

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Kunstnerkolonien i Arild
- Danmark og det nye Færøerne
- Islands högsta domstol 100 år
- Konstnären Ernst Josephson i bild, ord och ton
- NIB – En nordisk bank med hållbarhet i fokus
- Akvarellmuseet vid havet i Skärhamn
- Intervju med fotograf Inuuteq Storch
- Bokessä om Moderna Museets Pontus Hultén

STOCKHOLM

■■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■■

2023 • Häfte 3

NORDISK TIDSKRIFT 3/2023

INNEHÅLL

Artiklar

Kunstnerkolonien i Arild omkring år 1900. <i>Henrik Wivel</i>	241
Danmark og det nye Færøerne. <i>Bergur Rønne Moberg</i>	255
Islands högsta domstol 100 år. <i>Arnþór Gunnarsson</i>	263
Ernst Josephson – Konstnär i bild, ord och ton. <i>Marianne Nordenlöw</i>	273
NIB – En nordisk bank med modern profil och hållbarhet i fokus. <i>Tommy Westerlund</i>	283
Konst vid havet – Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn. <i>Lena Wiklund</i>	289

NT-Intervjun

Jeg vil kende min historie. Jeg vil vide, hvem jeg er. Samtale med fotograf Inuuteq Storch. <i>Marianne Krogh Andersen</i>	299
---	-----

* * *

För egen räkning

Hälsningar från Ständerhuset i Helsingfors. <i>Matilda af Hällström</i>	305
---	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Norden möter nya utmaningar i Globala Syd och Höga Nord. <i>Anders Ljunggren</i>	309
---	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

Henrik Wilén till minne. <i>Lena Wiklund och Guy Lindström</i>	313
--	-----

Bokessä

Museiskapare og brutal – Pontus Hultén som paradoksalt helgenbillede <i>Henrik Wivel</i>	315
---	-----

Kring böcker och människor

Familehistorie og politisk historie fra unionstiden. <i>Hans H. Skei</i>	321
Utblick om Östen Undén, Tage Erlander och det kalla kriget. <i>Fredrik Sterzel</i>	323
Berge Furre – Norsk venstresidens høvding. <i>Jarle Skjørestad</i>	326
Finland och Sverige – Syskon byter roller ibland. <i>Anja Kuusisto</i>	328
Skolreformen i Sverige 1864. <i>Per Thullberg</i>	331
Omfattande biografi om Andreas Faye <i>John Ole Askedal</i>	333
En bitsk berättelse om 2000-talet. Magnus Bard och satirteckningen. <i>Lars-Åke Engblom</i>	336
Ingvar Carlssons betraktelse om döden. Owe Nilsson	338
Filmskaparen Roy Andersson och folkhemmet. <i>Astrid Söderbergh Widding</i>	340

* * *

Sammanfattning	343
Tiivistelmä.	344

HENRIK WIVEL

KUNSTNERKOLONIEN I ARILD OMKRING ÅR 1900

I fiskerlejet Arild ved foden af Kullaberg i Skåne blomstrede en kunstnerkoloni, der udmærkede sig ved samtidig at være et inspirerende kulturmøde mellem svenske og danske kunstnere og kulturpersonligheder. Interessen for Kullen og Arild rækker tilbage romantikken i 1800-tallets første halvdel, ligesom der blev ved med at arbejde kunstnere i Arild igennem hele 1900-tallet.

Nordisk Tidsskrifts danske redaktør Henrik Wivel, fortæller om kunstnerkolonien i Arild, og er samtidig gæstekurator på udstillingen ”Kunstnerkolonierne Hornbæk & Arild” på Nivaagaards Malerisamling.

I anden halvdel af 1800-tallet rejste adskillige kunstnere fra både Sverige og Danmark til Kullaberg i Skåne. Målet var de små fiskerlejer på henholdsvis vest- og østsiden af bjerget, Mölle og Arild. Især Arild, der lå i læ for vestenstormene på bjergets nordside tiltrak mange kunstnere på grund af et gyldent lys og et nærmest arkadisk landskab. Omkring år 1900 opstod der en egentlig kunstnerkoloni i Arild, hvor kunstnere fra begge lande mødtes hver sommer, arbejdede side om side, diskuterede kunstens teorier, og skabte et kreativt fællesskab i den lille fiskerby.

Mødestedet var Mor Cillas gæstgiveri, der i de år var, hvad Brøndums Hotel siden blev for kunstnerkolonien i Skagen. Desuden var der blandt de danske kunstnere flere, der i de samme år mødtes på Hornbæk Kro og i maleren Carl Lochers Hus i det Nordsjællandske fiskerleje. Herfra er Kullens gråviollette kontur altid synlig som et længselsmål og malerisk motiv. Adskillige danske kunstnere krydsede Øresund med lokale fiskere, rundede Kullabergs klippespids og gik i land i Arild ved Skælderviken. Skælderviken kommer af engelsk ”shelter”, og det er hvad vigen og Arild blev for kunstnerne. Et beskyttet helle med et vidunderligt blidt lys, og dertil et mildt klima i skyggen af Kullabergs bjergmasse, der har styrtet sig så langt ud i havet, som det kan komme. Forfatteren og nobelpristageren Johannes V. Jensen (1873-1950) skrev, at Kullen fra Arild så ud som en mægtig mammut med snablen i vandskorpen. Der er noget urtidigt og animistisk over Kullens profil, når den ligger i vandskorpen og våger over den lille by på indersiden af bjergets krumning.¹

Et endog meget stort antal svenske og danske kunstnere gæstede byen i de sidste tiår af 1800-tallet og de første tiår af 1900-tallet. De lejede sig ind hos de lokale fiskere, mødtes hos Mor Cilla og for flere af danskernes vedkommende på Arildsgården oppe i byen. Den danske kunstner Bernhard Middelboe (1850-1931) havde giftet sig med gårdatteren Hilda Horndal.ⁱⁱ Flere af kunstnerne, både svenske og danske, slog sig i de år ned med sommerhuse og ditto atelierer, mens andre kom på besøg i Arild, der omkring år 1900 blomstrede med et væld af sommerpensioner og hoteller og transformeredes fra ældgammelt fiskerleje til turistby. I årene 1870 og frem til 1913-14, hvor Mor Cillas død og Første Verdenskrig lukkede miljøet delvis ned, kan man tale om en kunstnerkoloni i Arild, et kreativt kulturmøde, hvor svenske og danske kunstnere, mandlige og kvindelige, mødtes i en løst struktureret, ligesindet, frigjort og gensidigt inspirerende koloni.

Forfatteren og Nobelpristageren Selma Lagerlöf (1858-1940) besøgte såvel Mölle som Arild, og i et brev til en nær ven skriver hun: ”*Det er som om Kullen har al den naturskønhed, som andre steder kun har delvis, klipper og skov, enge og hav, blomster og vildskab*”.ⁱⁱⁱ Det er den blanding af naturskønhed og vildskab, der har fascineret kunstnerne og stadig fascinerer mennesker, der kommer til Kullen og Arild. Det har skabt en vital inspiration, der både kunne fastholde virkeligheden og transcendere den, og i glimt række mod det uopnåelige.

Historien tager sin begyndelse i første halvdel af 1800-tallet, hvor de første kunstnere kom til Kullaberg og fandt en dramatisk storladet natur, der ellers hørte helt andre egne af Norden og Europa til. I 1900-tallets modernisme får historien et langt efterliv af kunstnere mellem de kubistiske klipper. I en avisartikel fra 1946 bliver Arild stadig kaldt for et ”kunstens Eldorado”, for kunstnere fortsatte med at virke i byen i anden halvdel af 1900-tallet, ja ind i 2000-tallet, hvor Kullen satte scenen for et betydningsfuldt stykke *land art*, den svenske kunstner Lars Vilks (1946–2021) værk *Nimis*.^{iv}

Det sublime og det pittoreske

I 1800-tallets romantiske æra i første halvdel af århundredet kom forfattere og kunstnere til Kullaberg, der i deres optik havde dramatiske og mytologiske dimensioner. Det nøgne fjeld, men også det dyrkede landskab med mindre landsbyer og fiskerlejer, grupper af træer og levende hegn, svarede til de fremmeste europæiske ideer inden for filosofi, litteratur og billedsyn: Forestillingerne om *det sublime* og *det pittoreske*, altså det ophøjede, grænseløse og farefulde over for det idylliske og harmoniske landskab, indrammet og ordnet, som på et billede. Kullaberg var et åbent, frit og blotlagt rum, som kunstnerne kunne skyde deres forskellige længsler ind i, når de så Kullen skyde ryg i landskabet, rejse sig stejlt af havet eller lejre sig om gårde og agerbrug, hvor bjerget foldede sig ned og gik over i marker og vidtstrakte strandenge.

En af de første kunstnere, der havde blik for Kullabergs sublime kvaliteter var den norske maler Johan Christian Dahl (1788-1857). I september 1817 rejste han fra Danmark til Sverige, hvor han skabte to pennetegninger og laveringer af klippelandskabet ved Kullens rev, som han kalder det.^v Den ene tegning danner grundlag for et oliemaleri *Fra Kullen i Sverige*, som kunstneren skabte i atelieret i 1818 med den forrevne klippeskrænt, det urolige hav og enkelte sejlere i horisontlinjen. I samme år skriver han et brev fra København om sin rejse til Skåne: ”Derfra rejste vi til forbjerget Kullen, der er meget interessant formedelst dens vilde revnede klipper, som har på enkelte steder meget lighed med ruiner. Jeg blev ikke lidet overrasket efter 6 års forløb at se en klippe igen, i dette øjeblik stod de norske klippe dobbelt levende for min fantasi, endskønt disse var meget forskellige fra dem jeg hidtil har set”.^{vi}

J. C. Dahl havde blik for de sublime kvaliteter ved Kullens dramatiske formationer, og han sværmede, som adskillige andre romantiske digtere og kunstnere, for klippernes ”ruinværdi”, dette at de som en slags eroderede katedraler vidnede om tidligere tiders storladne skabelsesmagt, i dette tilfælde selve jordens geologi med Kullens urfjeld, der i æoner af tid trodser klodens kværnende nedbrydning. Den finsk-svenske forfatter og kartograf Ulrik Thersner (1779-1828) har til værket *Det tidligere og det nuværende Sverige* (1823) skabt en akvatinte, hvor motivet af klipperne ved Kullens fyr får tydelig karakter af antikke søjler, og selve fjeldmassivet fyret er rejst på, ligner en konisk bygning, et gammelt gravkammer over en forlist civilisation.

J. C. Dahls rejse til Kullen synes at have tilskyndet andre kunstnere i kredsen omkring akademierne i Stockholm, København og Dresden til at skildre Kullaberg i 1830 og 40erne, såsom den danske maler Christoffer Wilhelm Eckersberg (1783-1853), den tysk-danske kunstner Louis Gurlitt (1812-1897), den svenske maler Marcus Larsson (1825-1864), der alle understreger Kullens sublime og farefulde kvaliteter. En af tidens mest populære visualiseringer af Kullen, er danske Frederik C. Kiærskous (1805-1891) *Klippekyst* fra 1837 gør det samme ved at skildre Kullens fyr, tårnet ensomt i vejret på nærmest palisadelignende klipper.

I 1850erne og 60erne afløses det sublimt årvågne blik på bjerget af det pittoreske øje på landskabet, kysten og fiskerlejerne. Det ses hos den danske kunstner Ole Jørgen Rawart (1786-1851) i den let stiliserede akvarel *Arildsleje* (1838), der pittoresk er set igennem malerens øje.^{vii} I 1860 skildrede nordmanden Adolph Tidemand (1814-1876) en *Fiskerpige i Arild bøder garn*. Tidens senromantiske søgen efter den ”autentiske” befolkning og det enkle liv i pagt med naturen manifesterer sig som genre. Flere danskere begyndte i 1850erne og 60erne at komme regelmæssigt på Kullen: arkitekten Ferdinand Meldahl, der tegnede Stubbarp slot (1851-52) i Arild, og kunstnerne Ferdinand Richardt (1819-1895), Carl Bille (1815-1898), Anton Dorph (1831-1914), C. F. Sørensen (1818-1879) og Peter Raadsig (1806-1882).

Peter Raadsig: Arildsleje. Kullen. 1861. Olie på lærred. 58,5 x 57,7 cm. Privateje.

I *Arildsleje. Kullen* (1861) skaber Peter Raadsig med topografisk lighed et pittoresk parti med klipper i forgrunden, Arilds fiskerleje i mellemgrunden og Kullens karakteristiske puklede profil i baggrunden. I maleriet *Udsigt fra Arildsleje mod Nabben* (1864) er stilen en anden. I det atmosfæriske modlysbillede, malet en formiddag med varmt diset vejr og snekker på havet, peger Raadsig frem mod det friluftmaleri, der i de følgende tiår bliver normsættende, og får P. S. Krøyer (1851-1909) som fremmeste repræsentant fra Danmark. Marinemaleren C. F. Sørensen gæstede Arild flere gange. Som de fleste andre kunstnere fandt han sine motiver ved Arilds lille brygge og stejlepladserne nord og syd for havnen. Han skildrer fiskerne og deres joller, der for de fleste blev slæbt op på den stenede strand, beskyttet mod nordvest af den på det tidspunkt eneste havnemole. Som kunstner med et både naturalistisk og spontant impressionistisk præg i sine malerier betegner Sørensen en overgang mellem den tysk inspirerede akademitradition og det *plain air*-maleri, der i de år brød igennem, primært i Frankrig, og forplantede sig til Norden.

Tilsammans

Der findes et sjovt maleri fra 1880 af den svenske kunstner Johan Jacob Silvén (1851-1924) fra Arild. Her sidder en række kvindelige og mandlige kunstnere side om side under hvide solparasoller på skamler og med hver deres stafeli en sommerdag ved Skælderviken. Og dertil et illustrativt udsagn om det i tiden "emanciperede" artistiske miljø, hvor kvinder og mænd arbejdede side om side og en form for gensidig inspiration og tiltrækning. To af kunstnerne er identificerede. Kvinden i brun kjole i midten af flokken er svenske Anna

Palm (1859-1924), mens manden længst til højre med baskerhue er svenske Richard Berg (1858-1919).

Arilds byfoged Nils Petter Anderssons hustru Cecilia Andersson (1856-1913) gik egne veje i 1856, og åbnede det gæstgiveri, der siden i kraft af hendes personlighed kom til at bære navnet Mor Cilla. Det var her kunstnere de følgende henved 60 år mødtes, spiste, drak, diskuterede og morede sig. Mor Cilla ligger 50 meter fra Arilds havn, og dermed de motiver der blev kunstnernes foretrukne. Mor Cilla havde kun få værelser, så som den svenske kunstner Gustaf Cederström (1845-1933) skriver i sine erindringer *Minnen* (1913): *"Man boede i Arild ganske godt hos kaptajner og fiskere og spiste på den lille kro, som blev drevet af stedet celebritet, der frisprogede Mor Cilla, kendt af høj og lav, fra Kong Oscar og nedefter. Det var enkelt og spartansk, men meget hyggeligt. Gæsterne var en eller anden dansk, Krøyer blandt andet, nogle tyske malere, samt vore egne R. Berg, Rydberg, Lindholm, undertegnede, forfatteren Lundegård m.fl."* viii

Mor Cilla var ikke Arilds første gæstgiveri. En lille kilometer sydøst for byen ligger Nabbahuset på et næs der skyder sig ud i bugten. Her er en naturhavn mellem klipperne, hvor fiskerne siden bronzealderen har landet og solgt fisk. I 1805 byggede den danske kvinde Bente og hendes svenske mand Ole Ry et solidt stenhus på næsset, som i de følgende 50 år fungerede som Kjøge Bengtas kringelbageri for fiskerne. I det andet årti af 1900-tallet blev huset overtaget af tre danske kunstnerfamilier, Jerndorff, Vogel-Jørgensen og Rosenberg, som op igennem århundredet gjorde Nabbahuset til et malerisk udgangspunkt.

Da Mor Cilla tog over i 1856 var det også primært for at betjene de lokale fiskere. Men i 1860erne begyndte kunstnere at frekventere kroen. Modsat familien Brøndum i Skagen modtog Mor Cilla sig ikke kunst som betaling, så hotellet bærer få vidnesbyrd om de kunstnere, der har været gæster. En undtagelse er hotellets gæstebøger, som rummer alskens navne på forfattere og celebriteter, herunder flere end 60 kunstnernavne, hvoraf omkring en sjettedel er danske. Bøgerne er livfuldt illustreret med kunstnernes satiriske tegninger og ornamentter. En anden undtagelse er to portrættegninger 1872 af Mor Cilla og hendes mand, skabt af P. S. Krøyer. Og på et dørspejl af glas i kroens stueetage har et maleri af Mor Cilla, skabt af den svenske forfatter og kunstner Natanael Beskow (1865-1953), mirakuløst overlevet. Hvor Krøyers portræt rummer en vis sødme i skildringen af Mor Cilla, viser Beskow 20 år senere den myndige værtinde.

Portrættet af Beskow er skabt til Mor Cillas 65-års fødselsdag i juni 1891. Fra samme animerede dag findes den svenske kunstner Fritz von Dardels (1817-1901) farvelagte tegning af Mor Cillas fødselsdagsoptog igennem Arilds stræder. Dardel beskriver selv begivenheden i sine erindringer *Minnen*

Stefan Viggo Pedersen: *Landskab med Röda Hallar*. 1918.
Olie på lærred. 56x73 cm. Privateje.

från senare år 1888-1898 (1931): ”Det var Mor Cillas 65:e fødselsdag, som fejredes med vers og skåler. Sely var hun kranset om hovedet med grønt løv, og efter kaffen vandrede hele skaren af gæster med en spillemand i spidsen igennem byen (...) aftenen sluttede med et improviseret bal nede ved stranden”.^{ix}

Familiefletværk

En af dem, der skabte en varig tilknytning til Arild, var den danske kunstner Bernhard Ulrik Middelboe. Han var ven med P. S. Krøyer, og begge er blandt de dem, der har skrevet sig i Mor Cillas gæstebøger, blandt andre danske navne som C. F. Sørensen, C. F. Aagaard, August Jerndorff (1846-1906), Viggo Pedersen (1854-1926), Peter Tom-Petersen (1861-1926) og Christian Zacho (1843-1913). Krøyer og Middelboe mødte hinanden i 1873, hvor de begge frekventerede kunstakademiet i København; sås i Paris, hvor de, i lighed med deres både danske og svenske kolleger, gæstede den franske maler Leon Bonnats (1833-1922) kunstscole. Krøyer og Middelboe rejste til Bretagne i 1877-78, hvor de tilegnede sig tidens nye formsprog i friluftmaleriet. De mødtes også i Hornbæk sammen med blandt andre Viggo Johansen (1851-1935), Frans Henningsen (1850-1908) og Carl Locher (1851-1915). Krøyer havde første gang været i Arild i 1871, hvor han malede det dramatiske, lysgnistrende *Sol over brænding* ved klippenæsset Svarta Hallar mellem Arild og Nabben. Han skal angiveligt have sagt til Middelboe, da de talte om

*P. S. Krøyer: Sol over brænding, Svarta Hallar, Arild, 1871.
Olie på træ. 37 x 45 cm. Skagens Kunstmuseer.*

lyset i Skagen: ”Du behøver ikke at rejse helt til Skagen for at finde et enestående lys, det ser du også i Arild”.^x

Bernhard Middelboe tog sammen med Krøyer fra Hornbæk til Arild for at møde, ikke alene kunstens livsvigtige lys, men også kærlighedens i Hilda Horndal fra Arildsgården. Hilda og Bernhard Middelboe drev Arildsgården frem til 1891, hvorefter de flyttede til Frederiksberg i Danmark. I 1892 forpagtede ægteparret Arilds-gården ud, og ombyggede gården til hotelvirksomhed under navnet Hotel-Arild. I de 20 år, som Hilda og Bernhard Middelboe kom i Arild, blev Arildsgården et supplement til Mor Cilla, hvor parret kunne have skiftende kunstner venner boende. Krøyer har i en af sine skitsebøger en charmerende tegning, påtegnet ”Arildsleje 18/8 – 74”, hvor Krøyer skildrer sig selv sammen med Hilda og Bernhard Middelboe og et andet par; velklædte kunstner venner, der nyder livet henslængt i græsset i Arild.^{xi} P. S. Krøyer var i Arild flere somre 1870erne og 80erne og skildrede – i lighed med hans værker fra Hornbæk og Skagen – landskabet omkring byen, de lokale fiskere, deres hustruer og døtre. Krøyers billeder fra Arild er i små formater og vidner om at kunstneren mest har arbejdet i det fri med malerkassen.

Bernhard Ulrik Middelboe malede også i en fransk inspireret naturalistisk stil og hentede sine motiver, dels i landskabet omkring Arildsgården, dels blandt fiskerne på havnen. Hans hovedstykke er det fransk inspirerede – af Jules Bastien-Lepage (1848-1884) – *Kone samler brænde* fra 1885. Det er

malet ved Svarta Hallar, det samme sted som Krøyer og andre kunstnere som Viggo Pedersen (1854-1926), Joakim Skovgaard (1856-1933) og den svenske maler Axel Kulle (1846-1908), fandt motiver. Stedet giver vid udsigt over Skälderviken og mod Nabbahuset. I Middelboes monumentale billede står den enkelt klædte fiskerkone med sit brændeknippe i forklædet og stirrer fortabt ud over havet. Et tidstypisk, let sentimentalt genrestykke, der vidner om de barske kår og længslen efter manden på havet, der risikerer at blive eller måske allerede er, genstandsløs.

I Arild blev kunstnerfamilien Middelboe gift ind i en anden dansk kunstnerfamilie, Jerndorff. Kunstneren August Jerndorff bosatte sig i midten af 1880erne oppe på bjerget i et skovløberhus nær ved Himmelstorpgården. Det storladne landskab med de bratte fald ned mod havet inspirerede ham til flere landskabsbilleder. Han inviterede kunstner venner over som Joakim Skovgaard og arkitekten, keramikeren og designeren Thorvald Bindesbøll (1846-1908). August fik med sin hustru Betty Marie (1856-1940) tre børn, der alle fik tilknytning til Arild: Arkitekten William Jerndorff, maleren Povl Jerndorff (1885-1933), der har malet flere ekspressive ungdomsværker i Arild, og endelig datteren Margrethe (1879-), der giftede sig med Bernhard Ulrik Middelboes ældste søn, fodboldspilleren Kristian (1881-1965). Sammen ejede Kristian og Margrethe fra 1904 Nabbahuset, inden de i 1916 solgte det til kunstnerfamilierne Vogel-Jørgensen og Rosenberg.^{xii}

Dette familiefletværk kendetegnede kunstmiljøet i Arild, hvor også Viggo Pedersen (1854-1926) fra 1880erne boede i byen en række somre frem til 1916. Han havde atelier ved Hagagården i den nordlige ende af Arild, direkte ned til de spektakulære klipper Röda Hallar. Viggo Pedersen malede en lang række motiver i det kuperede landskab omkring Hagagården, nogle med udsigt ud langs Kullens kyst som *Landskab. Kullen* (1912), ligesom han malede pittoreske motiver fra selve Arild med de snævre gyder og eksotiske vækster og landskabet ud mod Nabben. Sammen med sin hustru Elisabeth Bella Marie (1860-1905) fik han sønnen Stefan Viggo Pedersen (1891-1965), der i en årrække virkede som kunstner i Arild og malede stærkt Paul Cezanne (1839-1906) inspirerede værker af nøgne badende kvinder og mænd mellem dybgrønne træer. I pagt med 1900-tallets gryende modernisme og kubisme tiltalte klippernes abstrakte former ham. Henvend 25 danske kunstnere Arild i tiårene på begge sider af skellet 1900 og frem til Første Verdenskrig gæstede Arild, herunder Thorvald Niss (1842-1905), Christian Zacho, Hans Dall (1862-1920), Georg Achen (1860-1912), Jens Lund (1871-1924) og Rudolf Rud-Petersen (1871-1961).

Kvindelig selvbevidsthed

Hovedparten af kunstnerne i Arild var svenske. Omkring år 1900, slog flere sig ned og blev fastboende i de år, hvor Arild havde karakter af en egentlig kunstnerkoloni. I Mor Cillas gæstebøger finder man svenske kunstnernavne som Marcus Larsson, Richard Berg, Gustaf Cederström, C. F. Hill (1849-1911), Elisabeth Keyser (1851-1898), Olof Krumlinde (1856-1945), Justus Lundegård (1869-1924), Emilia Lönblad (1865-1946), Gustaf Rydberg (1835-1933), Sophie Stiernstedt (1845-1927), Hedvig Tegnér (1866-1961), Gisela Trapp (1873-1958), Charlotte Wahlström (1849-1924), Herman Österlund (1873-1964) og Nils von Dardel. Det definerende ved kunstkolonien i Arild var dette kulturmøde mellem to lande i Skandinavien. Det kendetegnede også kolonien i Skagen, hvortil der kom svenske og norske kunstnere, men ikke i samme omfang.

Og så var kunstnerkolonien i Arild kendetegnet ved det usædvanligt store antal kvindelige svenske kunstnere. Den drivende kraft bag de kvindelige kunstneres tilstedeværelse var mentoren Elisabeth Keyser. Hun havde gået på Kunstakademiet i Stockholm og studeret i Paris hos Leon Bonnat. Hun fik et hurtigt gennembrud, udstillede på Salonen i Paris i 1880'erne, og startede en kunstscole for kvinder i Stockholm i 1890'erne sammen med Ingeborg Westfelt (1855-1936). De to kunstnere gentog succesen i Arild om sommeren, hvad der tiltrak andre kvindelige kunstnere. Mina Carlson Bredberg (1857-1943) underviste også sammen med Elisabeth Keyser i Arild, og udtalte retrospektivt til tidsskriftet *Idun* i 1931: "Takket være mine fortryllende elever hører disse somre i Arild til mine bedste minder".^{xiii}

Sophie Stiernstedt og hendes søster Hedvig Hamilton (1870-1949), der kom på de lokale godser Krapperup og Kockenus, malede i Arild, det samme gjorde Elisabeth Warling (1858-1915), Charlotte Wahlström, Otilia Adelborg (1855-1936), Pauline Odenius (1846-1921), Ester Salmson (1877-1966), Carin Tham (1888-1967), Agnes Wieslander (1873-1934). Hertil den suveræne Emilia Lönblad, der var sommergæst i en årrække som lejer i huset "Böljesång" på Strandhagsvägen. Hedvig Tegnér erhvervede eget hus "Tegnabo" med atelier ved Strandhagen og malede landskabsmotiver. Gisela Trapp konverterede, som mange andre billedkunstnere og forfattere i epoken, til katolicismen og malede efter konversionen fortrinsvis religiøse motiver. Hun byggede sammen med sin mand, Oscar Trapp, to huse på Hagavägen i det øvre Arild med udsigt over byen og bugten. De to huse tegnede hun selv og indrettede i en stil, der kendes fra den britiske designer William Morris (1834-1896) og Arts and Crafts-bevægelsen i England. På grunden opførte hun også et kapel, der var en nedskalleret kopi af Arilds middelalderkapel. Kapellet udsmykkede hun med fresker i prærafaelitisk stil.^{xiv}

Emilia Lönblad: *Kvinna med gitarr*.
 Portræt af Naemi Nilsson. U.å.
 Olie på lærred. 121 x 101 cm. Privateje.

Hvad der kendetegner de kvindelige kunstnere i Arild, er deres selvbevidsthed. De malede selvportrætter, der markerede deres metier som en signatur ansigt til ansigt og en konfrontation med verden. Flere af dem, bl.a. Mina Carlson Bredberg, Elisabeth Keyser og Emilia Lönblad portrætterede hinanden skarpt og koket. Carlson Bredberg lader i et portræt fra 1893 Keyser kikke nysgerrigt ud i verden i et fotografisk vinklet og raffineret billede, mens Emilia Lönblad har portrætteret sin mentor livfuldt *en face* i en solidarisk gestus. I et monumentalt værk *Kvinna med gitarr* har Emilia Lönblad

portrætteret veninden Naemi Nilsson i helfigur. Afslappet i lysindfaldet fra et vindue spiller hun guitar, og synes – som i andre af epokens skildringer af malende og læsende kvinder - absorberet i sig selv og sin egen væren.^{xv} Forfatteren Elisabeth Carlson, skrev i en nekrolog i det feministiske tidsskrift Dagny efter Keyzers pludselige død af akut blindtarmsbetændelse i 1898: ”I det for hende så smukt bevarede, lille ubeskrivelig pittoresk beliggende Arild (...) nød Elisabeth Keyser i fulde drag naturens skønhed og poesi, her arbejdede hun vedholdende, malede selv og indviede andre i sin kunsts hemmeligheder, her blev hun styrket af det dejlige kammeratskab, og mange af de glade scenerier, hun kunne mindes fra disse sommerbesøg”.^{xvi}

Den 4. august 1891 blev der udgivet en engangssavis i anledning af årets kunstneriske sommerudstilling i byen: *Det konstiga Arild*. Den var redigeret af Gustav Rydbergs hustru Ebba. Af avisen virker det som om, der udelukkende har været kvindelige udstillere!^{xvii} Her er det svenske kunstmiljø, bl.a. takket være at Kunstakademiet i Stockholm allerede fra 1864 var åbent for kvinder flere årtier før akademiet i København at være længere fremme end det danske.

At male med lyset eller stemningen

Kunstnerne kom til Arild for landskabets og lyset skyld, klippernes spektakulære formationer, den stundesløse brænding, de vide udsigter over bugten mod Hallandsåsen og selve Kullens karakteristiske bølgede profil mod havet og himlen i skiftende vejrlig. Endog om vinteren, hvad den svenske kunstner

Carl Skånbergs (1850-1883) store *Vinterlandskab*. Arild er et vidnesbyrd om. Motivet er fra Arilds havn med stejleplads og både sat på land for vinteren på den tid, hvor solen aldrig rigtig når ned i det gamle Arild, men gemmer sig bag bjerget.

Flere af de svenske kunstnere bærer traditionen fra de tyske akademier med den gyldenbrune lasering og fra den franske Barbizon-skoles tonemaleri med Camille Corot (1796-1875) med sig som stilskabende. Men de er i lighed med de danske kunstnere også i Paris, Normandiet og Bretagne, og de tager indtryk af datidens avantgarde, så valørmaleriet brydes i deres værker med frilufsmaleriets primære farver. Det gælder blandt andet Sophie Stiernstedt, Oluf Krumlinde, Gustaf Rydberg, Justus Lundegård og Herman Österlund, ikke mindst i skumrings- og solnedgangsmotiverne. Tonen i Österlunds *Septemberaften* (1925-26) flugter med det symbolistiske stemningsmaleri, der var fremherskende i 1890ernes Nordeuropa. Nogle af kunstnerne rejste ned fra Stockholm om sommeren, men både Nils Andersson Wyke (1868-1937), Olof Krumlinde og Herman Österlund var fra Skåne og bosatte sig permanent i Arild. Krumlinde i den øvre del af byen i Villa Björkhaga, Österlund i Strandhagen, hvor han i 1919 byggede sin ateliervilla og residerede i mere end 30 år. Gustav Rydberg lejede sig ind sommer efter sommer i Arild, som i en evig genkomst. Ser man Österlunds, Rydbergs og Krumlindes billeder fra Arild i 1900-tallet, kan man undre sig over deres tidløshed, dette at de nærmest synes at være uden for tiden. For kunstnere som Österlund, Krumlinde og Rydberg ”forblev Arild det altid savnede Paradis”.^{xviii}

Det symbolistiske præg ses i Richard Bergs monumentale værk *De gamle ved havet* (1903). Berg var i lighed med Emilia Lönblad oprindelig en af de litterært inspirerede svenske 90tialister. Stemningen hænger ved i Bergs skildring af de gamle fiskere, der skuer ud over det hav, de ikke længere selv færdes på. Berg har malet modellerne i modlys, så deres kontur bliver tydelig og peger dermed på inspiration fra Pont Aven-skolen, hvis semi-religiøse skildringer af fisker- og landbefolkningen i Bretagne, går igen i Arild. Går igen, også i den forstand, at de fem skikkelser i højere grad er skygger fra en svunden tid, end levende væsner.

I *Minnen* skriver Gustaf Cederström om Arild: ”*Dette sted var dengang, inden det blev rigtig opdaget, et lille Paradis. Der hvilede noget gammeltestamenteligt over den egn, og det har også inspireret mig til mit billede ”Kristus prædiker for fiskerne”*”^{xix} I det monumentale nytestamentlige *Kristus prædiker for fiskerne* (1895) er Genesaret sø drevet nordpå. Med Kullens profil i baggrunden står Kristus i en træjolle, fiskernes og menneskefiskerens, båd. Det er sensommer og solen går ned tæt ved Kullens spids og danner en lysende glorie om Kristi hoved. Samlet på klipperne sidder og knæler kvinder og børn, mens mændene står ved en båd, hevet op på stranden. Alle lytter de

Isaac Grünewald: *Den blå båten*. Arild. 1908. Olie på lærred. 53 x 82 cm. Privateje.

andægtigt til Jesu ord. Det socialkristne motiv, hvor Kristus viser sig i nutiden, er kendt fra flere nordiske kunstnere: danske H. A. Brendekilde (1857-1942), finske Albert Edelfelt (1854-1905), norske Christian Skredsvig (1854-1924) og tyske Fritz von Uhde (1848-1911). Gisela Trapp skabte omkring 1920 et maleri, *Ærkeenglen Mikael*, et lignende billede, hvor en skikkelse fra den kristne mytologi viser sig på baggrund af landskabet i Arild.

Naturen har været styrende for kunstnernes motiver. Naturens uafviselige tilstedeværelse giver så meget til billederne. På Mor Cilla, i Arildsgården eller Nabbahuset, må diskussionerne have gået mellem de svenske og danske kunstner om, hvordan den gave Arilds landskab, havet, klipperne og menneskene, har skullet fortolkes og gengives. Hvilken tilgang har været den rigtige og i malerisk forstand den sande? En naturalistisk, realistisk, impressionistisk, symbolistisk eller senromantisk? Brydningerne er åbenbare i værkerne fra kunstnerkolonien.

Men nogle kunstnere skiller også sig ud med et andet formsprog. Det gælder C. F. Hill, Thorvald Niss og Povl Jerndorff, hvis ekspressive tilgang til motiverne er stærkt suggestiv. I 1908 besøger de to vordende svenske Matisse-elever Einar Jolin (1890-1976) og Isaac Grünewald (1889-1946) første gang Arild. Jolin skulle vende tilbage talrige gange i 1920'erne og 30'erne. Grünewald maler det år bl.a. det ekspressive, fauvistisk inspireret billede *Den blå båd* og det charmerende *Kvinden på havebænken*, hvor en kvinde med solhat lyser op i sin skarpt sete hvide kjole. Begge motiver peger frem mod modernismen.

Modernismens tid – og eftertiden

Flere danske kunstnere besøgte og malede i Arild efter Første Verdenskrig og igennem 1900-tallet, afbrudt af Anden Verdenskrig: Christine Swane (1876-1960), Anna E. Munch (1896-1960), Ernst Zeuthen (1880-1938), Aage Gitz-Johansen (1897-1977). Nogle blev faste sommergæster efter 1920, som Else Vogel-Jørgensen (1891-1988) og William Rosenberg (1920-2014) i Nabbahuset, Åge Vogel-Jørgensen (1888-1964) i Skåret, Sigurd Swane (1879-1973) i Björkeröd og Johannes Grenness (1875-1963) ved Himmelstorp. Nogle af kunstnerne videreførte det impressionistiske landskabsmaleri som Swane og Else Vogel-Jørgensen, mens andre som Stefan Viggo Pedersen, Åge Vogel-Jørgensen, Christine Swane, Ernst Zeuthen og William Rosenberg arbejdede med det semiabstrakte og kubisketiske formsprog, som de koloristisk varierede klippepartier og havets massive flade lagde op til. Arild var ikke længere hjemsted for en egentlig kunstnerkoloni som i tiden omkring år 1900, men forblev en by og et landskab, der tiltrak skiftende kunstnere og tillige filmskaberer Ingmar Bergman, der indspillede scener til tre film *Til glæde* (1950), *Gøglernes aften* (1953) og *En lektion i kærlighed* (1954) i og omkring Nabbahuset.^{xx} I 1960'erne og 1970'erne ejede Inga-Lill Rasteni Strand Hotell. Hun fik skiftende franske kokke lokket til Arild og danske og svenske kunstnere. I 1960'erne var hotellets lille kaminstue tapetseret af værker, som kunstnerne havde givet i gave og som betaling. Tegninger, malerier og grafik af svenske kunstnere som Ernst A:son Thors (1881-1955), Gideon Börge (1918-1991), Olle Gill (1908-1996) og Aage Gitz-Johansen.

Den sidste kunstner, der virkede i Arild, var Lars Vilks. Han arbejdede i 40 år ude på Kullens nordside med værket i træ *Nimis* (1981-) ved et af de mest ufremkommelige områder af bjerget. Værket var som en drengedrøm, men Vilks skulle hurtigt blive voksen med sit projekt. Med årene blev det en kolossal entrepriser, som han – ene mand – oppe mod fredningsmyndigheder og forskellige retsinstanter forvandlede til en blanding af happening, konceptkunst og sublim romantisk *land art*. Med sit labyrintiske virvar af gange, rum og tårne blev værket en af Kullens største turistattraktioner, selv om der fra officiel side aldrig er blevet skiltet med det. Nu er Lars Vilks død og *Nimis* forfalder. Naturen tager gradvist værket tilbage og lader det forsvinde. Snart vil det igen blive til vindfæller og drivtømmer. Det svundne af en drøm. Processen er uafvendelig. Som et sandt stykke *land art* bliver værket et med naturen igen.

Noter

- i. Johannes V. Jensen *Æstetik og Udvikling*, København 1933, s. 17ff.
- ii. Elizabeth Vonsild "Bernhard Ulrik Middelboe 1850-1931", i Elizabeth Vonsild og Vivien Middelboe (red.) *Glemte kunstnerkoloni i Arild frem i lyset. Juli 2019*, s. 10-11, 14-15.
- iii. Selma Lagerlöf, brev til Elise Malmros, Marstrand 12.7.1899. Kungl. biblioteket, Stockholm.
- iv. Birgitta Lundqvist "Konstnärerna hos Mor Cilla. Nordiske målare i Arildsläge 1856-1913", i Margareta Ramsay (red.) *Konstnärerna hos Mor Cilla*. Krappert Museum 1897. s. 30.
- v. Nationalmuseet for kunst, design og arkitektur, Oslo.
- vi. J.C. Dahl, brev til Lyder Sagen, København 4.5.1818. Universitetsbiblioteket, Oslo. Citeret fra Lundqvist op. cit., s. 4-5. Denne forfatters tillem্পning til nutidens retskrivning.
- vii. Peter Appelros "Konstnärare på Kullaberg under 1800-tallets första hälft". Upubliceret manus. Tak til Peter Appelros for at dele sit manus med undertegnede.
- viii. Gustaf Cederström *Minnen*, Stockholm 1913, s. 224-25. Denne forfatters oversættelse.
- ix. Fritz von Dardel *Minnen från senare år 1888-1898*, Stockholm 1931, s. 158. Denne forfatters oversættelse.
- x. Elizabeth Vonsild "Bernhard Ulrik Middelboe 1850-1931", i Vonsild og Middelboe (red.) op.cit., s. 10.
- xi. P. S. Krøyer *Skitsebog nr. 18*. Den Hirschsprungske Samling. Tak til Ida Lehrmann Madsen for at have gjort undertegnede opmærksom på skitsebogen.
- xii. Henrik Wivel Nabbahuset. *Et historisk hus i Arild*. Mikael Vogel-Jørgensens arkiv. Upubliceret manus.
- xiii. Birgitta Lundquist "Nordiska kontnärer ved Kullen", i Bertil Lindfors (red.) *Kullabygd* 1990, Helsingborg, s. 11-14.
- xiv. Sverker Johansson & Henrik Wivel "Konstnärinnan som byggede eget kapell", i Arilds Byalags Nostalgigrupp (red.) *Bland sjöfolk, fiskare och badgäster. Liv och öden i Arild under nittonhundratalet*, Helsingborg 2018, s. 74-77.
- xv. Michael Fried *Absorption and Theatricality*, Chicago 1988 (new edition), s. 7-70.
- xvi. Erik Magnusson & Frederic Täckström. "Här ha vi det ljufveligt!" *Hotell och pensio- nat i Mölle och Arild genom tiderna*. Mölle 2012, s. 128-29. Elisabeth Carlson "Elisabeth Keyser", nekrolog. Dagny. *Tidskrift för sociala och litterära intressen utgiven af Frederika Bremer-förbundet*. 1899.1, s. 24ff.
- xvii. Lundquist op.cit. s. 13.
- xviii. Adolf Anderberg *Herman Österlund. En konstnärspoddi*, Malmö 1948, s. 107.
- xix. Cederström op. cit., s. 223-24.
- xx. Wivel "Familjen flyttade från storhotell till stuga", i Arilds Byalags Nostalgigrupp (red.) op. cit., s. 60-66.

BERGUR RØNNE MOBERG

DANMARK OG DET NYE FÆRØERNE

Det konservative Folkeparti i Danmark vil styrke Rigsfællesskabet og har i den forbindelse fremsat forslag, om hvordan dette kan gøres. Problemet er, at der appelleres mest til det gamle Nordatlanten og ikke til det nye. Forslaget benyttes som en god anledning til at se nærmere på den lille kulturrevolution, der er sket på Færøerne i de senere år.

Bergur Rønne Moberg er lektor, ph.d., Københavns Universitet.

Et udspil fra Det konservative Folkeparti tidligere i 2022 kaldtes ”Et tættere Rigsfællesskab.” Der er tale om et forslag til at styrke Rigsfællesskabet, dvs. relationen mellem Færøerne, Grønland og resten af det danske rige, som de siger er ”hjerterblod” for Det konservative Folkeparti og som bør ”bevares i al fremtid”. Forslaget indebærer øget kulturelt, undervisningsmæssigt og mellemfolkeligt samarbejde, borgerservice-initiativer etc. Det er et grundlæggende sympatisk forslag, hvis man ikke har det alt for svært med, at Færøerne og Grønland er en del af riget.

Den blotte fremsættelse af et sådant forslag vidner om den centrale betydning, som Grønland og Færøerne har fået i Rigsfællesskabet i de senere år primært på grund af global opmærksomhed omkring Arktis. Udspillet er imidlertid ikke på højde med tiden i sit ønske om at lave et ministerium for Rigsfællesskabet. Ministeren for Rigsfællesskabet skal ganske vist skiftevis være færøsk og grønlandsk, men denne del af forslaget kommet uanset hvad på tværs af de markante selvstændighedsinteresser i Nordatlanten. Der skal desuden ifølge forslaget afsættes 70 millioner kroner om året til at drive syv kontorer – 6 i Grønland og 1 på Færøerne. Dette peger også mere bagud end fremad i forhold til Færøernes og Grønlands selvstændighedsprocesser.

Denne del af forslaget afslører for det første en manglende forståelse for, at Færøerne og Grønland er to forskellige og endda vidt forskellige lande. Den færøske MF’er Sjúrdur Skaale har allerede blankt afvist forslaget og opfatter det nærmest som et udtryk for nykolonialisme. Der er prøvet noget lignende før fra dansk side, da man forsøgte at lave et Grønlandsministerium. Det konservative Folkeparti mener imidlertid selv, at et ministerium peger fremad. Det er smukt præsenteret som en dansk opprioritering af Nordatlanten, men de nordatlantiske reaktioner er lunkne, og mange opfatter forslaget som en decideret formynderisk indblanding i interne forhold.

Tórshavn danner den stærkt ekspansive ramme om en ny kulturel, uddannelsesmæssig og erhvervmæssig selvfølelse på Færøerne, hvor befolkningen i højere grad markerer sig på andre værdier end de politisk-ideologiske. Foto: guidetofaroeislands.

Forslaget er tænkt som et opgør med en berøringsangst og tilbagetrukket dansk tilstedeværelse i de nordatlantiske dele af riget. Det er rigtigt, at ængstelighed, om end ikke altid tilbagetrukkethed, traditionelt har præget Danmarks omgang med Nordatlanten. Netop her er problemet ved forslaget, for erfaringen har vist, at en diskret dansk tilstedeværelse skaber ro omkring et følsomt emne som Rigsfællesskabet er. Forslaget maner til ydmyghed og en respektfuld tilgang, men dets ønsker om en mere markant tilgang til Nordatlanten harmonerer dårligt med de listefødder, som Danmark i de senere år har valgt at gå på i forhold til Færøerne. Hvis den aktuelle udvikling i Færøerne og Grønland skaber ængstelse er det primært på grund af den globale opmærksomhed, som Nordatlanten får i disse år.

Det største forbehold for forslaget fra politiske og kulturpolitiske iagttagere er, at det ikke tager særligt meget højde for den markante selvstændighedsudvikling i Nordatlanten i de sidste mange år.

Fra 'nation building' til 'destiNATION building'

Forslaget er derfor en god anledning til at formidle et opdateret blik på det nye Nordatlanten, som i denne sammenhæng er det nye Færøerne. Her tænkes ikke primært på den velkendte politiske frigørelsesproces i Færøerne, men på moderne færøsk kultur som en ny 'spiller' i selvstændighedsprocessen og som endda har fået økonomisk betydning især i kraft af den voksende turisme.

Kort fortalt er der sket en udvikling på Færøerne, som er gået fra 'Nation Building' til 'Destination Building.' At bygge en nation var moderne engang, i nationalromantikken, og det handlede om at etablere og udvikle et fælles nationalt tilhørsforhold gennem eget sprog, flag og en stærk historisk, politisk

bevidsthed om nationens selvstændighed. I det nye Færøerne handler det ikke længere kun om at bygge nationen op omkring sproget og om at blive stadig mere selvstændig politisk. Kvalifikationsprocessen gælder stadig nationen, men nu med kosmopolitisk fortegn. Moderne kulturprocesser har for alvor ramt Færøerne, og de omfatter broer mellem kultur og erhvervsliv, mellem kunst og kreativitet/innovation. Kunsten som ellers har befundet sig i samfundets udkant er rykket ind på de centrale scener og smelter i mange henseender sammen med brede æstetiske tendenser i tiden generelt.

En lille kulturrevolution

Der er sket en lille kulturrevolution på Færøerne i de senere år, hvor kunstnere, iværksættere, sport, turisme og erhvervsliv generelt leverer stærke præstationer og tilmed er blevet dygtige til at bruge digitale platforme og tænke innovativt, ofte med global gennemslagskraft. Moderne kultur og Færøerne som en populær turistdestination har ændret færøsk kultur og økonomi så tilpas radikalt, at det også har fået politisk betydning. De stærke kunstneriske og sportslige præstationer anvendes nu som argumenter for Færøerne som suveræn nation – ikke mindst af politiske suverænitetstilgængere. Man anvender i stigende grad andre scener end den politiske til at vise, hvad man kan præstere på diverse områder. Disse præstationer bidrager i stigende grad til at skabe en følelse af at være på lige fod med andre nationer, selv om Færøerne som en lille nation har en begrænset kapacitet og naturligvis som regel ikke performerer på højde med større nationer.

Mange prøver at bruge de nye præstationer som 'bevis' på, at Færøerne sagtens kan klare sig selv. Men samtidig har disse præstationer, sammen med den nye velstand på øerne, haft den modsatte effekt. Succeserne ser ud til at have taget luften ud af den rent politiske suverænitetdagsorden, som langt fra har det momentum, den har haft. Den nyligt overståede valgkamp på Færøerne er det bedste eksempel, for her var suverænitetsspørgsmålet stort set helt fraværende. Som situationen er nu ser det ud til, at færinger overvejende er tilfredse med status quo i det statsretslige forhold til Danmark.

Færøerne er inde i en intens udviklingsproces, men i det lange perspektiv er det ikke let at spå om hvorhen. Foreløbig ser den seneste succesrige udvikling ikke ud til at tjene det politiske suverænitetprojekt. Dette er en historisk ny situation, som bryder et gammelt mønster op. Udviklingen hidtil har stort set været den, at jo stærkere økonomi, jo mere selvtillid i forhold til løsrivelse eller suverænitet.

Hvor er Færøerne egentlig på vej hen? Mod Island og suverænitet eller mod Danmark og en endnu mere etableret position inden for rigets rammer? Færøerne har i løbet af selvstændighedsprocessen op gennem det 20. århundrede i en vis forstand været spændt ud mellem et 'dansk' og et 'islandsk'

synspunkt. Danmark generelt (i hvert fald et stort flertal i Folketinget) er indiskutabelt tilhængere af et stærkt Rigsfællesskab. Det er endnu ikke kommet på tale, at Danmark vil løsrive sig fra Færøerne!

'Tag, kondomet af, Færøerne!'

Helt anderledes, når man møder islændinge. De fleste islændinge, jeg møder forstår ikke, hvorfor Færøerne ikke tager det sidste skridt for alvor at blive en selvstændig nation ligesom Island.

Forfatteren Hallgrímur Helgason skriver i et essay om Skandinavien og Norden, at tidligere løsrev Færøerne sig ikke, fordi vi var fattige og i dag fordi vi er så rige. Helgason kommer ligefrem med en meget direkte opfordring til Færøerne: "I just have to tell you Faroe Islands: Take this condom off!" Færøerne fremstår uklare i Helgasons øjne, og han siger, at han kun skimter Færøerne i tågen. Og en anden islænding – sangerinden Bjørk – lavede for nogle år siden en plade med titlen *Declare Independence* som en aktivistisk opfordring til Færøerne og Grønland. Set fra islandsk hold vil man, at Færøerne skal træde i karakter og blive voksne som en suveræn nation.

Men Færøerne vil tilsyneladende ikke den islandske vej, og det handler nok ikke mindst om den nuværende økonomisk stabile situation. Det 'boom, bust and recovery', der ifølge den islandske professor i politologi, Eiríkur Bergmann, med jævne mellemrum har ramt islandsk økonomi, har også præget færøsk økonomi. De nordatlantiske økonomier er stadig væk sårbare og præget af en monokulturel erhvervsstruktur. De økonomiske luftture ser ganske vist indtil videre ud til at være afløst af en mere stabil periode, men traumet om 'bust' efter 'boom' spøger som en usikkerhed i den færøske bevidsthed.

Derfor må der igen spørges: Hvor er Færøerne egentlig på vej hen, hvis ikke mod Danmark, hvis ikke mod Island? Er øerne stivnet på halvvejen mellem Island og Færøerne næsten som de to klippeformationer nord for Færøernes største ø, Risin og Kellingin (kæmpen og kællingen), som ifølge et færøsk sagn havde fået til opgave at trække Færøerne til Island, men som stivnede ved dag gry og endte i et limbo – og som signaturspot for turister – lige nord for Færøernes største ø, Streymoy? Eller har Færøerne fundet sig til rette i den gunstige forhandlingsposition, som man befinder sig i for tiden?

Er Færøerne stivnet i et limbo, hvor det er blevet desorienteret i det politiske suverænitetsspørgsmål? Eller har Færøerne målrettet valgt at få som mest ud af dets stærke (forhandlings)position, hvor landet på den ene side er en del af det danske rige og på den anden en suverænt virkende nation på de fleste områder? Suverænitetstilhængerne vil sige, at næsten slår ingen mand af hesten, samhörighedstilhængerne, at Færøerne med dets nuværende status befinder sig i en ideel forhandlingsposition og i en tryk position inden for riget.

Der er ingen tvivl om, at Færøerne og Grønland står stærkere end før i forhandlingerne med Danmark. Derfor har 'København' i de senere år nedsat råd, nævn og udvalg for at sikre sig en god forbindelse til rigets nordligste dele. I Grønland siger man selvbevidst på det globale sprog 'We are the 98 %' i det danske rige. Den grønlandske geografi fylder langt mest i riget, og med den globale geografisk-territoriale opmærksomhed på Nordatlanten og Arktis er Danmark næsten blevet reduceret til en udkant i sit eget rige. Desuden spiller Færøerne også med de geografiske muskler ved på Landsstyrets hjemmeside at præsentere sig som 'a large ocean nation'. Med havområdet inkluderet udgør det samlede færøske territorium præcist halvdelen af Ukraine. Netop krigen i Ukraine trækker imidlertid i den anden retning. Verden er blevet mere usikker, og i den sammenhæng opfattes Rigsfællesskabet af et flertal af færinger som en tryk havn.

Fra kollaps til Costa del North

Udviklingen siden ca. år 2000 er i dag resulteret i en klondyke-præget stemning på Færøerne. Dertil kommer, at den globale opvarmning har gjort kolde øer cool. Som nye populære turistdestinationer kan man kalde Færøerne, Island og Grønland for en slags Costa del North.

For ikke så lang tid siden kunne man stadig mærke krisen efter den økonomiske lufttur, som Færøerne fik i 1992, hvor banksystemet krakkede og ca. 4.-5.000 færinger emigrerede fortrinsvis til Danmark. I det lange kølvand af den krise udkom bogen *Exit Føroyar* (Exit Færøerne, 2014), som beskrev den dystre udvikling med fraflytning fra Færøerne i årene 1992-2009. I samme tidsrum arrangerede færøske myndigheder tiltag i København, hvis hensigt var at få færinger i København at flytte tilbage til Færøerne. I dag er situationen vendt på hovedet med en stærk økonomi og en kraftigt øget befolkningsvækst i de sidste 10 år. Succesen med lakseopdræt og turisme har skabt en ny økonomi og givet Færøerne en ny puls med en kreativ økonomi, der lægger op til samarbejde mellem tidligere adskilte sektorer som kultur og erhvervsliv, universitet og erhvervsliv. For kun nogle få år siden var Færøerne et turistland uden for de kendte spor, men allerede nu truer overturisme.

Kolde geografier og ren natur i ikke-metropole samfund er blevet til natur- og kulturkapital. Dette er det centrale element i Færøerne som en populær turistdestination, og det har ført til en knopskydning af nicheturismer: fanturisme, madvareturisme, gastroturisme, frivillighedsturisme, kulturturisme, businesssturisme, filmturisme, oplevelsesturisme, geoturisme osv.

Visit Faroe Islands' succesfulde kampagner har ført an og har sat Færøerne på turismens verdenskort. Ligesom andre kolde øer, er Færøerne af samme grund blevet et meget populært turistmål for andre end dansk-nordiske og tyske turister. Det kan mærkes i bybilledet i Tórshavn og rundt omkring på

øerne, hvor der er af samme grund er opstået et marked bestående af nye hoteller, nye restauranter, nye tøjbutikker etc.

Færøernes destinationsudvikling er drevet af en kreativ entreprenørånd hos iværksættere. I denne sammenhæng er kampen for sprog og nation skiftet ud med kampen for bæredygtighed og en ren, vild natur. Færøsk natur i alle mulige former fra landskaber til mad kan sælges. Men ligesom i den ældre nationsudvikling handler det om at brænde for det autentiske, som er det særligt færøske i udsigten, smagen, vejret.

Pluraliseret selvstændighed

Den succesrige fortælling om Færøerne på mange forskellige scener genererer så meget opmærksomhed, at den relativiserer den politiske fortælling, som har været tilknyttet den traditionelle nationsforståelse. Færøerne har opdaget, at man kan føle sig suveræn på andre måder end i politisk henseende. Den politiske scene er ikke længere den eneste dominerende scene.

Med den lille kulturrevolution er der sket en pluralisering og performativering af suverænitetskampen. Som tilhænger af politisk suverænitet vil man nok sige, at det er ikke nok at føle sig og optræde suveræn, men at man skal også være det – politisk. Men vi kommer ikke uden om, at det politiske selvstændighedsnarrativ er relativiseret af andre fortællinger, som handler om et selvstændigt agerende Færøerne på kunstneriske, sportslige, gastronomiske scener. Det har betydet, at Færøerne er begyndt at promovere og positionere sig selv udenlands som filmland og musikland godt hjulpet frem af en ny musikskole, et nyt filmhus samt Farlit, der er en organisation, der promoverer Færøerne som litteraturland på bogmesser rundt omkring i verden. Dertil kommer turismen som en ny fortælling om Færøerne, og som appellerer til storbymennesker verden over, som i stigende grad er optaget af klima, miljøspørgsmål og kolde øer. Inden for kulturgeografien taler man om 'konkurrerende geografier og identiteter.' Færøerne har for alvor meldt sig ind i kampen, hvor geografier og nationalidentiteter kæmper en liberalistisk kamp om markedsandele og opmærksomheden.

Men den udadvendte destinationsudvikling og scenebevidsthed er langt bredere end som så og omfatter tilmed hovederhvervet – fiskeriet – hvor Færøerne ikke længere kun eksporterer råvarer, men i stigende grad forarbejdede varer. Der er tilmed sket en ny åbning mellem erhvervslivet og kulturlivet. Lakseindustrien er således interesseret i at bruge åndsprodukter som en del af deres softpower-orienterede forretningsstrategi. Færøsk lakseopdræt har vist interesse for at bruge en snart færdig oversættelse af William Heinesens roman *De fortabte Spillemand* (1950) til kinesisk som en del af et fremstød for færøsk lakseopdræt i Kina.

Moderne færøsk kultur har skabt så tilpas megen plads til sig selv på internationale scener, at den politiske suverænitetsproces er kommet i skyggen af destinationsudviklingen. Gennembruddet for moderne færøsk kultur sammen med den gode økonomi og Færøernes destinationssucces som kolde øer ser ud til at kompensere for noget af den klassiske suverænitetstilvilje. Men de stærke færøske præstationer på allehånde scener bruges imidlertid også af suverænitetstilhængere til at understrege, at vi kan godt selv politisk

Hverdagskosmopolitter

Færøerne er ikke længere kun nationsopbyggende i traditionel forstand, men også destinationsopbyggende i kosmopolitisk forstand. Forholdet til Danmark er i denne sammenhæng sat i parentes til fordel for en moderne flydende virkelighed med forbindelser mellem det lokale og det globale i fokus. Færinger er som så mange andre blevet hverdagskosmopolitter, der rejser rundt i deres eget land med et antropologilignende dobbeltblik som det hos forfatterne William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen, og som handler om branding udadtil og identitetsforvaltning indadtil.

Denne udvikling har relativt dybe historiske rødder, der går tilbage til de første årtier af det 20. århundrede, hvor færøske forfattere som William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen begyndte at publicere deres værker på dansk. De kombinerede deres blik indefra som færinger med deres blik udefra som danskskrivende. Med dette dobbeltblik blev de frontløbere for den aktuelle turist- og destinationsudvikling. De løftede Færøerne op på en større scene, som gennembrød nationalmuren og den arkipelagiske isolation. De var begge bevidste om det danske sprog som en scene med større rækkevidde end færøsk, og de fik også fortalt Færøerne ind i verdenslitteraturen både med deres dobbeltperspektiv på øerne i havet og med gode salgstal og oversættelser. Med den store succes som Jørgen-Frantz Jacobsens roman *Barbara* (1939) fik såvel kunstnerisk som salgsmæssigt kan man sige, at Færøerne blev en i litterær henseende suveræn nation i 1939. Jørgen-Frantz Jacobsen og William Heinesen har med deres kosmopolitiske blik på Færøerne og som de mest succesrige færøske forfattere forudgrebet landets entreprenante udvikling. Det danske sprog gjorde dem til mere end forfattere; de var kulturambassadører og formidlere af færøsk kultur og geografi i en større sammenhæng. De erklærede derfor begge, at de skrev for et dansk-nordisk publikum, og hermed satte de Færøerne op på en scene, der vendte ud mod verden. Heinesens berømte sammenligning af Færøerne med et sandskorn midt i havet gør samtidig Færøerne til en verden i sig selv eller til en selvstændig kultur- og naturenhed 'naturligt' afgrænset som oceaniske øer.

Øget samhandel med udlandet sammen med kulturkapitalisme og en helt ny kreativ og kosmopolitisk kultur på øerne er således mundet ud i en hel samfundstendens, som kan kaldes destinationsbevidsthed. Indadtil fungerer denne nye udvikling som en ny form for identitetsforvaltning, hvor sprog, litteratur og kultur i snæver forstand ikke længere er alene i centrum. Den nye dynamo i udviklingen er moderne kultur og turisme, som i høj grad er styret af tanken om autenticitet og bæredygtighed. Det drejer sig om en genopfindelse af stedet og nationen og forvaltningen af dem set i lyset af en ny jordnær kosmopolitisme og af den verdensomspændende klimakrise.

Fra politik til identitetspolitik

Jørgen-Frantz Jacobsen skrev i en af sine nordiske kronikker i dagbladet *Politiken*, at Danmark er gået fra ligegyldighed over for Færøerne til "en vis opmærksom Ængstelighed". Denne neurose gentager sig med Det konservative Folkeparti, der reagerer på det nye selvstændige Færøerne med et ængsteligt ønske om at få mere kontrol over Nordatlanten. Hvis Det konservative Folkeparti imidlertid vil få det moderne Færøerne i tale, må det tale ind i den nye virkelighed på øerne. Det indebærer bl.a. en erkendelse af, at Færøerne står stærkere end før i forhandlingssituationen med Danmark og ikke har til sinds at skrue tiden tilbage til mere afhængighed. Tværtimod er der kommet nye selvstændighedsnarrativer, som dels sætter den politiske suverænitetsproces i skyggen og dels supplerer den ved at gøre Færøerne mere selvstændigt agerende på andre scener og platforme end på den politiske scene.

Med genopfindelsen af Færøerne som et autentisk sted følger ikke blot udviklingen af en ny bæredygtighedstænkende entreprenørånd med vægt på stedets nuancer, karakter, identitet, men også en kamp for flere rettigheder til udsatte grupper som homoseksuelle. Der er derfor også en del færøske politikere, der med god grund føler en vis ængstelighed over for det nye Færøerne, som ikke blot indebærer stærk optræden på internationale scener, men også frigørelse på det identitetspolitiske felt og en markant stærkere opbakning til udsatte grupper i samfundet end tidligere. Hverken danske eller færøske politikere kan således ignorere den lille kulturrevolution i det færøske samfund, der bidrager med en ny vinkel på ønsket om selvstændighed og autonomi.

ARNÞÓR GUNARSSON

ISLANDS HÖGSTA DOMSTOL 100 ÅR

Instiftandet av en högsta domstol var en viktig milstolpe i Islands självständighetskamp eftersom islänningarna då själva fick makten över den högsta juridiska instansen. Domstolens historia är tätt sammanvävd med självständighetskampen och utvecklingen av ett eget myndighetsväsende.

Arnþór Gunnarsson är historiker och har publicerat ett stort antal böcker och artiklar. Han är författare till boken *Högsta domstolen 100 år: Dess historia*, som har skrivits på initiativ av Islands högsta domstol med anledning av dess hundraårsjubileum den 16 februari 2020.

Det har ofta stormat kring HD och dess autonomi har till och med varit i fara, men för det mesta har domstolens integritet respekterats. Dess historia är händelserik och belyser en av den isländska statens viktigaste institutioner och i ett större perspektiv även det isländska samhället som sådant.

Under utländskt styre

Under fristatstiden 930 – 1264 avgjordes rättstvister vid särskilda häradsting. Det var möjligt att hänskjuta ett mål till alltinget som samlades på Þingvellir en gång om året. Alltinget fungerade alltså som landets högsta domstol och hade också den lagstiftande makten. Med tiden uppenbarade sig brister i systemet. Efter långvariga inrikes strider gick islänningarna under åren 1262 – 1264 in under den norske kungens överhöghet. Med tillkomsten av en ny lagsamling, *Jónsbók*, 1281, kunde inrikes domar hänskjutas till norska kronan. Det innebar att det var Norges kung som blev högsta juridiska instans för isländska rättstvister.

Med förenandet av den norska och danska kronan, och senare också den svenska, under senare delen av 1300-talet, lades Island under dessa länders gemensamma kronas styre. Svenskarna lämnade Kalmarunionen 1523. I det förenade konungariket Danmark-Norge, som varade till 1814, tippade maktförhållandet så småningom allt mer över till Danmarks fördel. Där infördes envælde 1660 och året därefter instiftades Danmarks högsta domstol. Den var även högsta juridiska instans för isländska rättstvister även om kungen på pappret hade sista ordet fram till dess att enväldet avskaffades 1849.

På 1800-talet var det isländska rättsväsendet format efter dansk mall. Som underätter fungerade häradsrätterna, där landsbygdens polismästare (*sýslumenn*) och köpstädernas stadsfiskaler (*þæjarfógetar*) förkunnade domarna. Därutöver fanns

Landsöverrätten (instiftad 1800) och Danmarks högsta domstol. Det fanns alltså tre domstolsinstanser. Landsöverrätten kan liknas vid *Landsret* i Danmark.

Snart efter att islänningarnas självständighetskamp hade inletts kring 1830 började man drömma om att få hem den högsta juridiska instansen till landet. Det kravet hade dock inte högsta prioritet, man inriktade sig mera på att återupprätta alltinget och få hemstyre, om än ett begränsat sådant. Kampen utmynnade bland annat i att alltinget återupprättades 1845 (som rådgivande instans) och den första egna författningen, tillerkänd av kung Christian IX 1874. I och med författningen fick Island lagstiftande makt tillsammans med kungen i inhemska angelägenheter samt ekonomisk självbestämmanderätt. Island fick sedan självstyre 1904, suveränitet 1918 och högsta jurisdiktion i inhemska mål två år senare, i och med inrättandet av Högsta domstolen. Den sista milstolpen kom 1944 när Island blev självständig republik.

Återställande av högsta juridiska instans

Unionsöverenskommelsen med Danmark 1918, som den isländska suveräniteten vilade på, stipulerade att Island kunde inrätta en egen högsta domstol närhelst man så önskade. Tills detta skedde skulle ett av domarsätena i Danmarks högsta domstol vara tillsatt med en isländsk representant, och denna klausul skulle träda i kraft nästa gång en domarplats blev ledig. Denna rättighet blev dock aldrig utnyttjad.

Hösten 1919 godkände alltinget en lagproposition om inrättandet av Islands högsta domstol och beslutet verkställdes 1 januari 1920. I besparingssyfte organiserade man det så att Högsta domstolen ersatte Landsöverrätten. Därför blev de juridiska instanserna bara två till antalet och inte tre som i de flesta länder Island jämförde sig med. Fem domare satt i Högsta domstolen som var landets enda appellationsdomstol. Därmed blev möjligheten att överklaga till högsta instans något rymligare på Island än i länder med tre instanser.

När Norge inrättade en egen högsta domstol 1815 använde man Danmarks motsvarighet som förebild. Det gjorde också Island ett drygt sekel senare. Lagen om Islands högsta domstol följde i viss mån motsvarande lag i Danmark men man tog också in några av de lagar som gällt för Landsöverrätten. Den isländska högsta domstolens inre organisation, arbetsregler och seder var också besläktade med förhållandena i den danska högsta domstolen. Trots att Island och Danmark stridit om självständighetsfrågan och islänningarna skyllde många missförhållanden på danskarna, letade de ändå förebilder av olika slag i Danmark. Lagstiftningen i de två länderna var besläktad, länge gemensam i viss utsträckning, och islänningar hade i regel skaffat sig juridisk och annan universitetsutbildning i Köpenhamn.

Tre av de fem första domarna i Islands högsta domstol tjänstgjorde som domare i Landsöverrätten när den avskaffades. Den ene av de två nya domarna var stadsfiskal och polismästare, den andre professor i juridik vid Islands universitet.

Domstolen invigs

Den unga nationens ekonomi räckte inte till för att resa en särskild byggnad för Högsta domstolen. Därför tog man till nödlösningen att inhysa den på övervåningen i Reykjavíks fängelsebyggnad där Landsöverrätten hållit till. Fängelsecellerna låg på nedervåningen och rastgården på baksidan. Detta sammanboende varade till 1949 då HD flyttade in i egna lokaler. De var sammanbyggda med några departementskontor och arrangemanget var inte tänkt att bli permanent. 1996 fick HD en permanent lokal i det nya domstolshuset i hjärtat av Reykjavík.

Måndagen den 16 februari 1920 hölls HD:s första domstolsförhandling efter en invigningsceremoni. Domsalen rymde inte mer än 20 åhörare. Bland de inbjudna gästerna fanns några representanter från andra länder, bland dem Johannes Erhardt Bøggild, Danmarks förste ambassadör till Island (1919–1924). Allmänheten var det alls inte plats för och ingen kvinna var närvarande vid denna epokgörande händelse i Islands historia.

Med inrättandet av HD infördes en nyhet för det isländska rättsväsendet, nämligen att förhandlingen skedde muntligt. Detta togs generellt väl emot och infördes sedan även i häradsrätterna. Muntlig förhandling har den fördelen framför skriftlig att den blir livfullare och mera genomskinlig med följden att massmedia och allmänhet fick bättre insikt i målens utveckling.

Dagstidningarna, i synnerhet språkrören för de konservativa partierna, intresserade sig i början mycket för de mål som togs upp i HD, i ungefär samma omfattning som de rapporterade om skeppsnyheter, kulturhändelser, dödsfall och begravningar. Man får anta att detta återspeglade allmänhetens intresse för domstolens arbete och de mål den tog upp, i alla fall under de första åren, men efter hand verkar nyhetens behag ha avtagit.

Från 1949 och en bit in på 80-talet medverkade Högsta domstolens sekreterare i radio i ett populärt inslag i Riksradien om olika rättegångar. Särskilt behandlade man mål som kommit upp i HD. Dessa program var informativa och kunskapsrika och har utan tvekan bidragit till att skapa starkare band mellan domstolsväsendet och allmänheten, till och med gynnat tilliten dem emellan.

Blandat mottagande

Trots att återtagandet av den juridiska makten var bland de viktigaste milstolparna i Islands självständighetskamp var reaktionerna på hemmafronten blandade. De högersinnade tidningarna var positiva till att få en egen högsta domstol och rapporterade ingående från den första domstolsförhandlingen. De vänstersinnade partiernas tidningar lät sig dock inte imponeras och hävdade att Högsta domstolen var en parti- eller klassdomstol, en symbol för ämbetsmannaväldet och att domarna där var konservatismens lakejer. Det arbetande folket i lantbruket och ute till sjöss kunde inte räkna med vare sig förståelse eller rättvisa från dessa herrar. Högsta domstolen blev alltså från första början ett stridsäpple i en hårdnande klasskamp.

I kritiken från ledarfigurerna i det dåvarande socialdemokratiska partiet, Alþýðuflokkurinn, kan man urskilja inslag som sedermera skulle genljuda i uttalanden av ledarna för bondepartiet Framsóknarflokkurinn, när det partiet ensamt hade bildat regering 1930. Man framhöll då bland annat att domstolarna, i synnerhet Högsta domstolen, som fundament för sina domar borde ha folkets rättsmedvetande, och hävdade att domartillsättningar i HD från första början varit politiskt styrda. Man påstod också att den isländska tjäns-temannakåren var konservativ och danskvänlig. Trots att danska affärsmän och ledarfigurers inflytande hade avtagit snabbt efter självständigheten växte antipatin mot danskarna. Orsaken kan man bland annat spåra i en växande nationalism och rädsla för utländsk inblandning i näringslivet och import av utländsk arbetskraft.

En ytterligare omständighet som försvårade för Högsta domstolen var hur ekonomiskt svagt det unga landet var, så som påpekats ovan. Besparingsåtgärder låg högt på alltingsledamöternas önskelista tvärs över partigränserna. Bland annat presenterades planer på att spara genom att minska antalet domartjänster i HD från fem till tre. Många varnade för detta och framhöll att en minskning av antalet domare kunde äventyra rättssäkerheten. Men protesterna var förgäves och 1924 godkände alltinget en lag som fastställde antalet domartjänster till tre. Lagen trädde i kraft fullt ut två år senare.

Striden om HD

Efter att Framsóknarflokkurinnns minoritetsregering tog över landets styrelse 1927 (Alþýðuflokkurinn skyddade regeringen från fall genom att hålla sig neutralt), fick HD och dess domare utstå växande kritik i synnerhet på vägnar av justitieministern, Jónas Jónsson (1927–1932). Han ledde partiets radikala falang och var partiets mäktigaste person. I det här sammanhanget spelar det

också roll att Framsóknarflokkurinn hade starka band till kooperativrörelsen som var mycket fast förankrad på landsbygden. Denna allians mellan politik och näringsliv gav partiet stor tyngd.

Under åren 1930–1933 la Jónsson fram lagförslag om att en s.k. Fimmtardómur skulle ersätta Högsta domstolen. Namnet var hämtat från fristatstiden då landets högsta juridiska instans bar detta namn under en tid. Tanken var att byta ut domarna och knyta domstolen närmare den verkställande makten, i synnerhet justitieministern. Förslaget var kontroversiellt, och det var faktiskt två av Jónssons partivänner som blev avgörande för att förslaget aldrig gick igenom. Under de här åren riktade Jónsson och hans åsiktsbröder mer frekvent också sina spjut mot HD:s domare, särskilt två av dem, både i tidningsartiklar och anföranden i alltinget. Man riktade särskild uppmärksamhet mot domarnas personliga karaktär, själsliv, sinnelag, begåvning, hälsa och liknande. De gick aldrig i svaromål, eftersom det hade kunnat påverka deras position som domare.

Trots att Jónssons försök att inrätta denna Fimmtardómur i stället för Högsta domstolen rann ut i sanden hade han inte sagt sitt sista ord i domstolsfrågan. 1935, när Framsóknarflokkurinn och Alþýðuflokkurinn regerade tillsammans, godkändes en ny lag om Högsta domstolen – Jónsson var då inte längre minister men hade blivit partiledare för Framsóknarflokkurinn. Som följd av beslutet entledigades två av de fasta HD-domarna från sina tjänster vid uppnådda 65 års ålder, vilket var i enlighet med rådande lag. I deras ställe tillsattes två unga män som åtnjöt makthavarnas gunst. Nu hade justitieministern sista ordet i valet av de sökande, ty med den nya lagen skulle aspiranterna genomgå en så kallad domarexamen under sträng övervakning av HD:s sittande domare. Denna examen, utformad efter danskt mönster, var tänkt som ett slags skydd för domstolens självständighet och en garanti för att aspiranterna visat sig mogna uppgiften att ta sin plats i domstolen.

Trots att den nya HD-lagen var omdiskuterad blev det inga betydande fejder om Högsta domstolen i decenniet efter att den antagits, till exempel rädde enighet om att utöka antalet domare i domstolen från tre till fem igen 1945. Denna plötsliga borgfred om HD i mitten av 30-talet har några olika förklaringar, bland annat att det vid samma tid gjordes olika kompromisser mellan två av landets mäktigaste partier, å ena sidan Framsóknarflokkurinn och Islands kooperativorganisation, och å andra sidan Sjálfstæðisflokkurinn (högerparti, landets största politiska parti) tillsammans med affärsmän och organisationer för stora fiskerederier.

Striderna om den högsta juridiska instansen under åren 1920–1935 var hårdare och gick djupare än tidigare har kommit fram i historieskrivningen. De har knappt några paralleller i de andra nordiska länderna. ”Striden om HD” med Jónas Jónssons ord, kretsade kring domstolsväsendets autonomi. Delvis rörde det sig om en maktkamp, en del av en mer omfattande strid om den nyss uppnådda makten på den politiska arenan men även i näringslivet och på andra plan i det unga självständiga riket.

Man kan ställa sig tvekan till huruvida den isländska författningen egentligen garanterade HD:s autonomi på ett tillfredsställande sätt. Den visade varken upp en klar bild av vad jurisdiktion faktiskt innebär eller vilken ställning domstolarna hade i statsapparaten som helhet, till exempel fanns där inte en enda bokstav om en högsta domstol. Det medförde att den dömande makten kunde vara sårbar för påtryckningar från politiker som hade begränsad respekt för maktgränser. Det var inte förrän i lagen om domstolar från 1998 som Högsta domstolen definierades som landets högsta juridiska instans och appellationsdomstol. I gällande domstolslag definieras HD helt enkelt som landets högsta domstol.

I strålkastarljuset

Med en öppnare samhällsdebatt och en mer aktivt ifrågasättande journalistik under 1900-talets tre sista decennier uppenbarade sig en växande kritik mot HD och domstolsväsendet på nytt, bland annat på grund av långa handläggningstider i domstolarna. Detta bemöttes med diverse revideringar av systemet och en ökning av domartjänsterna i HD från fem till nio platser under åren 1973 till 1994. Därmed lyckades man beta av den långa eftersläpningen i HD men arbetsmetoderna behövde fortfarande ses över.

Att skilja på den dömande och verkställande makten i häradsrätterna 1991 var också ett stort steg framåt. Då flyttades den dömande makten på det lägsta planet från polismästare och stadsfiskaler till särskilda häradsrätter. Detta stärkte rättsordningens autonomi i landet. Klubbandet av domstolslagen 1998 markerade sista steget i den helhetsöversyn av de processrättsliga lagarna som påbörjades ett drygt decennium tidigare. Målet med domstolslagen var bland annat att stärka rättsväsendets autonomi ytterligare och att främja allmänhetens tillit till domstolarnas verksamhet. Något som också stärkte HD:s trovärdighet och anseende var när en kvinna för första gången utsågs till HD-domare 1986. Dock gick det ett halvt decennium innan ytterligare en kvinna tillsattes och fram till domstolens hundraårsjubileum 2020 hade det aldrig suttit mer än två kvinnor samtidigt.

HD har inte varit förskonad från skandaler. 1964 avsade sig HD:s ordförande domarämbetet efter att en dubiös växellånsverksamhet han var inblandad i blev offentligt känd, och 1989 blev dåvarande ordföranden uppsagd från ämbetet, efter en dom i HD, när det kom i dagen att han ägnat sig åt inköp av billig alkohol i egenskap av en av presidentmaktens handhavare. Generösa arvodespåslag till HD-domare i samband med nationella avtalsförhandlingar i början av 1990-talet och några tillfällen av otillbörlig inblandning i diverse saker av HD:s ordförande kring millennieskiftet satte också fläckar på HD:s rykte.

Det går inte att förneka att några av HD:s domare har varit omstridda hos allmänheten. Det mest framträdande fallet är den så kallade Guðmundur- och Geirfinnursaken 1980, HD:s genom tiderna mest omtalade brottmål. Sex unga personer dömdes för försvinnandet av två män 1974, och fyra av dessa sex fälldes för mord. De försvunna männen har aldrig hittats. Utredningen av fallet har fått hård kritik. Man har bland annat andragit att hållbara bevis saknades, och trots att alla de åtalade hade erkänt var det många som tvivlade på att dessa erkännanden var trovärdiga, både med hänvisning till förhörsmetoderna och det faktum att de åtalades vittnesmål ändrades i stora stycken under utredningens gång.

Efter att målet återupptogs 2018 friade HD fem av de dömda. I slutet av 2022 nåddes en överenskommelse mellan isländska staten och den sjätte. Den innebar att staten betalar skadestånd för den fängelsevistelse vederbörande satt av under en tid. Statsministern har bett alla de sex inblandade om ursäkt för hur deras sak behandlades.

De senaste årtiondena har en del frikännanden och milda domar i några sexualbrottsmål väckt ont blod i samhället. Några domar som gällt förtal i massmedia har också orsakat starka reaktioner. Ett antal domar i isländska domstolar, de flesta av dem i HD, har anmälts till Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Denna domstol har ofta dömt till kärandens fördel och därmed kommit till slutsatsen att isländska domstolar har brutit mot bestämmelser om europeiska överenskommelser om mänskliga rättigheter. Detta har dock inte rubbat de isländska domstolarnas beslut.

Ifrågasatta tillsättningar

När stormarna kring HD mojnade efter mitten av 1930-talet låg striden om grunderna för tillsättning av domartjänsterna i HD vilande, och uppstod inte igen förrän kring och efter millennieskiftet. Striden handlade om två saker i synnerhet. Dels att en jämlikhetsaspekt inte beaktades, varför kvinnor hade svårt att bli tillsatta som HD-domare. Dels förekom påståenden om att

ministerns val bland de sökande styrdes av partipolitiska hänsyn och intressebevakning. Påståenden om det sistnämnda har sitt ursprung i den period då Själfstæðisflokkurinn obrutet satt i regeringsställning, från 1991 till 2009. Då tillföll justitiedepartementet alltid detta parti och det var justitieministern som hade sista ordet i tillsättningen av HD-domare.

Oenigheten nådde klimax efter några mycket kontroversiella HD-utnämningar 2003 och 2004. Under denna tid förberedde justitieministern i Davíð Oddssons regering (1991–2004) förändringar i den lag som reglerade HD:s verksamhet. Dessa förändringar hade gjort domstolen mer beroende av den verkställande makten, först och främst med att justitieministern eller statsministern ensam skulle utse HD:s ordförande. Vid den här tiden rådde seden, med få undantag, att den domare som hade suttit längst utan att vara ordförande skulle utses till denna ställning. Att låta justitieministern få detta inflytande hade onekligen inneburit en radikal förändring, men genom att dessutom låta statsministern bestämma tillsättningen hade rättsväsendet kommit att lyda under två ministrar. Dessa planer blev det inget av på grund av motstånd inom regeringen.

Vid det här laget började det märkas en höjning av ambitionsnivån i HD:s rättspraxis. Man kan bland annat urskilja påverkan av Europakonventionen om mänskliga rättigheter, som började gälla på Island 1994, och mera omfattande bestämmelser i författningens kapitel om mänskliga rättigheter året därpå. Detta var inte populärt bland makthavarna.

Efter de kontroversiella utnämningarna 2003 och 2004 blev de röster högre som ansåg det vara dags att ändra tillsättningsproceduren. Det gjorde man till slut 2010 genom att en särskild jury utsågs för att avgöra de sökandes kvalifikationer, och ministerns inflytande begränsades. Målet var att göra processen så professionell och objektiv som möjligt, samt att understryka rättsväsendets autonomi. Med juryns tillkomst tog man bort bestämmelsen om att ministern inhämtade information från Högsta domstolen själv om dem som sökte tjänst där. Själfstæðisflokkurinn stödde inte dessa förändringar och har aktivt engagerat sig för att justitieministern återigen ska få större inflytande vid tillsättningarna.

När man skärskådar saken kan man se många likheter i striderna om HD under mellankrigstiden och de schismer som rådde kring domstolen efter milennieskiftet:

- Man hävdade att HD var en självförökande kottaridomstol
- Man påstod att HD-domarna hade missbrukat sin makt för att hämnas på enskilda individer, domarna anklagades för att ha begått justitiemord och man gjorde gällande att flera av domstolens domar var dåligt underbyggda och inkonsekventa

- Vissa HD-domare kritiserades hårdare än andra. Ibland var denna kritik rent personlig och elak, då samma visor upprepades år efter år.

Listan kunde fortsättas. I diskussionerna om förslaget gällande Fimmtardómur under åren 1930–1933 hävdade representanter för Framsóknarflokkurinn att eftersom en minister var ansvarig inför parlamentet och folket, var det naturligt att han/hon valde HD-domare utan att HD själv borde ha mycket att säga i frågan. Liknande argument har hörts från Sjálfstæðisflokkurinnns läger på senare tid.

Förtroende

Redan under HD:s första verksamhetsår la dess domare vikt vid att vinna allmänhetens förtroende för rätten. Samtidigt varnade de för åtgärder eller osaklig kritik som kunde skada rättens trovärdighet. Många andra jurister lät höra liknande tongångar. Det finns inget sätt att utröna hur stort förtroende allmänheten hade för HD det första halvseklet efter att den inlett sitt arbete, men troligen ökade tilliten när konflikterna kring HD la sig efter mitten av 1930-talet. De därpå följande fyrtio åren hävdades det träget att domstolen åtnjöt förtroende och stor respekt hos allmänheten. Det förtroendet ökade medan det rådde en relativt bred politisk enighet om den högsta juridiska instansen.

En mer målinriktad diskussion om HD och rättsväsendet under 1900-talets sista kvartal kan ha försvagat tilliten till denna domstol. En senfärdighet i sakbehandlingarna och långa väntetider för ärenden i HD kan också ha spelat roll, liksom de ovan nämnda skandalerna. Omtvistade utnämningar till HD strax efter millennieskiftet kan ytterligare ha skadat tilltron, jämte kontroversiella domar i sexualbrottsmål och domar om förtal i massmedia. Dessutom har Guðmundur- och Geirfynnursaken följt rättsväsendet som en mörk skugga i flera årtionden.

Undersökningar av islänningarnas förtroende för domstolsväsendet och domstolarna de senaste fyra årtiondena har visat att det är lägre än i de övriga nordiska länderna. Enligt isländska mätningar har förtroendet för domstols-systemet på Island legat kring 30–45 % sedan millennieskiftet. Kontinuerliga mätningar om förtroendet för HD under åren 2009–2020 visar att domstolen i regel åtnjöt större förtroende än rättsväsendet som helhet. Undersökningar tyder på att förtroendet för HD och rättsväsendet faktiskt har ökat under de allra senaste åren. En bidragande orsak där kan vara förändringen som gjordes i proceduren vid tillsättningen av en HD-domare 2010 och tillkomsten av en mellanrättslig nivå i början av 2018. Då inledde en ny appellationsdomstol, Landsrätten, sin verksamhet. Därmed fick Island åter tre domstolsnivåer och

HD blev först och främst en prejudicerande domstol i samma anda som de högsta domstolarna i övriga Norden och många andra länder. I och med tillägget av en domstolsinstans bestämdes antalet HD-domare till sju. Från och med hösten 2020 innehas tre av platserna av kvinnor.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

Litteratur

Arnþór Gunnarsson. *Högsta domstolen hundra år. Dess historia*.
Hið íslenska bókmenntafélag 2021.

MARIANNE NORDENLÖW
 ERNST JOSEPHSON
 – *Konstnär i bild, ord och ton*

Den svenske konstnären Ernst Josephson (1851–1906) var inte enbart bildkonstnär utan även musiker och poet. På Prins Eugens Waldemarsudde i Stockholm presenteras under hösten och vintern 2023–24 hela bredden av hans konstnärskap, från det tidigare oljemåleriet till de senare årens teckningar – tillkomna efter att han hade drabbats av psykisk sjukdom – samt musikstycken och poesi.

Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

”Jag skall bli Sveriges Rembrandt eller dö!” Så storvulet och självsäkert ska den då 21-åriga Ernst Josephson ha uttryckt sig till sin förtrogna, fru Ada Ramström år 1872, i ett många gånger citerat yttrande.

Och han gjorde verkligen sitt yttersta för att bli det, inte minst genom intensiva studier av Rembrandt, Vélaquez, Tizian med flera. I dåtidens akademiska konstundervisning ingick att studera och kopiera gamla mästars verk och Josephson gjorde flera studieresor med det syftet. Men han kopierade på sitt eget sätt, inte slaviskt utan lyfte fram det han själv tyckte var det mest intressanta i förebilden, exempelvis dess ljusverkan, som i hans skissartade kopia av Rembrandts *Nattvakten*.¹

Hans konstnärsvän Richard Bergh skrev så här om vännens kopia av Rembrandts *Staalmeesters* (då kallad *Syndikat*), som Josephson målade 1876–77:

Han brottades med materialet, böjde det, slog det, tvang den tunga oljefärgen in under sin vilja, till dess den kuvad bredde sig djup och harmonisk över tavlan. /.../ Många ha kopierat Rembrandts Syndikat, ingen har så som Ernst Josephson i det arbetet lagt ned hela sin själ, hela sin brinnande kärlek till allt starkt, allt djupt, allt frodigt, allt det som blossar av blodfull stämning.²

Men i stället för att bli en Rembrandt blev han – Ernst Josephson! Han ses som en av de mest nyskapande och egensinniga nordiska konstnärerna under 1800-talets andra hälft. Hans konstnärskap går inte att självklart sortera in under någon enskild av 1800-talets ismer, utan bär drag av flera av dem – realism, naturalism, symbolism, impressionism, expressionism – samt naturligtvis av äldre måleri.

1 Karin Sidén, ”Tradition och förnyelse”, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 22–23.

2 Sidén, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 26.

Ovan: Ernst Josephson, *David och Saul*, 1878. Olja på duk, 110,5 x 144 cm. Foto: Erik Cornelius/Nationalmuseum.

Till vänster: Axel Borg, porträtt av Ernst Josephson. Foto: Nationalmuseum.

Det gör också hans måleri svårare att placera och mindre igenkännbart än många andra samtida konstnärers. Du kan känna igen motivet, till exempel *David och Saul*, utan att säkert veta att det är Josephson som har målat den. Han nådde stora konstnärliga framgångar under sin livstid och antogs ett flertal gånger till den högt eftertraktade

Parissalongen. För eftervärlden är han dock kanske mest känd för sin "sjukdomskonst", de särpräglade bilder som han skapade efter sitt psykiska sammanbrott 1888. Han insjuknade i "paranoia", med dåtidens diagnos, som i dag troligen skulle ha kallats psykos.³

Utställningen *Ernst Josephson – Konst, musik och poesi* är den första stora, monografiska om konstnären på 22 år och äger liksom den förra rum på Prins Eugens Waldemarsudde. Museet har en stor samling av Josephsons

³ Birte Bruchmüller, "Extatiska kroppar och andliga uppenbarelser", i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 160.

verk, här kompletterad med många inlån. Utställningen är tematisk och bygger på ny forskning. Ambitionen är att visa en helhetsbild av Josephsons konstnärskap och att det fanns kontinuitet i hans skapande, både före och efter sjukdomens utbrott. Här presenteras även konstnärens mer okända sidor, inom musik och poesi.

Utställningskommissarier är Waldemarsuddes Karin Sidén, huvudintendent och museichef, och Birte Bruchmüller, samlingsintendent. Tillsammans med Catrin Lundeberg är de också redaktörer för den mycket omfattande, generöst bildsatta utställningskatalogen, där flera skribenter medverkar.

Uppväxt i svenskjudiska kulturkretsar

Ernst Abraham Josephson föddes den 16 april 1851 i en judisk, borgerlig familj i Stockholm, som yngsta barn till Gustava, född Jacobsson, och Semmy Josephson. Han hade tre äldre systrar, Gelly, Walfrida och Hilma, och familjen kom att ständigt vara mycket betydelsefull för honom.

Fadern var grosshandlare men även amatörviolinist och flera av dennes syskon verkade professionellt inom främst musik. Faster Wilhelmina var konsertpianist, ackompanjerade Jenny Lind och ska ha varit den som introducerade Chopins och Schumanns musik i Sverige. Den yngste farbrodern, Ludvig, blev teaterman och regissör vid Kungliga Teatern, Operan, i Stockholm – för att nämna ett par av släktingarna.

”Josephsons var en musisk familj”, skriver Anders Hammarlund, docent i musikvetenskap, och fortsätter: ”Alla konstarter på Parnassen vördades, men det var musiken, /.../ som stod i centrum”. Ernst avvek något från familjetraditionen när han blev bildkonstnär.⁴

I hemmet var det självklart att kunna läsa noter, spela piano och ägna sig åt kammarmusicerande. Redan som barn visade Ernst begåvning för sång och komposition, och musiken kom att följa honom genom livet. På utställningen finns bland annat hans noter till *Naema*, en festkantat till släktingen ”Tante” Hanna Marcus på hennes 90-årsdag 1894.

Festföremålet hade han även porträtterat tidigare, 1880. Den karaktärsfulla skildringen av den äldre damen, som forskande betraktar oss genom ovala glasögon, är ett av alla lysande porträtt. För det är en befolkad bildvärld Josephson skapade, det var människan som intresserade honom mest. Många var de släktingar, vänner och välgörare som Josephson porträtterade, både tekniskt skickligt och med psykologisk skärpa. Här finns till exempel det kristallklara porträttet av Jeanette Rubenson – även hon konstnär, landskapsmålare – målat på en sommarveranda på Dalarö 1883.

⁴ Anders Hammarlund, ”Ernst Josephson, musikern”, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 131.

Ovan: Ernst Josephson, *Jeanette Rubenson*, 1883. Olja på pannå, 41 x 32,5 cm. Foto: Hossein Sehatlou/Göteborgs konstmuseum.

Nedan: Ernst Josephson, *Extatiska huvuden*, odaterad. Olja på trä, 41 x 31 cm. Foto: Erik Cornelius/Nationalmuseum. Ernst Josephson nederst till höger.

Han målade av sin mor, sina systrar och farbröder – men inte fadern. Ernst var bara tio år när hans far rycktes bort, i sviterna av en trafikolycka. Det blev flera hårda slag, då systemen Gelly dog mycket ung, när Ernst var 17, och hans älskade mor när han var 30. Långt senare, under sjukdomstiden, avbildade han sina avlidna familjemedlemmar och infogade dessutom sig själv, i målningen *Extatiska huvuden*.

Från Konstakademien till Amsterdam, Paris och Rom

Sexton år gammal, 1867, antogs Josephson som elev vid Principskolan, den förberedande klassen vid Konstakademien, och året därpå som ordinarie elev vid akademiens Antikskola. Han studerade vid akademien fram till 1876 och under den tiden även en period vid École des Beaux-Arts i Paris. Han gav sig tidigt ut på studieresor, bland annat till Eggedal i Norge 1872, tillsammans med den norske akademikamraten Wilhelm Peters. Vistelsen kom att få stor betydelse, bland annat för utvecklingen av Näckenmotivet. Josephson skulle återvända till Eggedal 1884 för att måla sitt stora verk, *Strömkarlen*, efter modell i det fria.

Vid slutet av akademistudierna tilldelades han den prestigefulla Kungl. Medaljen för

Ernst Josephson, *Strömkarlen*, 1884. Olja på duk, 216 x 130 cm.
Foto: Lars Engelhardt/Prins Eugens Waldemarsudde.

den tidstypiska historiemålningen, prisämnet *Sten Sture d.ä. befriar danska drottningen Kristina ur Vadstena kloster*, vilket indirekt innebar ett akademi-stipendium.

Nu kunde han resa till Amsterdam – och fullt ut ge sig i kast med sin främste förebild, Rembrandt. Det var här han kopierade *Staalmeesters* och *Nattvakten*, som tidigare nämnt. Han fick också chansen att omsätta sina nyvunna kunskaper i en beställning, ett porträtt av en ung flicka, Ketty Rindskopf, som skulle avbildas i 1600-talsdräkt.⁵

Josephson blev djupt förälskad i sin modell, men kärleken ska inte ha varit besvarad. Hon ska dock länge ha återkommit i hans brev och diktning. Att han kanske inte ens vågade visa sina känslor kan möjligen ha påverkats av att han året innan, 1875, hade drabbats av syfilis och kände skam över det. Livet igenom kände han ångest över sjukdomen och han gifte sig aldrig.⁶

De följande åren vistades Josephson en tid i Rom, där han porträtterade den danske författaren J. P. Jacobsen och arbetade med det bibliska motivet *David och Saul*, där den unge David kallas för att spela för den svärmodige kung Saul. Josephson skrev även en dikt på temat, där David har kommit för ”att sjunga om lifvets rosor”.⁷

Målningen är ett kärt återseende, då den var den första av Josephsons verk som jag själv stötte på, som tonåring. *David och Saul* dök upp som illustration till samma berättelse i *Religionskunskap för högstadiet*, av alla ställen – och jag minns den ännu som en aha-upplevelse! Kunde någon måla så här på 1800-talet? Så omedelbart, levande, *modernt* – som om modellerna hade klivit ur en fotostudio, porträtterade för ett rockmusikalbum hundra år senare, inte 1878.

Liknande omedelbarhet och nukänsla upplever jag inför *Spanska smeder*, som Josephson målade i Sevilla 1882, där han var tillsammans med konstnärerna, svenskarna Anders Zorn och Hugo Birger och norrmannen Christian Skredsvig. Intrycket är fotorealistiskt – på håll, trots att han har målat med kraftiga, skissartade penseldrag, till skillnad från den närmast osynliga penselskriften i *David och Saul*. Smederna ser självsäkra, fräcka och frimodiga ut, vilket retade upp den borgerliga publiken när målningen ställdes ut första gången 1885. Målningen, som finns i två versioner, refuserades av Parissalongen.⁸

5 Sidén, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 27.

6 Gertrud Serner: ”Ernst A Josephson”, i *Svenskt biografiskt lexikon*, Riksarkivet, riksarkivet.se, 2023-09-30.

7 Ernst Josephson: *David sjunger för Saul*, i *Svarta rosor och gula*, 1901, Projekt Runeberg, runeberg.org, 2023-09-30.

8 Vibeke Waallann Hansen, ur *Høydepunkter. Kunst fra antikken til 1945*, Nasjonalmuseet 2014, på nasjonalmuseet.no, 2023-09-30.

Ernst Josephson,
Spanska smeder,
1882. Olja på duk,
128 x 107 cm. Foto:
Nasjonalmuseet for
kunst, arkitektur og
design, Oslo.

1879 slog sig Josephson ned i Paris och kom att vistas där, till och från, i närmare tio år. Han hade ateljé där och blev medelpunkten i en krets av skandinaviska konstnärer. Ett resultat blev flera storartade vänporträtt av bland andra konstnären Carl Skånberg och journalisten Godfrey Renholm.

Opponenterna, Strömkarlen, sammanbrott – och revansch

I mitten av 1880-talet började två parallella processer, som starkt kom att präglade Josephsons liv. Dels vistades han 1884 åter i Eggedal i Norge för att måla *Strömkarlen*, dels blev han informell ledare för opponentrörelsen, för alla de konstnärer som ville reformera det svenska konstlivet överlag och i synnerhet Konstakademiens undervisningsmetoder. Han publicerade två stridsartiklar i *Dagens Nyheter* i slutet av 1884 och lämnade året därpå in en protestskrivelse med 85 underskrifter till akademien. "Parisersvenskarna" och Opponenterna – delvis samma personer – började arrangera egna utställningar. Josephson ställde ut *Strömkarlen*, som han lagt ned själ och hjärta i, på Opponenternas utställning, men målningen mottogs negativt.

Till vänster:
Ernst Josephson,
Falskspelaren (En skandal i societeten),
ca 1886. Olja på duk,
165 x 205 cm.
Foto: Prins Eugens
Waldemarsudde.

Nedan: Ernst
Josephson, *Gåslisa*,
1888–89.
Olja på trä, 72 x 58 cm.
Foto: Lars Engelhardt/
Prins Eugens
Waldemarsudde.

Han påbörjade 1886 arbetet med den stora målningen *Falskspelaren (En skandal i societeten)*, beställd av mecenaten Pontus Fürstenberg. Då Josephson besviket började förlora sin roll som ledare för Opponenterna och till slut inte ens fick en styrelseplats i det av rörelsen bildade Konstnärsförbundet, har målningen av flera tolkats som ett indirekt självporträtt. Den anklagade mannen i bildens fokus har setts som ett uttryck för Josephsons känsla av utsatthet och svek. Han fullbordade aldrig målningen men signerade den till slut, 1886–1905.

Samma år, 1886, flyttade han ut i den franska landsorten tillsammans med konstnärsvännen Allan Österlind och dennes familj. De bosatte sig till slut på klippön Bréhat i Bretagne, där vännerna deltog i spiritistiska seanser, som var på modet under den här tiden. Josephson såg sig som ett medium och nedtecknade de så kallade *Andeprotokollen*. I samband med seanserna fick han 1888 sitt psykiska sammanbrott. Österlind tog med honom hem till Sverige och han skrevs in på Ulleråkers hospital i Uppsala, där han fick stanna till året därpå.

Josephson togs därefter om hand av släkt och vänner och flyttade 1891 till ett par äldre fröknar, där han bodde kvar livet ut. Han ägnade sig mycket åt musik och hade redan på hospitalet börjat teckna. De stora oljemålningarna

blev färre, men han målade bland annat den visionära *Gåslisa*, *Extatiska huvuden* och ett fascinerande porträtt av sin farbror Ludvig, teatermannen.

Efter insjuknandet förändrades och upplöstes framför allt Josephsons formuppfattning, vilket gjorde att konstnärer och kritiker i samtiden hade svårt att ta till sig hans ”missteckningar”. Det var i stort sett endast konstnären Georg Pauli som uppskattade dem då, men redan 10–20 år senare hade vindarna vänt, enligt Pauli själv.⁹ Konstnärer inom den gryende expressionismen och andra nya strömningar inspirerades av Josephsons teckningar.

Men många i Josephsons kretsar stöttade honom och arrangerade bland annat hans första separatutställning i Stockholm 1893. Den blev framgångsrik och den största revanschen var att Prins Eugen, för att visa sitt stöd, köpte in *Strömkarlen*, med avsikt att erbjuda den till Nationalmuseum. Men museet tackade nej – vilket gjorde den vanligtvis diplomatiska prinsen så upprörd att målningen fick en permanent plats, infälld i väggen i salongen på Waldemarsudde.

”... ty sorgen har nattsvarta rosor”

Två diktsamlingar av Ernst Josephson publicerades: *Svarta rosor* 1888 och *Gula rosor* 1896, det vill säga under hans sjukdomstid. Hans efterlämnade material tyder på att han redan som ung försökte sig på poesi, skriver Anders Cullhed, professor emeritus i litteraturvetenskap. Josephson skriver om sin diktning att ”allt hos mig är naturlig känsla och föga litterär bildning”, vilket tyder på dåligt självförtroende på det området.¹⁰

De publicerade dikterna hade skrivits under en lång period, enligt Josephson själv.¹¹ De var sällan daterade men på en del fanns noteringar om var de hade skrivits. Att han ville ge ut sina dikter handlade även krasst om att han behövde pengar.

Cullhed menar att båda diktsamlingarna är influerade av efterdyningar till romantiken, folksagors naturmystik och de populära skillingtrycken. Han menar att dikterna ”bjuder oss en eklektisk snarare än en innovativ poesi”, men att de förtjänar att ses i egen rätt.¹² Det går att känna igen motiv från Josephsons måleri i dikterna, till exempel i ett utdrag ur *Necken*:

Gossen var blott min egen fantasi. –
Necken var forsen, som brusade förbi
Och stänkte sitt skum på min kind.

9 Pauli, Georg: ”Om Ernst Josephsons teckningar samt utställningen 1893”, i *Konstmärslif och om konst*, 1913, Litteraturbanken, litteraturbanken.se, 2023-09-30.

10 Anders Cullhed, ”Naturlig känsla och föga litterär bildning”, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 107.

11 Cullhed, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 108.

12 Cullhed, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 110.

Den längre dikten *Med strömmen* kallar Cullhed ett ”praktnummer”, som skulle motivera sin plats även i en kräsen antologi över svensk 1800-talslyrik.¹³ Flera av Josephsons dikter har även tonsatts av kända kompositörer, bland dem Jean Sibelius, Ture Rangström och Sven-Erik Bäck.

Pianisten Lotten von Feilitzen, dotter till tonsättaren Adolf Fredrik Lindblad, skriver 1893 om en kväll i ett sällskap, där Josephson spontant framförde en sång (*Varning*), skriven av hennes far:

... fult lät det men med ett sätt att deklamera dessa orden som det varit hans egen själs historia han slet ur sitt hjärta, ja du vet en sådan jättebegåvning som hans måste vara har jag aldrig kommit i beröring med i hela mitt liv, och nu är han sjuk och bruten för livet vid 40 års ålder och detta bär han med en ödmjuk undergivenhet som är storartad. Hur han sade 'lär dig älska, försaka, men älska likväl' det glömmar jag ej om jag lever i hundra år ...¹⁴

Fotnot

Utställningen *Ernst Josephson – Konst, musik och poesi* visas 9 september 2023 – 11 februari 2024 på Prins Eugens Waldemarsudde i Stockholm.

Fotnot 2

Citatet *Jag skall bli Sveriges Rembrandt eller dö!* blev också titeln på en dramafilm från 1990 om Ernst Josephsons liv, med manus och i regi av filmaren Göran Gunér.

Litteratur

Ernst Josephson – Konst, musik och poesi, Karin Sidén, Birte Bruchmüller och Catrin Lundeberg (red.), Prins Eugens Waldemarsudde museikatalog nr 147:23, Stockholm 2023.

Josephson, Ernst: *David sjunger för Saul*, i *Svarta rosor och gula*, 1901, Projekt Runeberg, runeberg.org, 2023-09-30.

Pauli, Georg: ”Om Ernst Josephsons teckningar samt utställningen 1893”, i *Konstnärslif och om konst*, 1913, Litteraturbanken, Litteraturbanken.se, 2023-09-30.

Serner, Gertrud: ”Ernst A Josephson”, i *Svenskt biografiskt lexikon*, Riksarkivet, riksarkivet.se, 2023-09-30.

Waallann Hansen, Vibeke, ur *Høydepunkter. Kunst fra antikken til 1945*, Nasjonalmuseet 2014, på nasjonalmuseet.no, 2023-09-30.

---

¹³ Cullhed, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 115.

¹⁴ Hammarlund, i *Ernst Josephson – Konst, poesi och musik*, 2023, s. 143.

TOMMY WESTERLUND

NIB – EN NORDISK BANK MED MODERN PROFIL OCH HÅLLBARHET I FOKUS

Nordiska investeringsbanken, NIB, har redan hunnit komma långt in i medelåldern och mår alldeles utmärkt. Idag har NIB, när man finansierar projekt, fokus på energieffektivitet, hållbarhet, miljövänlighet, forskning och innovation.

Tommy Westerlund, ledarskribent på *Hufvudstadsbladet*, beskriver NIB:s utveckling under de senaste åren.

De nordiska samarbetsministrarna undertecknade den 4 december 1975 en överenskommelse att upprätta Nordiska Investeringsbanken. Det hade då redan gjorts ett par tidigare försök till samarbete. Första gången var i samband med förhandlingarna om en nordisk tullunion på 1950-talet och den andra i samband med förhandlingarna om Nordek, alltså organisationen för nordiskt ekonomiskt samarbete, under 1960-talet. De planerna gick båda i stöpet.

Det blev tredje gången gillt och NIB inledde sin verksamhet i augusti 1976. Då öppnades bankens huvudkontor i Helsingfors och där finns det fortfarande.

Sedan ett par år tillbaka leds NIB av André Küüsvek från Estland. De tre baltiska länderna, Estland, Lettland och Litauen, kom nämligen med i NIB knappt 30 år efter starten. NIB:s ägarskap utvidgades till att även omfatta de tre baltiska länderna år 2005. Küüsvek är bankens första baltiska chef.

NIB:s chef André Küüsvek konstaterar att banken har uppnått en respektfull ålder. Under decenniernas gång har banken i alla fall förändrats.

Ursprungligen var banken i huvudsak en långfristig långivare. Det innebar också en stor förändring då de fem nordiska länderna, som grundade banken beslöt att bjuda in de tre baltiska länderna, 2005.

- Bankens uppdrag har blivit att främja produktiviteten, stödja företagen vi hjälper med finansiering, men också att hjälpa till att göra samhällena som helhet mer konkurrenskraftiga. I uppdraget ingår också att skydda miljön, satsa på hållbarhet och bekämpa klimatförändringen. Det är nyckelfrågor som vi går igenom i varje låneansökan vi tittar på. Alla projekt vi går med i ska uppfylla kriterier i linje med detta, säger Küüsvek.

I början av juli tecknade NIB ett 8-årigt låneavtal med det svenska fastighetsbolaget Catena Ab för en grön logistikanläggning i Jönköping. Anläggningen ska sätta en ny standard för att prioritera renare och mer energieffektiv logistik. Lånet är på 430 miljoner SEK.

Samma vecka meddelade NIB att banken har anslutit sig till finansieringen av Nobinas verksamhet i Helsingforsregionen. Med drygt 18 miljoner euro deltar NIB i finansieringen av 100 nya elbussar i huvudstadsregionen i Finland. Några månader tidigare stod det klart att NIB finansierar Sveriges första samhällsgemensamma ledningscentral i Örebro och ett grönt kontor byggt i trä i Östersund. Lånet är på 410 miljoner SEK.

De här är typiska projekt som NIB hjälper till med att finansiera i dag. Det är fråga om lån såväl för offentliga ändamål som till den privata sektorn.

André Kүүsvek säger att NIB försöker vara mer än en finansiär.

- Vi strävar också efter att vara snabba och flexibla så att vi kan agera då det krävs. Till exempel då covid-pandemin startade var vi snabba med att gå in och hjälpa, såväl företag som de baltiska staterna. Alla tre baltiska länder upptog då lån hos oss. Vi kunde bevilja lån inom tre veckor.

I början av juli kunde NIB meddela att banken deltar med en andel av 100 miljoner euro i en lånefacilitet till det finländska varvsföretaget Meyer Turku Oy i Åbo. Lånet ska hjälpa till att finansiera byggandet av två kryssningsfartyg. Det var också ett covid-responslån, men med två års maturitet.

Banken har växt och har i dag nästan 240 anställda, från över 30 länder. Men NIB är fortfarande en tillräckligt liten bank för att kunna vara snabb.

- Vår nuvarande storlek är långt ifrån att passera gränsen att bli för stor för att inte kunna agera snabbt och flexibelt. Vi är klart mindre än de flesta andra. Men samtidigt har vi en hyfsad balans på 40 miljarder euro och det försöker vi göra det bästa av på ett effektivt sätt och vara till nytta för våra medlemsländer, säger Kүүsvek.

Varför behövs NIB vid sidan av alla banker och finansinstitut som finns omkring oss? Det är väl knappast bara på grund av er möjlighet att vara snabba då det finns sådana krav?

*NIB:s chef André Kүүsvek
Foto: Marjo Koivumäki,
Studio Apris.*

- Det är sant. Bankerna är alla olika på många sätt, till exempel i fråga om profil. Vi har högsta kreditbetyg (AAA) och det är en mycket viktig del av hela vår affärsmodell. Exempelvis av hela vår balansräkning på 40 miljarder euro är bara tio procent eget kapital. Resten är externt finansierat genom upplåning på de internationella kapitalmarknaderna, i huvudsak från annat håll än vår egen region. Vi för alltså in nytt kapital i vårt område.

NIB finansierar mer långfristigt än de flesta affärsbanker. NIB kan ge lån på 10,12,15 eller ända upp till 30 år, vilket är en trygghet för många låntagare, även då det gäller mer framgångsrika företag. Långa krediter ger möjligheter att överleva följande kris, när den nu sedan inträffar.

André Küüsvek säger att NIB ser sig som ett komplement till affärsbankerna och finansierar inte mer än 50 procent av ett projekt. Det är en princip.

NIB hjälper till med finansiering också utanför Norden och Baltikum. Men andelen av projekt som inte är i bankens eget område har minskat det senaste decenniet. För 10-12 år sedan bestod upp till en femtedel av NIB:s lånestock av projekt utanför Norden och Baltikum. Men efter finanskrisen har det minskat. I dag är andelen nere i cirka tre procent. Polska företag är de största låntagarna utanför medlemsländerna.

- Vi kan bevilja lån utanför vårt område, men det måste finnas något nordiskt eller baltiskt element i projektet. Själva projektet, investeraren, teknologin eller åtminstone entreprenören bör ha en koppling till något av våra medlemsländer eller vårt mandat för att vi ska ge lån för ett projekt, säger Küüsvek.

Skulle det vara önskvärt med fler projekt utanför NIB:s egen region?

- Jag vet inte om det är en fråga om vad som är bättre eller sämre. Allt beror på vad vi har för resurser, kapital och personal och var vi kan använda dem mest effektivt. Vi har nyligen gått igenom flera kriser - finanskrisen, pandemin och nu ett krig i Ukraina - och då är det naturligt att vi fokuserar våra resurser i huvudsak på hemmaplan. Efterfrågan har ökat markant. Men vem vet, kanske vi i framtiden igen går utanför Norden och Baltikum. Det är i vilket fall som helst inte ett mål i sig.

Är det lättare, eller mindre riskfyllt att finansiera projekt i medlemsländerna?

- Det beror på. Vi riskbedömer alla projekt och kalkylerar med olika aspekter - låntagarens historia och ekonomiska situation, aktieägarnas stöd, hur konjunkturerna ser ut osv. Det är alltså inte lätt att säga rent generellt om det är säkrare, eller lättare att fatta lånebeslut för ett projekt i Sverige eller Finland än i Polen. Men vi har givetvis bättre know-how och mer kontakter på våra hemmamarknader eftersom fokus har legat här.

Hur stora lån beviljar Nordiska investeringsbanken, finns det någon övre gräns för det eller för hur stor del av ett projekt ni går med på att finansiera?

- Det finns det inte. Medellånen är ungefär 50 miljoner euro, men vi har varit med i mycket större projekt där vår andel varit över 300 miljoner. Det största lånet genom tiderna är ett lån på 750 miljoner i krishanteringslån till

Estland till följd av pandemin. Det finns också undantag för våra principer om att dela finansieringsbördan. Till exempel då de baltiska länderna bad om covid-lån gav vi dem så mycket de ville ha utan att söka någon finansieringspartner.

Men NIB ger också mindre lån på 10-15 miljoner. Det kan bli fler av dem efter att banken i somras öppnade ett kontor i Lettlands huvudstad Riga. Målet med det är att få till stånd mer samarbete med privata sektorn i Baltikum och då kan det bli fråga om mindre lån än vad banken annars är van vid.

André Kiiusvek förklarar att NIB ville ha en fysisk närvaro i Baltikum och Riga för att komma närmare företagen och lära känna dem bättre. Det är det enda lokalkontoret utanför NIB i Helsingfors. Eftersom Riga ligger mitt i Baltikum kan alla de tre länderna i regionen täckas därifrån.

- Vår närvaro i Riga behöver inte betyda att lånevolymerna stiger så mycket, men vi hoppas att andelen lån till den privata sektorn ska öka. Tidigare har de offentliga investeringarna helt dominerat våra låneprojekt i de baltiska länderna, säger Kiiusvek.

Hur skulle du beskriva ett typiskt projekt som Nordiska investeringsbanken är med och finansierar?

- Centrala teman är energieffektivitet, hållbarhet, miljövänlighet, forskning och innovation. Om vi går in på specifika sektorer så är det fråga om förnybar energi, elnät, automatiseringsindustri, stålindustri, bilkomponenttillverkning...

- Vi har en relativt ny produkt som vi kallar hållbarhetslänkade lån. Där ser vi inte bara på projektet som lån ansökes om utan på företaget som helhet. Vad är företagets mål, hur tänker företaget sänka sina koldioxidutsläpp, hur tänker man sänka sitt behov av olika resurser, såsom vatten och vad som än kan tänkas behövas? Om målen uppnås så blir vårt lån billigare, om målen inte nås blir lånet dyrare, förklarar NIB:s chef.

Marginalerna är små, så det finns inte så stort spelrum, men redan med en liten räntesänkning på låt oss säga 0,1 procentenhet kan summan företaget vinner på ett stort lån ändå bli avsevärd.

NIB:s nisch och de frågor som prioriteras då NIB beviljar lån har att göra med sådant som i dag är högst upp på de flesta agendor inte minst på grund av de krav som kampen mot klimatkrisen ställer.

- Vi kan inte bara vara en reguljär bank och göra samma sak som Nordea eller SEB eller Danske Bank sysslar med. Vi måste fundera på vad meningen är med en bank som NIB. Vi hör till de första som var involverade i gröna obligationer och gröna investeringar. Vi lovade kapitalmarknaden som investerade i dessa att vi investerar vidare i gröna projekt. Så har vi också gjort. Men så småningom har även andra kommersiella banker kommit in på samma spår. Vi har faktiskt förlorat en del av vår personal med know-how kring detta till affärsbanker då de vänt in på vårt spår.

Ovan: NIB har delfinansierat flera vindparker i sina medlemsländer. Den här bilden är från Gabrielsberget mellan Örnsköldsvik och Umeå i Sverige. Foto: Svevind AB.

Nedan: NIB har varit med och finansierat förlängningen av metrolinjen från Helsingfors till Esbo i Finland. Bilden är från Kägelluddens station i Esbo. Foto: Joakim Honkasalo.

Hur har NIB och bankens verksamhet påverkats av Rysslands anfälls krig i Ukraina?

- Vi fördömer förstås kriget och var till en början också oroliga över hur det inverkar på vissa av våra kunder. Närmast de som är involverade i Ukraina, men också de som har intressen i Vitryssland och Ryssland - på grund av sanktionerna. Men effekten har inte varit finansiellt förödande. NIB har inte upplevt företag som råkat så illa ut att de inte har kunnat sköta sina lån. Staters ekonomier har backat, men inte på ett katastrofalt sätt. Men de höga räntorna och inflationen är kopplade till kriget, liksom energipriserna, så visst inverkar kriget.

Om det här pågår i många år och till exempel inflationen håller i sig, vad kan då hända?

- Noll ränta är inte normalt. Pengar är en tillgång, tillgångar har ett pris och pengar kostar. I dag är vi närmare en historisk genomsnittsränta och normalitet än ännu för ett år sedan. Jag förväntar mig att räntorna kommer att ligga på nuvarande nivå åtminstone en tid framöver. Företag och privatpersoner kommer att acceptera detta och anpassa sig. Speciellt här uppe i norr där man förhåller sig pragmatiskt till det mesta.

Under årets första sex månader beviljade NIB nya lån för sammanlagt 1242 miljoner euro och betalade ut 1670 miljoner. Det här är mindre än ifjol. Hur ser du på utvecklingen?

- Vi höll lite tillbaka med långivningen redan i fjol. Efterfrågan var stor och vi hade begränsat med kapital och måste säkra vårt högsta kreditbetyg. Vi kan inte ge nya lån för fyra miljarder varje år. Vi drog i handbromsen och blev mer selektiva i vår långivning. NIB söker nu rätt marschfart som är hållbar och rimlig för banken.

- Enligt vår nya strategi är vi i dag också lite mer riskbenägna. Om varje nytt lån är lite mer riskfyllt än ett som har återbetalats krävs att vi sätter lite mer kapital åt sidan. Å andra sidan förtjänar vi också mer på ett lån med högre risk eftersom det beviljas till en högre ränta. Betalningen kommer över en längre tid, men vi kan redan börja se det. Resultatet under årets första sex månader var mycket bra inte minst nettoräntemarginalerna och -intäkterna.

Nettovinsten under det första halvåret uppgick till 127 miljoner euro, jämfört med 139 miljoner för hela fjolåret.

NIB hade i somras utestående lån på sammanlagt 21,3 miljarder euro. NIB är inte en bank som en privatperson kan gå in till och be om ett bostadslån eller en kredit för konsumtion. Men André Kүүsvek betonar att det är viktigt för gemene man och kvinna i Norden och Baltikum att veta att NIB inte är något avlägset som hen inte har någon som helst koppling till. Det som NIB gör har en konkret betydelse för väldigt många. Mycket av det som NIB finansierar har en koppling till vardaglig infrastruktur - bättre energisystem för hus, kommunikationsmedel som drivs med fossilfria bränslen, industrietableringar som ger jobb... Mycket har en betydelse för vanliga människor i Helsingfors, Stockholm eller på mindre orter i olika länder.

Vad gör NIB med den vinst som uppstår?

Enligt bankens stadgar ska bankens överskott, efter allokering till vissa kreditriskfonder, överföras till en reservfond tills beloppet motsvarar 10 procent av bankens auktoriserade kapitalstock. Därefter fördelas överskottet mellan reservfonden och utdelning på det tecknade kapitalet.

Av fjolårets vinst på knappt 140 miljoner euro överfördes cirka 114 miljoner euro till allmänna kreditriskfonden som en del av eget kapital och 25 miljoner euro betalades ut som utdelning till de åtta medlemsländerna.

LENA WIKLUND

KONST VID HAVET

Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn

Nordiska Akvarellmuseet ligger vid havet i det pittoreska Skärhamn på ön Tjörn sju mil norr om Göteborg. Det är ett nordiskt centrum med akvarellen i fokus, i en miljö där museum, konst och natur ger en helhetsupplevelse.

Lena Wiklund, *NT* huvudredaktör har besökt Nordiska Akvarellmuseet.

Nordiska Akvarellmuseet öppnade i juni år 2000. Utgångspunkten var att skapa ett nordiskt center med akvarellen i fokus. Idén kom från Nordiska Akvarellsällskapet och sonderingar gjordes runtom i Norden om var det bäst kunde placeras. I Sverige var det aldrig tal om någon annan plats än Skärhamn och Tjörn om museet skulle hamna här.

När Nordiska Akvarellmuseet tillkom skrev *NT*:s danske redaktör Henrik Wivel i *NT* 2/2001 om museets tillblivelse och arkitektur: "Et smagfuldt og stilsikkert byggeri med ét langstrakt bygningslegeme, der skyder sig ud langs vandet og i sig selv danner en slags kajforløb". Det är ritat av de danska arkitekterna Niels Bruun och Henrik Corfitsen.

Nordiska Akvarellmuseet är med svenska mått mätt ett mellanstort museum med motsvarande 13 heltidsanställningar. Personalstyrkan varierar dock med årstiderna, på sommaren är den störst. Det är också på sommaren som de flesta turisterna kommer, på vintern kommer de mest från närområdet och Göteborg. Ett vanligt år då man också har en dragplåsterutställning har museet drygt 200.000 besökare.

Muséet ägs och drivs av en stiftelse som är instiftad av Nordiska Akvarellsällskapet och Tjörns kommun. Det får ett betydande ekonomiskt stöd från Västra

Nordiska Akvarellmuseet. Foto: Per Pixel.

Götalands-regionen. Därtill erhåller man pengar från till exempel Nordisk Kulturfond. Även Letterstedtska föreningen har gett stöd till verksamheten.

Bera Nordal har varit chef för museet under nästan hela dess tid, sedan 2002, då hon efterträdde Berndt Arell.

Vad är unikt med Nordiska Akvarellmuseet?

– BN: Vi har fokus på akvarellen och verk på papper, vilket är en ovanlig nisch. Andra museer har oftast inte detta i utställningar och samlingar.

Hur kan man beskriva museets huvudsyfte?

– BN: Det är att sätta akvarellen i centrum. Vi ser akvarellen inte bara som en teknik med grund i pigment, vatten och papper, utan också från andra vinklar som konsthistoria och pedagogik. Museet är unikt med att ha detta huvudfokus. Vi är på det här sättet nyskapande och kan lyfta fram konstnärskap och teman som annars kanske inte skulle synliggöras.

Vilka delar omfattar verksamheten?

– BN: I början var utställningarna själva hjärtat i verksamheten. I takt med att samlingen växt och fortfarande växer kan vi också skapa mer utställningar kring samlingen, den börjar leva sitt eget liv. Vi har omkring 1.500 egna verk av över 100 nordiska konstnärer. När vi har utställningar försöker vi köpa in av konstnärerna till samlingen.

Skärhamn. Foto: Per Pixel.

– Utöver utställningar har vi programverksamhet med föredrag och konserter, publikationer och en pedagogisk verksamhet. Vi har också våra gästateljéer dit konstnärer på stipendium kommer för en veckas uppehåll. Här får de en vistelse i stillhet vid havet. Ateljéerna är mycket välbesökta, med konstnärer från Sverige och övriga Norden men också internationellt.

Med nordisk blick

Nordiska Akvarellmuseets nordiska profil märks i själva grunden för verksamheten, att ha akvarellen och Norden i blickpunkten. Museet är svenskt men man har en nordisk styrelse och en nordisk samling. I styrelsen sitter företrädare från varje nordiskt land och representanter från kommunen, regionen och Nordiska Akvarellsällskapet. En nordisk aspekt är också att 3-4 utställningar per år är nordiska, de övriga är internationella.

Vilket avtryck gör verksamheten i Sverige och i övriga Norden?

– BN: Museet har blivit del av konstscenen i Sverige och Norden, och vi är viktiga för den svenska västkusten. Den ljusa delen av året har vi många nordiska besökare. Vi har blivit en viktig part för andra både vad gäller utställningar och hur vi arbetar med akvarellen och andra verk på papper.

Museets gästateljéer. Foto: Lena Wiklund.

Hur välkänt är museet i Sverige och i övriga Norden?

– BN: Museet är mycket känt både inom kultursektorn och för allmänheten. Marknadsföringen har alltid varit mycket viktig för museet. Vi talar också om oss som en del av naturen, en del av platsen. Vi är inte belägna i en stor stad utan i en oas bortom det urbana.

– Vi är till för publiken, om den inte kommer är det förfärligt för museet. Publiken är till och med viktigare än pressen. Den marknadsföring som sprids mellan människor är oerhört viktig.

Vad har museet för samarbetspartners och vad samarbetar man kring?

– BN: Akvareller är ömtåliga, så det är svårt att skicka utställningar på turné. Akvarellerna är känsliga för ljus, man kan inte som med oljemålningar bara hänga upp dem på väggen. Belysningen och hur lång tid de sitter uppe på utställningarna spelar roll och vi har speciella skyddsglas.

– Utställningssamarbete mellan museer inom akvarellkonsten blir av det skälet lite svårt. Detta gäller dock främst klassisk konst, när det gäller samtidskonsten kan vi samarbeta mer, och det gör vi med bland annat Danmark och Norge. En utställning kan till exempel åka från oss till konstmuseet Louisiana i Danmark och sedan till Tyskland. Men det är ett undantag. Vi skulle gärna samarbeta mer kring turnéer om det gick.

Ett flöde av utställningar

Nordiska Akvarellmuseet har varje år tre utställningsperioder med en huvudutställning och en mindre utställning kring samlingen. Totalt blir det tre huvudutställningar och 2-3 utställningar som utgår från samlingen. Man har ingen permanent utställning för samlingen utan tar fram valda verk ur den till de mindre utställningarna. 80-90 procent av det som ställs ut är akvareller, därtill kommer skisser och andra verk på papper.

Golvytan i lokalen är 800 kvadratmeter. Det säger dock inte så mycket eftersom utställningsyta i mycket handlar om väggyta för hängning av verk. I museets utställningslokal kan man sätta upp olika mycket vägg samt ha en utställning i hela eller del av lokalen, det är mycket flexibelt.

Vilka utgångspunkter har Nordiska Akvarellmuseet när man beslutar om utställningar?

– BN: Det är jag i ledningen som avgör vilka utställningar vi ska presentera. Det är olika hur man arbetar på olika museer i det här avseendet. Jag kan få idéer och intresseanmälningar utifrån och jag har kontakter i konstvärlden. Det handlar mycket om tillit och att öppna dörrar. Parametrar för vilka utställningar som kan bli av är om det är dags eller inte dags tidsmässigt för en tilltänkt utställning, om det är komplicerat att få lån, om utställningen ligger rätt i flödet dvs. att den passar in mellan föregående och efterkommande utställning.

– Om jag riktat in siktet på en konstnär så kontaktar jag denne eller galleriet och börjar diskutera. I temautställningar har vi ofta en utomstående kurator. Vi planerar med cirka 2-3 års framförhållning, men ibland tar det längre tid. Museets René Magritte-utställning tog 5 år att få fram. Jag har alltid en liten öppning för flexibilitet i planeringen, ifall det skulle dyka upp något särskilt spännande. Jag talar mycket med mig själv om utställningarna.

Nämn några framgångsexempel? Misslyckanden?

– BN: Utställningar kan få fler besökare än väntat. Men det kan också vara det omvända, att man får färre. En framgång är att vi inte tappat besökare på grund av coronapandemin. Eftersom museet är en stiftelse så kan vi fatta snabba beslut, och därmed kunde vi skyndsamt växla om i verksamheten då pandemin kom. Vi har också fått viktiga lån av verk från utlandet. Vi lånar också ut relativt mycket konst, främst till övriga Sverige och Norge.

Vilka konsekvenser har coronapandemin haft för museets arbete?

– BN: Vi följde Folkhälsomyndighetens regler. På vintern under pandemin stängde vi museet. Under sommaren hade vi öppet men släppte till exempel in bara ett visst antal besökare per kvadratmeter och öppnade upp museet för ventilation. Efter pandemin under Magritte-utställningen då det var så mycket säkerhet, så hittade vi fram till formen med utställningsvärdar i stället. Under pandemin passade vi också på att renovera byggnaden.

Med sikte på bilderboken

En central del i Nordiska Akvarellmuseets verksamhet är att lyfta fram bilderboken och berättandet. För 10-15 år sedan började man arbeta med detta, speciellt i förhållande till skolan. Museet har ungefär vartannat år gjort bilderboksutställningar, senast nu våren 2023 med utställningen "Bortom strecken" med tre svenska bilderbokskonstnärer.

Vilken betydelse har bilderboken idag?

– BN: Det har blivit allt vanligare att man med bilderböcker talar till både unga och vuxna. Bilderboken har blivit mer öppen och mer av ett samtal mellan generationer. Bilderboken kategoriseras ofta felaktigt, men den kan handla om både existentiella frågor och vardagsproblem.

– Utställningen "Bortom strecken" hade som målgrupp lite äldre barn. Verken handlar om mer komplicerade saker, men har det visuella språket som huvudsak. Anna Höglund är en mycket etablerad bilderbokskonstnär som

Ovan:

*Siv sover vilse,
Pija Lindenbaum.
Utgiven av Rabén &
Sjögren 2022.*

*Till vänster: Vitvivan
och Gullsippan,
Pija Lindenbaum.
Utgiven av Lilla
Piratförlaget Ab
2021.*

arbetar med andra kring texten. Hos Pija Lindenbaum står bilden i centrum och liksom flödar från sida till sida. Till sist Ida Sundin Asp som är en ung tecknare som utkommit med hittills två böcker.

– Museet fick också för några år sedan av barnboksförfattaren och illustratören Gunilla Bergströms nästan alla originalböcker om Alfons Åberg och tillhörande teckningar. Vi lärde oss mycket av den gåvan, den visade bland annat på hur viktig skissen är.

Omsorg, motstånd, handling – konstkurser för alla

Nordiska Akvarellmuseet har en omfattande pedagogisk verksamhet. Redan från starten har konstbildning varit ett centralt begrepp. Man har tre verkstäder för skapande verksamhet på museet. Den största heter Experimentverkstaden.

Under pandemin hade museet flera digitala aktiviteter. De släppte man vartefter pandemin gick tillbaka. Redan före pandemin arbetade Nordiska Akvarellmuseet med digitala visningar, bland annat på sociala medier men också via andra digitala kanaler.

Museet har många olika målgrupper för den pedagogiska verksamheten: förskola grundskola, gymnasium, högskola och universitet, arbetsplatser, företag, pensionärsgrupper och äldreboenden. Ett vanligt bokad pass med besök i utställning och verkstad är på två timmar. Därtill har man öppen verkstad på helger och under sommaren. Under skolloven arbetar museet med olika teman i den öppna verkstaden, dessa teman tar avstamp i aktuellt skollov samt aktuell utställning. Bland samarbetspartners finns Tjörns kommun, Västra Götalandsregionen, Göteborgs universitet och HDK - Högskolan för design och konsthantverk, Nordiska Akvarellsällskapet, museer och konsthallar. Man har också ett nätverk för nordiska konstpedagoger.

*Rockari i Experimentverkstaden.
Foto: Lena Wiklund.*

Jonte Nynäs är pedagogisk ledare på museet:

Vilken typ av aktiviteter omfattar den pedagogiska verksamheten?

– JN: Vi har akvarellkurser för vuxna där vi har inbjudna aktiva konstnärer som håller i kursen, vi har kurser för vuxna och barn tillsammans under sommaren samt sommarkonstskola. Kurserna är på olika sätt kopplade till aktuell utställning.

– Vi har en ram för den skapande verksamheten. Man kan visserligen experimentera med att bara lägga fram material, men oftast behövs det att gruppen vet vad och hur man ska göra, och vad som är målet. Att lära genom att göra är ett av de viktigaste element i museets kursverksamhet.

– Vi har även projekt och tjänster utanför museet. Nu har vi en tredje omgång där vi visar verk på länk till äldreboende. Då är en av oss pedagoger på museet vid det verk som visas, och en av oss är på plats på boendet. Vi har också en Pop-up verkstad där vi åker runt i våra omgivningar med en verksamhet där vi målar på plats, senast på julmarknaden på Nordens Ark.

– Vår verkstadsmetodik bygger på mötet med konsten och mötet med materialet.

– Vi möter olika grupper, barn, ungdomar och vuxna i utställningen för ett samtal och upplevelse av konsten. Sedan tar vi med oss vår erfarenhet upp i verkstaden och gestaltar upplevelsen.

Vilka nya besöksgrupper vill ni se?

– JN: I åldersgruppen 18-30 vill vi nå fler besökare. Nästan alla museer har en lucka där. Vi vill gärna också bredda besöksgruppen med avseende på socioekonomisk, etnisk och kulturell bakgrund. En annan aspekt är att ett besök hos oss tar lite tid. Vi ligger en bit ut på landet, och det är en halv eller hel dagsutflykt hit. Biljettpriset är en annan sak, det ska inte vara för dyrt att komma in i museet.

Vilka utmaningar finns det för den pedagogiska verksamheten framöver?

– JN: Här har konstpedagogen en viktig roll. Genom att skapa ett utrymme där flera tankar åsikter och känslor får plats kan vi ge alla en chans att uppleva och diskutera olika sorters konst.

– En annan utmaning är att vi konstpedagoger fortsatt måste våga visa och arbeta med konst som kan uppfattas som provocerande eller svår att förstå. Detta gör vi genom att visa omsorg om situationen, bjuda på motstånd genom en aktiv dialog samt skapa utrymme för handling där besökaren/eleven ges möjlighet att uttrycka sig.

– Med vårt konstpedagogiska arbete vill vi inspirera folk att upptäcka och uppleva inte bara vårt museum utan konst och museer i allmänhet.

Program för möten mellan konst, natur och människor

Nordiska Akvarellmuseets programverksamhet har varit en grundpelare i verksamheten från början. Varje år har man arrangemang i såväl egen regi som i samarbeten med Tjörns kommun, kultur- och hembygdsföreningar med flera. Aktiviteter är föreläsningar, konserter, scenkonst, film - beroende på vilken utställning evenemanget är kopplat till. Några programserier är återkommande.

Simone Frankel är programansvarig:

Vad gör museet för att locka publik till programverksamheten?

– Vi arbetar på olika sätt för att trösklarna till konstinstitutionerna ska bli lägre för besökarna.

– Till exempel har vi sedan 2016 anordnat en konsertserie som vi kallar för "Grund" tillsammans med Tjörns kommun, som äger rum tre–fyra gånger per år.

– Evenemangen är i museets samlingssal och man ordnar bussresor från Göteborg. Tanken är att erbjuda en helhetsupplevelse med konstutställning, intryck från naturen, måltid i restaurangen och konsert.

– Antal nordiska besökare i programverksamheten beror på årstid, flest kommer på sommaren. Under vintern kommer besökarna från närområdet och Göteborg. De flesta besökare kommer från Sverige men många även från Danmark, Norge, och Tyskland.. Publik tillströmningen varierar också beroende på program och utställning.

Har man samverkan med andra konstformer?

– I programverksamheten sträcker vi alltid ut en hand till andra konstnärliga uttryck. Museet har samarbete med bibliotek kring litteratur. När det gäller scenkonst så deltar museet i Tjörns scenkostfestival som äger rum varje år. Inom musik arrangeras konserter både i samarbete med lokala musiker och även evenemang på museet i andras regi.

Konst som berör och om att vara människa

Några frågor till sist till Bera Nordal:

Varför är det viktigt att Nordiska Akvarellmuseet finns idag?

– BN: Sedan museet öppnade för 23 år sedan har det blivit en annan och öppnare syn inom samtidskonsten på akvarelltekniken. Det är komplicerat att arbeta med akvarell. Den är lätt i början, vacker, opretentiös, men komplex att framställa, i sitt uttryck med ljus, transparens och spontanitet. Konstnärer har med tiden blivit vidare intresserade av att använda olika blandtekniker inklusive akvarell i sin konst, och vi menar att det skett en konstnärlig utveckling.

Vilket nordiskt samarbete skulle du vilja se för museet framöver?

– BN: Vi har mycket samarbete, bland annat med andra konstmuseer, som vi skulle vilja fördjupa. Jag vill också framhålla vikten av ett fortsatt samarbete med universitet och det akademiska, inom forskning samt pedagogik. Skolor är förstås viktiga mottagare av vår pedagogiska verksamhet. Därtill har vi våra ekonomiska partner, och till sist den viktiga publiken.

Vilka är de största utmaningarna för museet i framtiden?

– BN: Den stora utmaningen är att nå publiken. Konkurrensen är stor och museet måste måna om besökarna. Gör vi något de inte gillar kan de säga ”vi kommer inte igen”. Det är också viktigt att fortsatt fånga skolornas intresse för konsten och att vi får dem till museet. Vår verksamhet behöver vara tillgänglig för den här gruppen, i val av utställningar, visuella presentationer och texter. Vi behöver dra till oss den unga generationen och få dem att förstå hur viktig kulturen är, för vår civilisation och för vad det är att vara människa.

Vilken roll har museet idag, och vilken vill man ha i framtiden?

– BN: Konsten är inte bara estetik utan ska också ta upp existentiella och provocerande frågor. Nordiska Akvarellmuseet vill vara en humanistisk och omfamnande plats för konst i kontakt med naturen. Vi vill beröra.

Källor: Samtal och kontakt med personal på Nordiska Akvarellmuseet februari 2023, Bera Nordal, museichef, Jonte Nynäs, pedagogisk ledare, Simone Frankel, programansvarig, Sofia Olofsson, kommunikatör. www.akvarellmuseet.org.

NT-INTERVJUN

JEG VIL KENDE MIN HISTORIE JEG VIL VIDE, HVEM JEG ER

Samtale med fotograf Inuuteq Storch

Vi grønlandere bor midt i verden. Vi er heldige, mener Inuuteq Storch. Han dokumenterer hverdagslivet i sin hjemby Sisimiut og leder i arkiver efter fortidens fotografier. I slipstrømmen på kolonitiden har moderne grønlandere mistet viden om deres fortid og kultur, mener han.

Journalist Marianne Krogh Andersen har mødt den grønlandske fotograf i København til en samtale.

Inuuteq Storch.

Inuuteq Storch ryster af kulde. Den 34-årige grønlandske fotograf er netop ankommet fra ørkenvarmen i Dubai til et fugtigt, tåget København. Han er indhyllet i en sort, fodlang dunjakke, som han imidlertid hurtigt smider, da en kop kaffe kommer på bordet, og han begynder at fortælle om sit liv i Grønland og især om sit store idol fra fotografiets barndom.

Inuuteq Storch runder København efter at have udstillet på Sharjah Biennalen i Dubai. *Thinking Historically in the Present* var emnet for årets udstilling.

Netop den grønlandske historie - som den tidligere kolonimagt, Danmark, i vid udstrækning har defineret - er et emne, som optager Inuuteq Storch. Da jeg møder ham, er han ved at gøre klar til fernisering på Nordatlantens Brygge i København. Her udstiller han en serie fotos fra sin hjemby Sisimiut under titlen *Keepers of the Ocean*.

De spontane fotos, snapshots fra især unges hverdagsliv i Grønlands næststørste by, har han blandet med næsten hundrede år gamle, opstillede sort-hvide billeder af Grønlands første store fotograf John Møller. Nuuk-fotografen efterlod en skat af 3000 negativer på glasplade.

Fra serien Keepers of the Ocean.

Jeg vil vide, hvem jeg er

Fotografer udefra – overvejende danskere – har de seneste 150 år dokumenteret livet på verdens største ø. Fra etnografiprofessor William Thalbitzers enestående sort-hvide fotografier af det oprindelige liv på Grønlands Østkyst for hundrede år siden til Jette Bangs fine portrætter fra 1930'ernes Grønland og frem til nutidens mange naturfotografer og dokumentarister, som drages af Grønland.

Men der mangler grønlandske fotografer. I hvert fald professionelle, som arbejder kunstnerisk med mediet. Det vil Inuuteq Storch gerne ændre på. Så Grønlands historie og nutid kan blive dokumenteret med kameraer betjent af grønlændere. Kameraer har Inuuteq Storch mange af - fra 70 år gamle boksapparater til moderne udstyr. Han arbejder nemlig med både analoge og digitale billeder. Indimellem kombinerer han med gamle 35 mm film, fundet på lossepladsen.

På Nuuk Kunstmuseum udstillede han for nogle år siden en forrygende installation, som slog benene væk under de besøgende. Den bestod af tre skærme, hvor han havde blandet gamle, rystede sort-hvide smalfilm og 35 millimeter film med egne fotos i en suggererende, humoristisk cocktail. Det var hans måde at twisten historien på. *Old Films of the new Tale*, som værket hedder, er også blevet vist på en udstilling i Montreal.

”Jeg vil kende min historie. Jeg vil vide, hvem jeg er,” lyder Inuuteq Storchs programerklæring. En stor del af den grønlandske historie og kultur er borttraderet i slipstrømmen på kolonialismen, mener han. De fleste grønlændere ved meget lidt om deres egen fortid og kultur.

Fra serien Porcelain Souls.

Åndemanere var djævelen

”Min største inspiration som fotograf er Grønland og vores historie. Den er så kompleks, så svær at forstå. Historien er en evig kilde til spørgsmål og svar, nye spørgsmål og nye svar. Hvordan tænkte og følte man? Når de stærkeste åndemanere var ækvivalent med djævelen efter kolonisateurernes mening, så mistede vi navnene på dem i vores historie. Mange ting er blevet taget fra os. Jeg interesserer mig for, hvad vi har mistet. Hvorfor kender vi ikke vores egen kultur?” spørger den grønlandske fotograf og nævner en række store personligheder, som kun få grønlændere kender i dag.

”Det er på tide, vi tager vores egen historie tilbage. Det er også, hvad vi unge er i gang med. Vi får mere og mere viden”.

Grønland har brug for et fotomuseum, mener Inuuteq Storch. Et museum, som både viser fortidens billeder og bliver en platform for nutidens fotografer.

”Jeg vil gerne lave et fotomuseum. Det skal skabe grundlag for fotografer i fremtiden. Vi skal give plads til unge up coming fotografer, som også kan arbejde på museet.”

”I mange lande er fotografi samfundsejet. I Grønland er det familieejet. I familiealbum rundt omkring findes masser af gode billeder. Der er bedre fotografer i Sisimiut og resten af Grønland end mig. Men vi kender dem ikke, for de bliver ikke udstillet.”

Grønlands Leonardo da Vinci

I 2017 opdagede han i Grønlands Nationalmuseum og Arkiv – ved en tilfældighed, da han fulgtes med en ven, som ville se sin fars hawaiiguitar på museet - hvad han selv anser for Grønlands største fotograf John Møller. Inuuteq Storch har digitaliseret Møllers næsten 3000 fotos og udgivet bogen *Mirrored, Portraits of Good Hope*. Han er vildt imponeret over de gamle portrætter. ”Når man tænker på, at John Møller begynder i 1889, da fotografiet kun har eksisteret i omkring 30 år, er det imponerende.”

På uddannelse i Danmark lærte John Møller i 1887 som den første grønlænder at fotografere. Da han kom tilbage, oprettede han sit eget fotostudie i Nuuk.

John Møller var personlig ven med opdagelsesrejsende som Knud Rasmussen og Peter Freuchen. Han mødte Fridtjof Nansen. Det var først og fremmest spidserne i det danske kolonisamfund, som blev forevigt i hans atelier. Dem, der kunne betale.

John Møller var alsidig. Han udstoppede fugle, var politiker, skrev lærebøger om natur og fangst. Oprindeligt var det hans drøm at blive fanger.

”John Møller var et geni. Han var Grønlands Leonardo da Vinci. En meget alsidig mand. Jeg vidste ikke, hvem John Møller var, før jeg fandt billederne i arkivet i 2017. Det gjorde ondt! Tænk, vi kender ikke engang vores egen første fotograf. Den bedste, vi nogensinde har haft. Og kommer til at få! Det er en skandale, at vi ikke har lært om ham i skolen. Det er en fysisk udslettelse af vores største fotograf. En spirituel udslettelse. Det er sådan nogle personer, vi automatisk skal kende til alle sammen i Grønland.

”John Møller er en af de store kalaaleq (grønlænder, *red.*), som vi bør kende. Vores kultur er blevet taget fra os,” mener Inuuteq Storch.

”Jeg kender Arnarulunguaq, fordi jeg kan! Fordi jeg har sat mig ind i historien. Men den viden burde jeg have haft, fra jeg var barn. Vi burde have lært om hende i skolen. Mange grønlændere kender hende slet ikke,” siger Inuuteq Storch om den unge kvinde fra det allernordligste, Qaanaaq. Hun er formentlig den kvinde i verden, som har rejst længst på hundeslæde og skrevet historie med sine bedrifter.

Arnarulunguaq rejste 18.000 km på hundeslæde med Knud Rasmussen og andre ekspeditionsmedlemmer på Femte Thuleekspedition i 1921. Rejsen tog tre år, omfattede store dele af Arktis og med etnografisk materiale, sagn og sprog dokumenterede ekspeditionen familieskabet mellem inuit fra Rusland, over Alaska til Canada og Grønland.

Kærestebreve

Inuuteq Storchs projekt er både at hente fortiden frem og at dokumentere sin egen historie – og dermed en bid af det moderne Grønlands samtidshistorie. Han har udgivet tre bøger med sine fotoserier. Den første, *Porcelain Souls*, består bl.a. af forældrenes gamle skud fra familiealbummet. I deres gemmer fandt han kærestebreve, som han udstillede i Det grønlandske Hus i København.

Brevene er fra 1970'erne, hvor Atlanterhavets 3000 km skilte det forelskede par. Moderen studerede i Danmark, faderen var bager i Sisimiut. ”Mine forældre kikkede lidt, da jeg fandt deres breve frem. Men lige fra jeg var barn, har jeg været opfindsom. Så min far og mor er løbet tør for at blive overraskede. Nå, engang til!” Forældrene accepterede sønnens påfund og rejste hele vejen fra Grønland for at være med til ferniseringen.

Inuuteq Storchs næste bog, *Flesh*, var billeder fra New York, taget mens hans studerede på International Center of Photography. Seneste bog – og udstilling - *Keepers of the Ocean*, dokumenter hverdagslivet blandt de 6000 indbyggere i Sisimiut, hvor Inuuteq Storch bor.

”Det er hverdagsbilleder fra mit eget liv. Jeg ser kunst i hverdagen. Jeg ser, hvem vi er. Jeg viser hverdagen. Mine fotos er meget spontane,” siger han.

”Jeg begyndte med skabelsen af mig ved at vise fotos af mine forældre. Det er rørende, meget personlige detaljer fra deres liv. Vi grønlandere er meget tættere på vores familie end jer. Jeg voksede op sammen med mine fætre og kusiner og med mine onkler. Vi har en anden intimitet med familien end de fleste mennesker i Danmark,” siger Inuuteq Storch.

Han rejser meget rundt i verden for at udstille. Men bor det meste af tiden i sit barndomshjem hos faderen, som har et konditori i Sisimiut. Noget af tiden bor Inuuteq Storch i Danmark – ofte på gennemrejse til andre lande. Han har udstillet i Finland, Sverige, USA, Canada, Colombia, Danmark, Norge, Island, Italien, New Zealand, Polen og i hjemlandet på solo- og gruppeudstillinger.

For tiden arbejder Inuuteq Storch på tre nye fotobøger. Samtidig. Et af projekterne handler om corona. Trods diverse benspænd rejste han rundt i verden, til Norge, Sverige, Island, Canada, Grønland, for at dokumentere de to år med covid.

”Under corona fandt vi ud af, hvilke ting der er vigtige. Der kom mere spiritualitet ind i vores hverdag. Mere nærhed. Vi fandt ud af at være mere sammen med familien. Vi fandt ud af, at de små ting er vigtige. En gåtur i naturen blev vigtig. Samtidig var det nærmest kriminelt at se på hinanden. Der var mange modsætninger. Mit projekt er poetisk. At vise hvordan vi fandt ud af, at vi gerne vil leve,” fortæller Inuuteq Storch. Hans fotos fra corona-tiden er analoge sort-hvide.

Vi grønlandere lever midt i verden

Oprindeligt ville Inuuteq Storch være elektronikingeniør eller pilot. At fotografere var en hobby, så på sit sabbatår efter gymnasiet gik han på fotoskolen Fatamorgana i København.

Han blev straks grebet af fotografiets muligheder. Hans mentor, Morten Bo, opfordrede ham til at uddanne sig videre i New York. "Min sjæl kunne virkelig godt lide New York. Men min krop længtes efter Grønland," fortæller han.

"Jeg fik nogle af mine bedste venner, da jeg boede i New York. Rigtige venner! Det vigtigste i livet er venner. At være venner er lige som at sejle. Man kommer op. Man kommer ned. Indimellem er man lidt på kant med hinanden. Men det vigtigste er, at ens venner fortæller sandheden. At jeg kan fortælle dem om mit kærlighedsliv. Og de lytter. Jeg sender billedserier til mine fotograf-venner i Brasilien, Colombia, Kina og USA. De siger deres ærlige mening om billederne. De giver gode råd."

Det er dyrt at rejse rundt i Grønland eller væk fra den store ø og ud i verden. Lilleputbyen Sisimiut – som i resten af Grønland uden veje til andre byer – kan synes afsondret. Men sådan opfatter Inuuteq Storch det ikke.

"Før tænkte jeg, at vi lå i udkanten af verden. Men vi er i centrum. Vi er så heldige, at vi bor lige i midten af verden. På den ene side Nordamerika, på anden Rusland. Vi er et af de sidste folk, som stadig går på jagt, og lever et moderne liv.

Jeg kan skyde en moskusokse eller et rensdyr. Jeg ved, hvordan man flænses en sæl, selvom jeg ikke er så god til at ramme, når båden vipper. Det er et stor privilegium at have plads. Og natur. Vi har vidunderlige ting – bjerge, nordlys, udsigt. Naturen er barsk og kan være farlig. Samtidig er den dejlig. Der er store modsætninger fra vinterens snestorme til sommerens solnedgange.

Vi grønlandere er VIP'er. Kun de heldige får lov til at leve her. Lige i midten."

Marianne Krogh Andersen

FÖR EGEN RÄKNING
 HÄLSNINGAR FRÅN
 STÄNDERHUSET I HELSINGFORS

*Matilda af Hällström.
 Foto Kalle Lahtinen.*

Matilda af Hällström är politisk rådgivare för Samlingspartiet i Finland. Hon deltog i regeringsförhandlingarna i maj 2023 som sekreterare för förhandlingsbordet som ansvarade för Finlands utrikes-, försvars- och säkerhetspolitik samt EU-politik.

Tisdagen den andra maj var en grå och vanlig vårdag. Finländarna återgick till vardagen efter att ha firat Valborg. På Ständerhuset i Helsingfors samlades samma morgon ungefär 200 personer till regeringsförhandlingarnas första dag. De representerade den blivande regerings-

koalitionen, Samlingspartiet, Sannfinländarna, Svenska Folkpartiet och Kristdemokraterna.

Det var spänning i luften och det kändes på många sätt som första skoldagen – det pirrade i magen. Jag hade helgen innan köpt ett nytt häfte att göra anteckningar i och jag var ivrig att köra i gång. Blivande statsministern Petteri Orpo såg koncentrerad och målmedveten ut. Månader av förberedelser, interna förhandlingar och möten, genomgång och analyser av andra partiers ståndpunkter, möten med intressegrupper och långa kvällar framför datorn då jag finslipade och redigerade utkast efter utkast, kulminerade äntligen i sammankomsten på Ständerhuset.

Lättsam stämning och dramatik

Jag fungerade som sekreterare för det sjunde förhandlingsbordet med rubriken *En internationell och aktiv Natomedlem*. Bordet behandlade Finlands utrikes-, försvars- och säkerhetspolitik samt EU-politik. Många förutspådde att dessa frågor skulle debatteras under valrörelsen inför valet i och med det pågående kriget i Ukraina och Finlands ansökan till Nato. När valdebatterna gick som hetast blev det klart att det rådde en stor enighet om just dessa frågor. Det underlättade förhandlingarna vid vårt bord. Stämningen var lättsam och de tilläggs- och ändringsförslag som de andra partiernas representanter föreslog gick ofta igenom utan någon större debatt.

Det samma kan man inte säga om de andra förhandlingsborden. Speciellt klimat- och invandringsfrågor försakade meningsskiljaktigheter och dramatik. Förhandlingsborden arbetade i stort sett isolerat från varandra. Vårt bord framskred i rask takt. Vår ordförande Elina Valtonen (numera utrikesminister) höll järnhårt fast vid en ambitiös tidtabell. Det betydde att bordet förhandlade om regeringsprogrammets innehåll samtidigt som vi hörde sakkunniga. Det visade sig vara ett gott val. Då meningsskiljaktigheter uppstod kunde vi höra sakkunniga och ställa specifika frågor.

De största meningsskiljaktigheterna vid vårt bord handlade om Finlands biståndspolitik och EU-frågor. Trots skillnader vad gällde nyanser och prioriteringar så fanns det alltid flera saker som partierna vid förhandlingsbordet var eniga om. Låt oss ta biståndspolitiken som exempel. Den stora debatten handlade om hur stora besparingar man skulle göra inom Finlands biståndspolitik. Men å andra sidan var alla vid förhandlingsbordet överens om själva prioriteringarna inom bistånds- och utvecklingspolitiken: kvinnors och flickors ställning, utbildning och klimatåtgärder.

Nordiskt samarbete en röd tråd

Det nordiska samarbetet lyfts fram genom hela programmet och ses som både betydelsefullt och djupgående. Bland annat kommer Orpos regering att främja inrättande av ett ministerråd för transportfrågor – något som Nordiska rådet länge efterlyst men som Finlands tidigare regeringar förhållit sig kritiskt till. Utöver det finns det många hänvisningar till nordiskt samarbete inom försvarsfrågor men också EU-frågor. När det kommer till utrikesministeriets representationsnätverk kommer Finland att söka gemensamma nordiska och EU- lösningar. Nordiska rådet har länge efterlyst samlokalisering av nordiska utlandsbeskickningar. Regeringsprogrammet tar även upp nordiska evighetsfrågor som ambitionen att motarbeta gränshinder.

I politiken i allmänhet och inom utrikes- och säkerhetspolitik i synnerhet handlar det om diskursiva nyanser – det vill säga man debatterar specifika ord och uttryck. Kan protektionism tolkas som enkom en negativ trend? Är EU först och främst en ekonomisk gemenskap eller en värdegemenskap? Vad är skillnaden mellan adjektiven ”viktig” och ”nära” när man beskriver bilaterala förhållanden? Så framskred diskussionerna vid vårt bord. Ibland debatterades någont ord i flera dagar, ibland fann vi en kompromiss direkt.

Resurser till utrikesförvaltningen och försvaret

Att det skulle bli nedskärningar var ett faktum. Valdebatterna kom därför att till stor grad handla om partiernas ekonomiska politik. Det var helt enkelt inte hållbart att fortsätta ta skuld – den åsikten avspeglades i valresultatet. Redan från första början då vi förberedde oss inför potentiella förhandlingar på vårvintern så upprepades mantrat: ”det finns inte pengar”. När det sedan blev aktuellt, synades statsbudgetens varje moment i detalj på jakt efter möjliga sparåtgärder. Med tanke på det är det anmärkningsvärt att inga sparåtgärder riktas mot utrikesförvaltningens omkostnader. Det i sig är en indikation att regeringen noterar vikten av utrikesförvaltningen och beskickningsnätverket i en alltmer osäker världsordning.

Regeringen förbinder sig att hålla försvarsutgifterna på minst två procents nivå i förhållande till bruttonationalprodukten. Trots stor press att spara fann man resurser till försvaret. Även det är en klar indikation av regeringens syn på det internationella läget. Regeringsprogrammet är Finlands första som Natomedlem. Insikten om att framtida regeringsprogram skulle ta avstamp i Orpos regeringsprogram gjorde oss extra uppmärksamma. I regeringsprogrammet ägnas ett helt kapital åt Finlands roll i Nato: Finland ska vara en aktiv, pålitlig medlem och delta fullt ut i all verksamhet inom Nato. Dessutom strävar regering efter Nato-närvaro i Finland i form av ett kompetenscenter. Finland profilerar sig i Nato inom frågor som berör närområdet: Arktis och Östersjön samt cyber- och informationssäkerhet och nya teknologier.

Självständighet, integritet och säkerhet

Om man jämför Orpos regeringsprogram med Marins regeringsprogram vad gäller den internationella politiken är skillnaderna märkbara. Marins regeringsprogram lade stor vikt på globala fenomen som klimatförändring och naturens mångfald. Orpos regeringsprogram avspeglar det förändrade internationella läget och prioriterar Finlands självständighet, territoriella integritet och säkerhet. Finland strävar efter att främja och försvara sina intressen globalt. Fenomen som klimatförändring utgör ett globalt hot även i framtiden men det är ett faktum att Rysslands krig i Ukraina sätter saker i perspektiv och ändrar på prioriteringarna.

Att få hålla i pennan när de stora politiska linjedragningarna gjordes kändes stort och betydelsefullt. Programmet är på många sätt historiskt – liksom alla regeringsprogram. Det reflekterar den värld och den tid som det skrivits i. Ofta sägs det att det råder en konsensuskultur kring Finlands utrikes- och försvarspolitik. Kulturen härstammar från en tid då man var rädd att en

öppen debatt om Finlands internationella linjedragningar skulle försvaga Finlands position internationellt. Finland gick under kalla kriget på en tunn lina och balanserade mellan öst och väst. Den tiden är förbi – Finland är en västlig liberal demokrati och har i och med sitt EU-medlemskap samt sitt färska Natomedlemskap en gång för alla valt sida. Dessa regeringsförhandlingar visade på stor enighet mellan partierna vad gäller Finlands utrikespolitik. Finlands utrikespolitik görs på lång sikt och ovanom partipolitiken. Känsla av gemenskap, delade värderingar och målsättningar samt vilja att främja Finlands intresse utgör en pelare i politiken och är en ovärderlig styrka för Finland.

Matilda af Hällström

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDEN MÖTER NYA UTMANINGAR I GLOBALA SYD OCH HÖGA NORD

Världsordningen skakas om. Hur länge förändringsprocesserna ska pågå och om – och i så fall när – en brett förankrad och stabil ny världsordning kan etableras, vet vi ännu inte. För de nordiska länderna är det av avgörande betydelse om världsordningen grundas på en internationell rätt, som ger alla stater, även små och medelstora, stöd för oberoende och självbestämmande. För Norden finns utmaningar både i ”Globala Syd” och i ”Höga Nord”.

Efter andra världskriget etablerades Förenta Nationerna. FN gav oss ett fundament för internationell rätt under kalla kriget. Brott mot denna rätt har förvisso skett under hela efterkrigstiden men för Norden har den skapat förutsättningar för stabil fred. Stormakterna, särskilt Sovjetunionen/Ryssland och Kina, har dock flera gånger utnyttjat sin vetorätt för att förhindra verk samma åtgärder från FN:s sida.

Det mest konkreta och närliggande exemplet på hur internationell rätt sätts ur spel är naturligtvis den ryska Putinregimens storskaliga och orättfärdiga angreppskrig i Ukraina. Det föregicks av deklARATIONER från Rysslands sida riktade till bland annat Norden innebärande att dessa staters självbestämmande skulle inskränkas. Ryssland ville ge sig själv rätten att upprätta en intressesfär på bekostnad av bland annat Finlands och Sveriges säkerhetsintresse. Det har lett till Finlands medlemskap i Nato och Sveriges ännu oavslutade färd till samma medlemskap.

Rysslands anfallskrig, och risken att det inte misslyckas helt, är inte det enda hotet mot en internationell rätt som syftar till att säkra såväl fred som frihet. Den fram till för några år sedan internationella rätt som gav Europa dess längsta fredsperiod i historien ifrågasätts nu av många stater i det som allt oftare kallas ”Globala Syd”. Vad innebär detta för Norden?

Finlands president Sauli Niinistö berörde frågan när han talade vid Nya Utrikespolitiska Samfundets möte i Helsingfors den 8 maj i år:

”Den så kallade västvärlden måste nu ta sig en funderare: hur ska vi tala med dem som ser på världen på ett annat sätt än vi? Hur ska vi samarbeta, men hålla fast vid våra värderingar? Hur kan vi undvika att världen indelas i block? Hur kan vi undvika en urholkning av värdefulla, gemensamt uppbyggda institutioner?

Vi måste börja med dialog och diplomati. Finland har inte råd att stå utanför den internationella debatten. I bästa fall lyckas vi bidra till den med vårt eget perspektiv och våra egna erfarenheter.

I slutet av april besökte jag Sydafrika och Namibia, och resan gav mig mycket att tänka på. Jag har för avsikt att fortsätta kontakterna med statscheferna i den södra delen av världen och jag hoppas kunna ännu öka den ömsesidiga förståelsen.”

Niinistös tal om vad Finland inte har råd med gäller så klart också övriga nordiska länder. Här gäller såväl att övertygande argumentera för de principer vi vill hålla fast vid som att visa beredskap och förmåga att bidra till att reformera institutioner som tillkommit i FN m.m. efter andra världskriget. Den internationella rätten är viktig men den är inte fullkomlig som den är nu.

Är det måne dags för en ny nordisk studie om hur FN och dess institutioner m.m. bör reformeras för att möta inte bara nordiska stater utan världens alla staters intresse i vår tid och den tid vi kan överblicka? En gammal sanning gäller: där rätt inte kan hävdas gäller övermaktens diktat. Små stater är särskilt beroende av att en rättsordning för fred, frihet och staters rätt till självbestämmande blir gällande.

Konsekvenserna av Rysslands krigföring i Ukraina har påtagligt förändrat förhållanden i och för Norden idag. Att alla nordiska stater nu kan bli medlemmar i Nato (president Erdogan kan väl inte hålla Sveriges säkerhetsintresse som gisslan i evighet) innebär inget mindre än en historisk omvälvning i ett perspektiv som sträcker sig över flera sekel. Det försvars- och säkerhetspolitiska samarbete som under kalla kriget var närmast tabu i officiellt nordiskt samarbete blir nu regelmässigt vardagsarbete.

Föreningarna Norden bildades strax efter första världskriget sedan krigsåren visat hur beroende de enskilda staterna var av varandra. Nordiska rådet tillkom inte minst för att hålla ihop Norden sedan tre nordiska stater valt Natomedlemskap och två ställt sig utanför. Nordiska ministerrådet bildades sedan det stod klart att Danmark som enda nordiska land blivit medlem i nuvarande EG. Nu, eller i vart fall rimligen snart, kan det nordiska samarbetet reformeras – inte på grundval av splittring utan för att alla stater ingår i Nato.

Förutsättningarna för regionalt samarbete i Norden och i Nordens närhet är nu förändrade. Det gäller inte minst i ”Höga Nord”. Arbetet i Arktiska rådet förlamades helt som en konsekvens av Rysslands storskaliga angreppskrig i Ukraina. Krigföringen från 24 februari 2022 skedde under det ryska ordförandeskapet i Arktiska rådet.

Norge övertog ordförandeskapet i maj detta år och genom ett möte på nätet kunde de deltagande staterna (de fem nordiska länderna, USA, Kanada och Ryssland) enas om en deklaration som tryggar Arktiska rådets överlevnad. Den norska diplomatin har därmed lagt grunden för att kunna nå målet under sitt ordförandeskap, nämligen att trygga rådets fortbestånd.

Alldeles i slutet av augusti kunde sedan det norska ordförandeskapet presentera en överenskommelse som innebär att arbetet i rådets många arbetsgrupper kan återupptas, dock bara i skriftlig form. Detta ses som ett viktigt framsteg i fullföljandet av ambitionen att under pågående krig i Europa upprätthålla rådets existens.

"Vi er ambisiøse, vi er ivrige, og vi ønsker å se arbeidet igangsatt så snart som mulig", sa Norges ambassadör för Arktis Morten Høglund vid ett möte med "arktiska ämbetspersoner" i maj enligt webbtidningen *High North News*.

I september deklarerade Ryssland att de lämnar Barentssamarbetet. Detta efter att ha varit uteslutna från samarbetet inom Barentsrådet (Barents Euro-Arctic Council, BEAC) och från Barents regionråd (Barents Regional Council, BRC) sedan mars 2022 med anledning av den ryska invasionen i Ukraina. Deklarationen är så utformad att dörren inte stängs för ett återinträde men är ändå ett avbräck. Finland, Norge och Sverige har deklarerat att arbetet ska fortsätta på trilateral basis.

Det har länge varit känt att klimatförändringar påtagligt påverkar de geoeconomiska villkoren i Arktis. Det ändrar också de geopolitiska förutsättningarna. Under tre årtionden kunde Arktis betraktas som ett lågspänningsområde, trots att Ryssland i Murmansk hyste ett av sina viktigaste, om än inte viktigaste, strategiska militära verktyg och trots USA:s bas i Thule (Uummannaq) i nordligaste Grönland.

Ukrainakriget påverkar också säkerhetssituationen i Arktis. Den ryska militära aktiviteten till havs och i luften har varit påtaglig trots att Ukrainakriget dränerat Nordens ryska närområde på resurser. När Natostaternas försvarshefer möttes i Oslo i mitten av september, med Sveriges ÖB Micael Bydén som deltagare i den svenska rollen som "invitee" inom Nato, diskuterades hur Natos avskräckning och försvar visavi Ryssland ska förstärkas. Mera specifikt diskuterades hur Nato kan öka antalet resurser som har hög beredskap att agera och hur man kan öka kapaciteten vad gäller försvarsförmåga.

Detta kommer utan tvekan att bli viktiga frågor i det nordiska försvarssamarbete som länge var tabu i det officiella nordiska samarbetet och som de senaste årtiondena varit svagt utvecklat då alla stater inte varit medlemmar i Nato. Nu fördjupas detta samarbete och det sker även om det i skrivande stund är oklart när Sverige vinner inträde i alliansen. Särskilt intensivt är samarbetet mellan Finland, Sverige och Norge.

Sannolikt kommer Arktis roll i det nordiska samarbetet att växa väsentligt i betydelse. De två nordligaste större tätorterna i världen ligger i Norden, nämligen Longyearbyen på Svalbard i Norge och Thule (Uummannaq) i Grönland. Arktis betydelse kommer att växa i alla de fem nordiska staterna.

Ryssland ligger där det ligger under pågående krig och även därefter. Som den svenska Rysslandsexperten Gudrun Persson med flera säger bör vi fokusera på hur vi bäst kan stödja Ukraina under pågående krig. Ukraina kommer att kräva insatser också efter kriget.

Men vi måste tro på att det kommer en tid efter kriget där en dialog med Ryssland om relationerna i Arktis åter kan etableras också i andra forum än arbetsgruppsnivån i Arktiska rådet. Ju snabbare Ryssland upphör med krigföringen i Ukraina desto snabbare kan arbetet inledas för att hävda Nordens intressen i Arktis under nya förutsättningar.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

HENRIK WILÉN TILL MINNE

Henrik Wilén. Foto: FNF.

Föreningarna Nordens Förbunds generalsekreterare Henrik Wilén avled den 9 mars 2023 efter en en tids sjukdom, några dagar före sin 64-års dag. Han var född den 17 mars 1959. Under drygt tjugo år bidrog Henrik Wilén regelbundet i *Nordisk Tidskrift* med artiklar och bokrecensioner, och gjorde intervjuer med framstående personer inom politik och kultur. Henrik Wilén hade en bred yrkesbakgrund, men för oss på *Nordisk Tidskrift* var han alltid framför allt journalist. Han hade känsla för vad som kunde vara intressant, han kom med nya infallsvinklar, och han levererade alltid det han hade lovat och i tid. Hans högtintressanta och välskrivna texter var mycket uppskattade av vår nordiska läsekrets.

Henrik Wilén var en nordist som också fick omsätta sitt nordiska intresse i praktisk handling, genom sina nordiska arbetsuppgifter och stationeringar i nästan alla nordiska länder. Det är få som har haft en så omfattande och mångsidig erfarenhet som Wilén. Det gav honom också utomordentliga förutsättningar att analysera nordiska frågor och problem, och att skriva om dem. Han kunde också vara pådrivande och framföra kritik, men alltid på ett konstruktivt sätt och så att målet förblev klart, ett starkare nordiskt samarbete, framför allt på sådana områden som skulle vara till gagn för den enskilda nordiska medborgaren.

Henrik Wilén blev *politices* magister från Åbo Akademi 1986, men hade redan året innan börjat arbeta som sportjournalist på *Hufvudstadsbladet*, *Hbl* i Helsingfors. Efter några år på den posten arbetade han som pressekreterare på utrikesministeriet åren 1988-1990. Därefter följde en ny period som journalist på *Hbl* 1990-1995. Sedan tog hans nordiska intressen över. Wilén verkade som pressråd på Finlands ambassad i Oslo 1995-2000, som direktör på Nordens Institut i Finland, Nifin, 2000-2008, och som kulturråd vid Finlands ambassad i Stockholm 2008-2011. Han fortsatte därefter sin nordiska karriär inom föreningarna Norden, först som generalsekreterare för Pohjola-Norden fram till 2014, och därefter som generalsekreterare för Föreningarna Nordens Förbund från 2015 fram till sin död. På sin sista post var han stationerad i Köpenhamn. Av de nordiska huvudstäderna är det bara i Reykjavik som Henrik Wilén inte har haft en fast arbetsplats, men såväl till Island som Färöarna, Grönland och Åland hade han omfattande kontakter och ett brett nätverk som en del av sina nordiska arbetsuppgifter.

Henrik Wiléns fritidsintresse var idrott, särskilt handboll. Han följde noggrant med handbollen i alla nordiska länder och skrev också ibland om sportens villkor och utveckling i nordiska medier. Själv spelade han också fotboll. Sommartid njöt han av båt färder och skärgårdsliv. Han var också en aktiv medlem i Letterstedtska föreningens avdelning i Finland.

Henrik Wilén sörjs närmast av makan Sonja och deras två vuxna barn. *Nordisk Tidskrifts* redaktion saknar en mycket skicklig och kunnig medarbetare, tillika positiv och vänlig person som spred trivsel omkring sig.

*Lena Wiklund
Guy Lindström*

BOKESSÄ

MUSEISKAPARE OG BRUTAL

– Pontus Hultén som paradoksalt helgenbillede

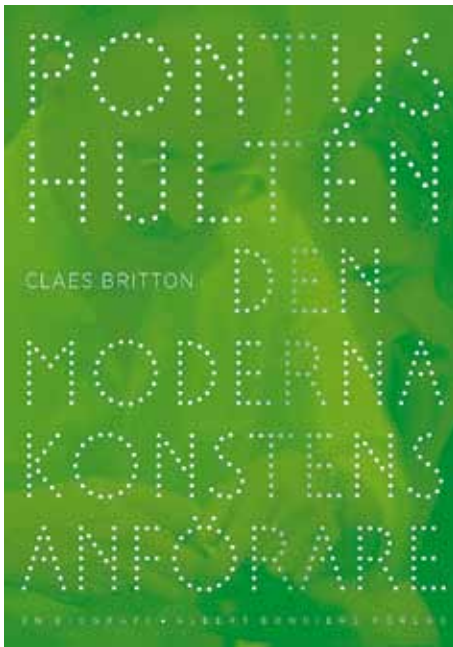
Karl Gunnar Hultén (1924-2006) fik tidligt kælenavnet Pontus. Og det passede godt til ham. For *pondus* havde han. Den store svenske mand optrådte med en autoritet, kraft og selvsikkerhed, der grænsede til brutalitet. Ikke for ingenting var han tidligere bokser fra klubben Sparta på Södermalm i Stockholm. Sin kunsthistoriske uddannelse brugte han som et uppercut, der splintrede den traditionelle opfattelse af, hvordan kunstens historie skulle skrives, museer ledes og myndigheder behandles.

Pontus Hultén var charmerende og blev med tiden en verdensmand, der lagde den internationale kunstverden for sine fødder. Han kunne i sine bedste år få det som han ville, også med kvinder, der blev tryllebundet af hans karisma. Han kunne med sit arsenal af mod, handlekraft og visioner tillade sig det meste. Og selv om han ikke kunne tillade sig det meste, tog han alligevel alt. Han blev en myte i kunst- og museumsmiljøet. Men i sin egen iscenesættelse blev han mytoman og tillige monoman med en rastløs og til sidst retningsløs energi. De rammer, han i efterkrigstidens højkonjunktur og 1960ernes frigørelse havde sprængt til fordel for et helt nyt kunst-, museums- og udstillingsbegreb, savnede han til sidst i sit liv, hvor hans radikalitet og hensynsløse frækhed ikke længere havde tiden med sig, og hans selvfølgelige og frygtløse maskulinitet savnede legitimitet. Hultén kaldte sig selv for anarkist, men som rabulist blev hans radikalitet med tiden forvandlet til overmod, en hybris, der endte i et *knock out*. Da alle modstandere var ryddet af vejen, ramte hans lige venstre ham selv og sendte ham i gulvet.

Men inden da, hvilken indsats! Pontus Hultén skabte simpelthen Moderna Museet i Stockholm fra grunden, og med en række spektakulære udstillinger og frapperende nyrehvervelser sikrede han museets selvstændighed og løsrivelse fra Nationalmuseum. Museet har i dag en af verdens bedste samlinger af kunst fra 1900-tallet. Det er primært Hulténs fortjeneste. Hultén gentog succesen i Paris, hvor han var Centre Pompidous første direktør. Ja, mere end det. Sammen med arkitekterne bag skabte han indbegrebet af den moderne velsmurte museumsmaskine, der, da den først kom op i omdrejninger i slutningen af 1970erne, pumpede den ene mere grandiose udstilling ud efter den anden og slog alle publikumsrekorder. De er aldrig siden overgået i museums-historien, og Centre Pompidou er i kraft af Hulténs næse for nyrehvervelser et af de fire mest betydende museer i den vestlige verden.

Pontus Hultén internationale ry som den, der kunne starte en ny kunstinstitution og forvandle den til – med Hulténs eget udtryk – et ”ønskemuseum” sikrede ham en videre karriere ude i verden på nye institutioner: på Museum of Contemporary Art i Los Angeles og Palazzo Grazi i Venedig i 1980erne og endelig Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland i Bonn og Jean Tinguely Museum i Basel i 1990erne. Også på disse institutioner skabte han i kraft af sin autoritet, vovemod og fandenivoldske attitude udstillingssucceser, om end med vekslende held og entusiasme. Hulténs sidste gerning var det vidtløftigt etnografisk og antropologisk funderede museum over folkeslaget vandalerne i Värnamo, Vandalorum, og den tilhørende bog *Den sanna historien om Vandalerna*. Det kan Hultén selv være!

Historien om en vandal. Der ligger en ikke ringe grad af identifikation fra hans side med mytologiens vilde og hensynsløse kraft bag dette museumsprojekt.

Hemmeligheden bag Pontus Hulténs internationale gennembrud som en fuldstændig fornyende og uafviselig kraft i kunstens og museernes historie ligger i hans visionære koncept. Hulténs ønskemuseum markerede et brud med den hidtidige opfattelse af institutionen kunstmuseet som en lukket, eksklusiv og forskningsbaseret institution, hvis lødighed var lig med langsomhed. Hultén omdefinerede helt grundlæggende museets rolle. Han satsede på åbenhed, tilgængelighed, fleksibilitet og hurtighed. Et museum skulle være for alle, ikke for de udvalgte få. Et socialt, aktivistisk og interagerende hus med skiftende og variable rumligheder og stadig nye grænseoverskridende oplevelser. Museet skulle tillige ikke alene være samlingsbaseret, men også fungere som udstillingshal med kontinuerligt skiftende og gerne debatskabende særudstillinger.

Særudstillingerne skulle ikke, som traditionen ellers påbød, være monografiske og retrospektive, men multimediale og genreoverskridende. Som ingen anden kunne Hultén skabe disse store, monumentale udstillinger, hvor kunsten blev sat ind i en historisk og kulturhistorisk kontekst med inddragelse af arkitektur, litteratur, poesi, manifeste, film, dans, samfundsforhold, ideologi og med performances, talks og dertil en visuel og scenografisk iscenesættelse, der gjorde oplevelsen total. De største og bedste af Hulténs udstillinger blev ledsaget af gigantiske kataloger, der ligeledes indeholdt alle genrer, og som fortsat rummer oplevelser og indsigter i sig selv, der rækker ud over det temporære som en særudstilling nødvendigvis må være. Betraget udelukkende som publicist var Hultén stilskabende og nybrydende.

Lyder alt dette bekendt? Ja, for en sådan praksis for museer, udstillinger og kataloger har været normen siden Pontus Hulténs tid. Han udformede den eksperimentelle prototype på det moderne museum. Sammen med nogle udvalgte få: forbilledet Alfred Barr på Museum of Modern Art i New York, Willem Sandberg på Stedelijk i Amsterdam og Knud W. Jensen på Louisiana i Danmark. Disse var sammen med Hultén pionererne for nutidens opfattelse af museer, kunsthaller og kataloger. Ja, alt det, der med et hæsligt ord i dag kaldes for den kulturelle ”oplevelsesøkonomi”.

Journalisten, kultur- og livsstilsskribenten og redaktøren Claes Britton fortæller hele historien i *Pontus Hultén. Den moderne konstens anførere*. Absolut hele historie og mere til. Biografien er i sig selv et monumentalt værk om en monumental figur i kunstens nyere historie. Den 880 siders store bog er en kraftpræstation. Britton har været i og talt med alle tænkelige kilder, læst alt væsentlig litteratur og besøgt de fleste af den rastløst og stundesløst rejsende Hulténs steder kloden rundt.

Midt i den overvældende informationsstrøm lykkes det Claes Britton at få tegnet et nuanceret psykologisk og eksistentielt portræt af den sammensatte og modsætningsfyldte person, Pontus Hultén tydeligvis var. Charmerede og flamboyant verdensmand, men også tavs, introvert og sky. Hultén kunne forsvinde fra de prominente udstillingsåbninger, han selv havde sat i scene; han kunne forsvinde fra jobbet, når han mistede interessen; han kunne forsvinde fra de kvinder, der elskede ham - og han kunne forsvinde på havet i en af sine tydeligvis umistelige sejlbåde, som han sejlede med i den stockholmske skærgård, i Venedigs lagune eller i Middelhavets azurblå vand. Her levede han igen op til sit navn: *Pontus* – der på latin betyder ”det dybe hav”. Samme dybde har der været i hans karakter.

Pontus Hultén var brutal, bestemmende og egenrådig, men også uhyre følsom, betænksom og en chef, der kunne give sin udvalgte skare af medarbejdere nærmest ubegrænset tillid. Menneskeligt generøs og underholdende, men også pekuniært nærig og yderst karrig med at dele roser og laurbær med sin nærmeste. Anarkist og klassisk sentresser venstrefløj, men også aristokratisk radikal i Friedrich Nietzsche og Georg Brandes' ånd. Boheme med dyre og krævende vaner og udsøgte boliger; et menneske, der foragtede den institutionelle, politiske og økonomiske magt. Men gerne udøvede den personlige magt og med tiden blev så afhængig af penge at det tangerede svindel; ikke mindst da han sent i livet tjente en mindre formue på at handle med illegalt fremstillede scenografiske kopier af den da afdøde Andy Warhols Brillo-bokse. Det var en subversiv, udspekuleret affære, der endnu klæber til Hulténs eftermæle, og som Britton gør grundigt og vederhæftigt rede for. Hultén var en mand, der kendte alle i kunstens verden, men alligevel var og blev ubodelig ensom, ja finalt en tragisk gestalt. En mand, der var en omrejsende succes, men altid endte med at blive fyret fra de vigtige stillinger, han blev betroet.

Claes Britton er klædelig diskret i omgangen med Pontus Hulténs privatliv. De fire kvinder han delte længere tid med nævnes, Kerstin Ehrensberg, Anna-Lena Wibom, Rebekka Horn og Marie-Louise von Plessen; børnene han havde med de to førstnævnte: Felix og Klara – og bag dem hans forældre Eric og Elsie Hultén, hvor især den strenge egenrådige far, der var forsker og opdagelsesrejsende, synes at have præget sønnen og skærpet hans hårdhed og særlige udstråling. For Britton er det tydeligvis en anden side af Hultén, som er den vigtige: den kunstnerisk anlagte anarkist Hultén, der skabte det mageløse med en lidenskab, og havde kunstnere, og (kunstneriske sindede) arkitekter, som sine bedste venner. Overfor kunstnerne, som han lærte at kende som ung, var han trofast og vedholdende på en måde, han ikke var i andre af livets forhold og overfor andre mennesker.

Med kunstnerne og sine nærmeste medarbejdere, det Claes Britton præcist kalder hans ”familie”, skabte han mageløse resultater, samlinger og udstillinger. Hulténs fordomsfri blik for den russiske revolutions- og avantgardekunst, for den tidlige surrealisme, for amerikansk popkunst, for visionær arkitektur og dadaismens strategier blev en vital del af hans livsindstilling og holdning til, hvad kunst er og kan blive til. Britton serverer et væld af sjove og sigende anekdoter fra og om de, der kom Hultén nær, og krystalliserer dem til et helhedsbillede.

Og dog. Er det – biografiens monstrøse omfang til trods – sandt? Er det dækkende? Claes Britton har det med at frikende Pontus Hultén i afgørende situationer. Og dermed ender Britton med at underkende sin egen uhyre grundige fremstilling. Biografien savner et syntetiserende greb. I stedet ender den som noget, der ligner en endeløs hagiografi. Et helgenportræt, hvor Britton spiller med på Hulténs egen mytomane iscenesættelse, frem for at forholde sig kritisk den. Det kan sine steder tangere det ufrivilligt komiske, som når Hulténs tåbeligt uigennemtænkte idé med at flytte Moderne museet fra Skeppsholmen til Kulturhuset på Sergels torg i 1960erne forsvares. Britton mener at Moderna museet ligger afsides på Skeppsholmen, men hovedparten af Stockholms pragtfulde museer og kunsthaller ligger på øer og holme og rundt i kvartererne og er med til at give dem karakter: Lidingö, Djurgården, Vasastaden og Frihavnen. For slet ikke at tale om Brittons beskrivelse af Hulténs rolle i det notorisk skelsættende samarbejde med russiske kunstnere og den ekstremt modige dialogudstilling *Paris-Moskva* fra Centre Pompidou-æraen. Det fremstilles nærmest som om Hultén var den, der vandt Den kolde krig og opløste Sovjetunionen. Ene mand!

Dubiøs er Claes Brittons sluttelige moralske frikendelse af Pontus Hultén i affæren med Andy Warhols Brillo-boxe med Brittons begrundelse i Hulténs dadaistisk inspirerede strategier og arbejdsmetoder (alt er tilladt, alt er kunst) og afsky for det kommercielle kunstmarked. Hultén kendte om nogen markedet indefra og havde udpræget sans for værdioptimering af de samlinger han var med til at opbygge, herunder sin egen private. Har falder Britton for nutidens modeprægende Marcel Duchamp-dyrkelse, som Britton ukritisk tilegner sig og hylder gang på gang i bogen, ja helt ud på omslaget, der er designet efter en Duchamp-publikation. Ud over at Britton helt savner en dybere forståelse af kunstneren Andy Warhol, savner han også en kunsthistorisk genremæssig afklaring, og udnævner ukritisk en række af 1900-tallets kunstnere til dadaister og neo-dadaister, hvad de ikke først og fremmest kan siges at være. Ingen nævnt, ingen glemt. Det er virkelig diskutabelt.

I epilogen til *Pontus Hultén. Den moderna konstens anförare* ender Claes Britton fadt med at geni-forklare Hultén og dermed hæve ham op over alt og alle. Det skal man være varsom med. Sverige har visselig genier inden for kulturen – August Strindberg, Selma Lagerlöf, Ingmar Bergman eksempelvis – men Pontus Hultén er det ikke. Han var en eminent dygtig kurator, der i kraft af sin titaniske indsats var med til at definere de kuratoriske greb, der karakteriserer det moderne museum. Det er en kæmpe indsats, som Claes Britton gør sympatisk rede for. Biografien vil blive stående som et afgørende kildekrift og en panoramisk frise over en gylden epoke i det internationale kunstliv, som Pontus Hultén blev et illustrativt sindbillede på.

Henrik Wivel

Claes Britton. *Pontus Hultén. Den moderna konstens anförare*. Bonniers förlag, Stockholm 2022.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

FAMILIEHISTORIE OG POLITISK HISTORIE FRA UNIONSTIDEN

Unionen med Sverige hadde sin glanstid i 1860-årene. De norske embetsmennene og politikerne som sto for det en av dem kalte en «unionsvennlig patriotisme», hadde gode år ved Ministerhotellet i Stockholm. I nært samspill med den svenske regjeringen og med Norges og Sveriges konge, hørte de alle sammen til i unionsvennens leir. Det gikk lang tid før de registrerte at folkeopinionen i Norge ikke ønsket en tett union, og fremover mot 1880-tallet ble også det norske Storting og det som skjedde der, avgjørende for at de forente riker gikk mot sin undergang. Etter innføringen av parlamentarismen i Norge i 1884, var unionsvennens dager

egentlig talte, selv om unionsoppløsningen lot vente på seg til 1905.

Blant alle unionsvennlige norske politikere står Georg Sibbern frem som den kanskje viktigste av dem alle. Det blir enda tydeligere når vi vet at Georg Sibbern og hans slekt hadde fremskutte og dominerende posisjoner gjennom halve unionstiden. Den fascinerende familiehistorien om statsminister Georg Sibbern og hans slekt, er samtidig politisk historie fra unionstiden, i tillegg til at viktige aspekter av norsk sosialhistorie og kulturhistorie blir belyst. En av våre fremste biografer, Arild Stubhaug, har skrevet denne boken som kan fremstå som et kinder-egg siden den tar for seg så mange sider ved 1800-tallets historie – særlig den norske. Det hele blir fremstilt i en velskrevet, godt strukturert og godt dokumentert biografisk fortelling med Georg Sibbern i sentrum. Litteraturlisten er omfattende og noteapparatet imponerende. Et omfattende og flott billedmateriale må også nevnes. En velredigert og grundig biografi har selvfølgelig også et personregister som gjør det lett å bla tilbake og finne fram i mylderet av store og små skikkelser, både i slekten Sibbern og alle som de kommer i berøring med gjennom et omfattende virke i diplomatiet og unionspolitikken, men også som eiere og drivere av en av de største jordeiendommer i Norge – Værne kloster i Østfold.

Fra unionsvennens leir. Statsminister Georg Sibbern og hans slekt er et viktig bidrag til den rikholdige litteraturen om og fra unionstiden. Med såpass stor vekt på de norske statsministrene i Stockholm, med Georg Sibbern som sentralfigur, slutter den seg fint til bøker som Odd Inge Skjæveslands

Ministerhotellet (2005). Men den går samtidig langt ut over det vi kan kalle snever unionshistorie, og gjør god bruk av allmenne historiske fremstillinger så vel som biografier om enkeltpersoner, lokalhistorisk materiale, dagbøker og lignende. Det fremstår som hevet over enhver tvil at Sibbern-slekten eller -dynastiet som de vel i perioder fremsto som, fortjener minst én bok som den foreliggende. Materialet som Stubhaug har tatt for seg og komprimert til den biografisk-historiske fremstilling vi leser – med mye ekstra detaljer og opplysninger i noteapparatet – viser at det her er stoff nok til flere interessante bøker. Ikke minst ville den rene familiehistorie – fra da Værne kloster kom inn i slektens eie og til dens siste eier – kunne blitt enda mer spennende lesning enn det vi får i herværende bok. Nok om det – hvem var Georg Sibbern og hvordan var hans gjerning som unionsvenn med valgspåket «Recte et suaviter» – rettferdig og mild – slik det passet seg for en person som tross lang tjeneste i politikken ifølge Stubhaug først og fremst og i sin grunnholdning var diplomat?

Sibbern-slektens stamfar må sies å være Valentin Sibbern (1779-1853) selv om Værne kloster hadde vært i familiens eie siden 1730. Valentin Sibbern var med på Eidsvold i 1814, var amtmann og satt på Stortinget i flere perioder og var en tid Stortingspresident. Han ble utnevnt til statsråd i 1830 og tjenestegjorde i en rekke departementer gjennom 20 år. Av hans mange barn fra to ekteskap, ble det datteren Alethe som hoffdame i Stockholm (ektemannen var statsminister i mange år), amtmann Carl Sibbern (svogeren var statsminister Richard Kierulf) og hovedpersonen i Stubhaugs bok, statsminister Georg Sibbern, som satte spor etter seg.

Vi er både på en av de største herregårdene i Norge, vi er i maktens korridorer både militært og politisk; vi er til stede da Grunnloven blir vedtatt og ved feiringen av loven som forente de to rikene, 4. november. Vi er med hovedpersonene til en rekke utenriksstasjoner, men mest er vi i Stockholm der svensk-norsk politikk utformes og der alle fra slekten Sibbern er lojale og overbeviste unionstilhengere. Gjennom alle forflytninger og et rikt persongalleri følger vi likevel Georg Sibberns liv og virke, så å si fra vugge til grav. Her skal bare nevnes noen av de stillinger han hadde: legasjonssekretær i St. Petersburg (1842-43), forskjellige poster ved utenriksstasjoner i København, Haag og Brussel, London – der han møtte Maria Soane og gjorde skandale – hun ble skilt og de giftet seg – men Sibbern ble overført til Washington der han virket fra 1850 til 1856. Så ble han kalt hjem, ut fra kongens ønske og kanskje for å bidra i unionspolitikken, noe han gjorde til de grader som statsminister i 13 år fra 1858 til 1871. Fra velmaktstid i Stockholm følger vi så Georg Sibbern i en litt nedadgående kurve som ambassadør i Paris (den viktigste utenriksstasjonen da), før vi ser han, i likhet med unionen, visne og bli litt hjelpeløs etter å ha flyttet hjem til Værne i 1886. Stubhaug har lest de

knappe notatene i dagbøkene også fra de siste årene. De gir ikke mye informasjon, men det synes helt klart at den aldrende Georg Sibbern hadde rikelig med penger og mer eller mindre strødde om seg. Han hadde levd et rikt liv, men han må ha sett nederlaget for unionen komme – han døde i 1901 – uten å oppleve at den ble oppløst.

Som nevnt er denne boken noe langt mer enn en biografi over en enkelt persons liv, selv om Georg Sibbern helt klart er den sentrale skikkelsen. Vi får innsyn i maktens korridorer, og ser hvordan embetsstanden og en jordeiende overklasse, gjerne med militær tilknytning, har stor makt og innflytelse. De utnytter den til egen fordel, men bygger selvsagt samtidig den nye nasjonen Norge i det som egentlig er et gammelt kongerike. Stubhaug viser med kløkt og klarsyn, noen ganger også med en undertone som i noen grad undergraver den nøkterne og objektive biograf og historieskriver, hvilken betydning en enkelt person og/eller en slekt kan ha i et lands historie. Men han viser også at ting er underlagt forandringens lov, og at det tilsynelatende uforanderlige ikke er en naturlov, men kan endres når nye aktører slipper til på historiens scene.

Fra unionsvennenes leir tilbyr medrivende lesning, samme hvilke sider ved en mangslungen beretning man er mest interessert i. Den gjør det også lettere å forstå motivene bak forsvaret av unionen hos menn som Georg Sibbern.

Hans H. Skei

Arild Stubhaug, *Fra unionsvennenes leir. Statsminister Georg Sibbern og hans slekt*. Aschehoug forlag, Oslo 2022.

UTBLICK OM ÖSTEN UNDÉN, TAGE ERLANDER OCH DET KALLA KRIGET

Svensk utrikespolitik kan förutses bli ett viktigt ämne för både forskning och debatt sedan ansökan om medlemskap i NATO gjort slut på den mångåriga neutralitetspolitiken. Historiska bearbetningar av det nära förflutna får då ett stort intresse. Ett sådant arbete är Mats Bergquists bok *Östen Undén, Tage Erlander och det kalla kriget*. Ingen med intresse för svensk utrikespolitik kommer förbi de två namnen. Efter andra världskriget var Undén utrikesminister 1945-62, Erlander statsminister 1946-69. Undén ses som huvudman för den moderna neutralitetspolitiken, man talar om Undén-linjen etc., och han var allsmäktig härskare över utrikesdepartementet

(UD). Han kritiserades ofta som alltför Sovjet-vänlig men hans ställning inom regeringen var mycket stark.

Mats Bergquist är både statsvetare och diplomat. Som docent i Lund övergick han till diplomatbanan och blev ambassadör bl.a. i Helsingfors och London. Boken har ett huvudtema: att utrikesministrarnas betydelse har överskattats och att statsministern utövade större inflytande än man uppfattat. Med tiden kom Undéns ansvarsområde i praktiken att begränsas till främst FN och förhållandet till Sovjetunionen. Redan i förordet skriver Bergquist att han under många år har undrat vilken roll Undén spelat och om han verkligen motsvarat den närmast ikoniska bilden av honom.

Frågeställningen är väsentlig. Det är alltid tveksamt då en enskild regeringsledamot får en dominerande maktställning under lång tid. Utrikespolitiken är ett särskilt känsligt område till följd av önskemålet om en bred politisk uppslutning. Boken ger inte minst från konstitutionell synpunkt ett viktigt bidrag.

Undén var en framstående jurist med ett betydande författarskap. En av hans böcker kom på andra plats ännu då jag värderade mina kursböcker efter avlagd juristexamen. Han valdes 1929 till rektor för Uppsala universitet. Redan 1917 hade han första gången inträtt i regeringen, som minister utan portfölj ("juristkonsult") i Nils Edéns regering av liberaler och socialdemokrater. Han stod kvar i Brantings första ministär och återkom hos Branting-Sandler 1924-26 som utrikesminister och hos Per Albin Hansson 1932-36 som konsult och från 1945 alltså som utrikesminister. Som jurist tillhörde han den s.k. Uppsala-skolan som stammade från filosofiprofessorn Axel Hägerström och hade professors- och riksdagskollegan Wilhelm Lundstedt som mest kända företrädare. Central för den var kritiken av rättighetsbegreppet. Här är bakgrunden till att Undén inte uppskattade Europadomstolen och var emot grundlagsregler om fri- och rättigheter. Man anar ett kvarlevande inflytande av denna nu övergivna syn bakom författningspolitiken på 1970-talet.

Undén kom från Lund och hade där jämte den nära vännen, sedermera mångårig finansministern Ernst Wigforss intagit en position långt till vänster inom det socialdemokratiska partiet, en position som han behöll livet ut. De fascinerades båda av den ryska revolutionen. Mats Bergquist betecknar den som en milstolpe i Undéns liv. Man kommer inte ifrån frågan om Undén, som var förlegad inom rättspolitik, även var något efter sin tid i synen på Sovjetunionen.

Mats Bergquist inleder med ett utförligt kapitel i vilket han för in sina huvudpersoner i handlingen. Medan Erlanders upphöjelse var oväntad var Undéns återkomst till UD naturlig. En önskan inom partiet var att få en socialdemokrat och inte en ämbetsman som utrikesminister. I detta läge var Undén närmast omöjlig att komma från.

Boken fortsätter med elva korta kapitel som tar fram olika händelser som får belysa temat. Man får en bred klarläggning av ämnet och samtidigt en inblick i svensk utrikespolitik under de berörda åren. Urvalet kan naturligtvis diskuteras. Själv hade jag gärna läst några sidor om Ungern- och Suezkriserna 1956. Eftersom kritik mot Undén är ofrånkomlig i boken noterar jag uppgiften att han ”talade klarspråk” i båda ämnena 1956 och även vann riksdagsoppositionens erkännande.

Den elfte och sista utblicken handlar om den s.k. Hjalmarson-affären 1959. Den gällde regeringens beslut att inte låta ledaren för det största oppositionspartiet ingå i årets FN-delegation till följd av ett starkt kritiskt anförande med anledning av regeringens inbjudan till Nikita Chrusjtjov att besöka Sverige. Frågan om vilka krav som kunde ställas av hänsyn till neutralitetspolitiken var uppenbart känslig. På över ett halvsekels avstånd förefaller mig debatten närmast ha lett till att hela världen gavs ett överdrivet intryck av den inomsvenska kritiken mot neutralitetspolitiken. Som Erlander konstaterade var det dock ofrånkomligt att debatten skulle komma förr eller senare.

Ett utförligt slutkapitel utvecklar slutsatserna och tecknar miljön för skeendet. En epilog skildrar kortfattat hur genomgripande verkligheten har förändrats, inte minst genom televisionens tillkomst och den allt öppnare utrikesdebatten. Särskilt det utförliga avsnittet om de båda huvudpersonernas världsbilder har fånglat mig. Vår utrikespolitik under de viktiga åren efter andra världskriget formades alltså till väsentlig del av två personer med mycket olika bakgrund och syn, den ene med regeringserfarenhet från första världskriget. Det känns något märkligt att samarbetet fungerade så väl och att Erlander får ses som en viktig upphovsman till ikonbilden av Östen Undén.

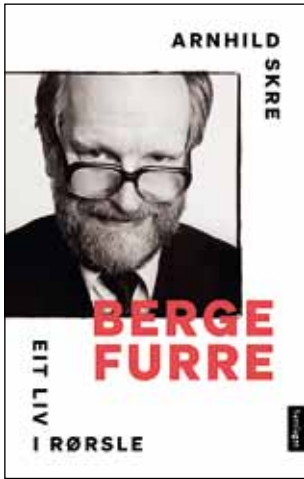
En särskild förtjänst med boken är att den är kortfattad och genomgående inriktad på det väsentliga. I stället för en tegelsten som riktat sig till specialintresserade har Mats Bergquist presenterat en bok av rimligt omfång – drygt 200 sidor – som jag gärna vill rekommendera en bredare läsekrets.

Fredrik Sterzel

Mats Bergquist. *Östen Undén, Tage Erlander och det kalla kriget*. Santérus Förlag, Stockholm 2023.

BERGE FURRE – NORSK VENSTRESIDES HØVDING

I over 50 år var Berge Furre (1937-2016) et kjent nærvær i norsk offentlighet: sentral i den utenrikspolitiske opposisjonen i Arbeiderpartiet på slutten av 1950-tallet, første partisekretær i Sosialistisk Folkeparti, professor i historie i Tromsø, stortingsrepresentant, leder av Sosialistisk Venstreparti fra 1976 til 1983, professor ved det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo og med i Lund-kommisjonen som gransket de hemmelige tjenester. Han både skapte og skrev historie.

Journalisten Arnhild Skre utga høsten 2022 sin biografi om Berge Furre. Med et så offentlig liv kan man kanskje spørre seg om det er noe nytt å fortelle. Skre har fått adgang til Fures

privatarkiv og han var en mann som sjelden kastet noe. Skre finner mye interessant både om Fures bakgrunn og hans virke.

Berge Fures offentlige framtoning var alvorstung, et kraftig skjegg og et malmfullt nynorsk uten opphav i en dialekt. Han ble født på en av Ryfylkeøyene utenfor Stavanger dit foreldrene hadde kommet etter mange år i USA. Det var nærmere 30 års aldersforskjell mellom foreldrene, og faren var allerede blitt pensjonist. På slutten av 1940-tallet flyttet familien til Oslo fordi faren trengte behandling. Den skoleflinke Berge begynte på latinlinjen på Oslo Katedralskole, og det var på den tidens eliteskole han fattet sin språklige beslutning: «Frå fyrste juli nittenfemtire talar eg nynorsk», proklamerte han 16 år gammel. Og siden kunne ingen tenke seg at han hadde hatt barneår på Majorstua og Frogner i Oslo.

Etter artium i 1955 begynte Furre å studere teologi og gikk inn i Sosialistisk Studentlag som stod tilknyttet Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon, AUF. Samme år var han på en studentfestival i Polen, noe som førte til at det ble opprettet en mappe på ham hos Politiets Overvåkingstjeneste (POT). Den skulle vokse. Han ble også med i kretsen rundt avisa *Orientering* som var et talerør for den utenrikspolitiske opposisjonen i Arbeiderpartiet

Sitt politiske gjennombrudd hadde Furre med «påskeopprøret» i 1958, der studentlaget fikk et flertall av Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter til å underskrive et opprop mot vest-tysk atomopprustning. Særlig partisekretær Haakon Lie reagerte mot en slik fraksjonering. Lie var blitt gjenvalgt som sekretær på landsmøtet i 1957 mot én stemme – Berge Fures.

Våren 1959 dro en gruppe fra studentlaget på reise til DDR, noe som resulterte i suspensjon av medlemskap i AUF. Kontaktene Furre fikk i DDR førte også til at han skrev artikler under psevdonym om blant annet norske landbruksforhold i tidsskriftet *Die Weltbühne* – artikler som ble meget godt honorert. Han hadde også jevnlig kontakt med en ansatt ved den øst-tyske ambassaden i Oslo som seinere ble utvist for spionasje. Furre ba også om at penger ikke ble overført til Norge – han selv eller noen han stolte på kunne hente dem i Berlin.

Da Berge Furre på midten av 1990-tallet ble medlem av Lund-kommisjonen som gransket virksomheten til de hemmelige tjenestene etter krigen, ba overvåkningstjenesten sine tyske kolleger finne ut hva som fantes om Furre i Stasis arkiver. De som ble gransket skulle undersøke granskerne. Det førte til at både daværende overvåkingssjef og statsråd Grete Faremo måtte gå av.

Biografen Arnhild Skre mener at overvåkingspolitiet hadde et visst grunnlag for å spørre. Gjennom kontakt med ambassaden, ved å ta rikelig betalt fra et partikontrollert blad i DDR og å gå inn for å skjule kontakten «bevega han seg likevel nær grensa for det lovlege».

Våren 1961 var Berge Furre blant de tvilende til å stifte et nytt parti til venstre for Arbeiderpartiet. De fikk blant annet besøk av Aksel Larsen som orienterte om stiftelsen av SF i Danmark. Et problem var, mente han: «I haver ikke nogen Aksel Larsen». Sosialistisk Folkeparti ble stiftet og Furre gikk inn som partisekretær. Valget førte til at Ap mistet sitt rene flertall i Stortinget for første gang etter krigen. Berge Furre var også tvilende da SF sørget for å felle Ap-regjeringen på Kings Bay-saken i 1963. Han slo seg til ro med det som ble partiets strategi – stemme for mistillit, men foreslå at Ap skulle danne ny regjering.

På slutten av 1960-tallet ble han en sentral strateg for Noregs Mållag. Kampen om norsk medlemskap i EF engasjerte også. Han ble styremedlem i Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EEC og en av de mest brukte talerne på nei-siden foran folkeavstemningen høsten 1972.

Berge Furre ble innvalgt på Stortinget høsten 1973. Sjelden er det sett en så sterk gruppe som de 16 representantene Sosialistisk Valgforbund da fikk. Men sterke personligheter fra tre forskjellige partier – SF, kommunister og utbrytere fra Ap, slet med samarbeidet. Hva skulle makta brukes til? Berge Fures innsats som leder av landbrukskomiteen hørte til noe av det mest bestående da han høsten 1975 var svært sentral i vedtaket om inntektsutjevning for landbruket.

I 1976 ble Berge Furre SVs andre leder og satt fram til 1983. Da han i 1981 antydte listesamarbeid med Ap var det mange som reagerte, men det var også vanskelig å finne noen som kunne erstatte den respekten som Furre hadde. Han var blitt den inkarnerte SV'er. Men i 1983 var det slutt med den rene partipolitikken.

Hvordan gikk det så med studiene? Sin første teologi-eksamen tok han etter fem år, men skiftet så til historie der han skrev sin avhandling om organisering av landbruks-samvirket rundt 1930. Like etterpå skrev han en lærebok om norsk historie 1905-1940 og ble så tidlig på 1970-tallet ansatt ved det nye universitetet i Tromsø. Men her tok han ikke skikkelig til før i 1983, og da ble det vanskelig med langpendling med små barn. «Redningen» kom da *Stavanger Aftenblad* tilbød ham å skrive biografien om avisens grunnlegger, Lars Oftedal. Han hadde vært både en religiøs og politisk størrrelse på Furres hjemtrakter.

I 1991 ble han kalt til professor i kirkehistorie ved teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo og gikk for fullt inn i denne oppgaven. Kollegaer måtte minne ham om at det var mulig med gjenbruk av forelesningsnotater. Våren 1998 ble han også presteordinert. En av de viktigste hjelperne på veien tilbake til kirken var den danske SF-politikeren og presten Margrethe Auken.

Rett etter at han gikk av som professor, 70 år gammel, begynte han å merke at det kvikke hodet ikke lenger fungerte så bra. Han sovnet i møter, bl.a. under utdelingen av Nobels fredspris der han som medlem av Nobelkomiteen satt i alles påsyn. Til slutt ble det konstatert Alzheimer som hans mor også hadde hatt. Sine tre siste år var Furre på sykehjem i Oslo.

Boka inneholder et par skjemmende feil, bl.a. at Fremskrittspartiet og Ap i 1979 reddet ham fra å bli stilt for riksrett etter å ha brutt sitt taushetsløfte om bakgrunnen for navigasjonssystemet Loran C. FrP var ikke på Stortinget da; det var Venstre som reddet ham.

Men Arnhild Skre har gitt oss en fascinerende og bestående fortelling om Berge Furre.

Jarle Skjørestad

Arnhild Skre. *Berge Furre – eit liv i rørsle*. Det norske Samlaget, Oslo 2022.

FINLAND OCH SVERIGE – SYSKON BYTER ROLLER IBLAND

Det är en slump, men känns nästan som en fingervisning. Den dag i augusti 2023 då de här raderna om rapporten *Syskon men inte tvillingar* renskrivs, publiceras också Sauli Niinistö's sommarprat i *SR:s P1*.

Niinistö's lugna röst lotsar lyssnarna genom de historiska händelser som ledde Finland in i Nato, och han bedyrar det som har hunnit bli bekant: Avsikten var alltid att gå hand i hand med Sverige. I *Aftonbladet* konstaterar recensenten Pernilla Ericson att den finländska presidenten "inte säger rent ut att storebror Sverige har blivit lillebror. Det behöver han ju inte".

Hur vi hamnade här är det politices doktor Mikko Majander visar i rapporten *Syskon men inte tvillingar*. Hans studie är framför allt en beskrivning av medierapporteringen om Finlands och Sveriges väg till ansökan om Nato-medlemskap, eller omskrivet en rapport om hur Finlands förändrade säkerhetspolitiska inriktning bidrog till att förändra normerna för de nordiska länderna, och deras relationer.

Rapporten omfattar annat också. Av dess innehåll ägnas en förhållandevis stor (enligt mig onödigt stor) andel till jämförelser om hur syskonens kulturutbud tar sig uttryck och väcker intresse hos grannen. Tydligt framträder bilden av att när det gäller litteraturen, musiken, filmen är Finland definitivt lillebror, med undantag för den klassiska musiken.

Majander är sparsam med storebror-lillebror-terminologin, och det är bra. Poängen är klar, det är syskon det handlar om, och i en sådan relation byts rollerna i olika situationer. Det kan man påstå om Sverige och Finland också, men i Finland har generation efter generation haft lillebrorskomplex – något för övrigt Niinistö också skildrade i sitt sommarprat – och det är väl delvis därför Nato-processen har gett det finska egot en sådan skjuts.

Majander har valt etablerade, stora mediehus för sin granskning. Han koncentrerar sig på året 2022 och enligt egna ord ”på *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Helsingin Sanomat* och delvis *Hufvudstadsbladet*”. Han citerar ändå rätt ofta också *Aftonbladet*.

I Majanders muntliga webbpresentation av rapporten i maj 2023 ställer medieforskaren Anu Koivunen en berättigad fråga om ”gammel-media”, och var de andra medieformerna blev av: Till exempel YouTube? Hon betonar att omkring 30 procent av svenskarna inte alls följer de utvalda mediasajterna/tidningarna, bland annat de SD-trogna väljer annat. På samma sätt kan man i skenet av de Sannfinländarnas senaste angrepp på mediabevakningen i Finland fråga sig om Sannf:s anhängare alls läser *HS*, *HBL* eller ser och lyssnar på *Yle*.

Tillbaka till *Syskon men inte tvillingar* där Majander plockat in många guldkorn till citat. Redan via dem kan man se den tråd som spinner vägen mot Nato-ansökningarna och samtidigt skildras hur relationerna mellan länderna närmar sig och förändras.

Peter Hultqvist, försvarsminister, ska ännu på Socialdemokraternas partikongress i november 2021 ha sagt: ”Jag kommer definitivt aldrig så länge jag är försvarsminister att medverka i en sådan process”. Processen var alltså ansökan om Nato-medlemskap. Finlands statsminister Sanna Marin, SDP, som i grunden var av samma åsikt, formulerade sig annorlunda den 19 januari 2022 i en Reuters-intervju. Hon sa att det är osannolikt att Finland går med i Nato, men ”skulle Ryssland göra ett öppet angrepp mot Ukraina skulle det få en kraftig reaktion i Finland, som står på samma sida som sina europeiska allierade”.

På dagen för angreppet intervjuas president Sauli Niinistö som talar klarspråk: Ryssland har med sitt tal om intressesfärer ifrågasatt Sveriges och Finlands suveränitet. Finland har möjligheter att alliera sig militärt, också att ansöka om medlemskap i Nato. I Stockholm var man inte van att höra sådana ord från Finlands president, konstaterar Majander och citerar *SvD*:s ledare med rubriken: *Kan Sverige bli lite mer som Finland?*

Genast efter anfallet på Ukraina vände den finländska folkopinionen och den omtalade opinionsundersökningen fick också stor genomslagskraft i svenska medier. Alexander Stubb, som förespråkade Nato-medlemskapet redan länge, intervjuades i *SvD*: Det är bäst om vi går tillsammans, men vårt tåg har redan lämnat stationen.

Det stod klart för Finland att landet måste hålla i taktpinnen och agera. Kommunikationen mellan länderna var också mer intensiv än någonsin våren 2022.

SvD gjorde ett granskande, tillbakablickande reportage (2.7.2022) där man bland annat hänvisar till ett skeende där Ann Linde ska ha sagt: ”Jävla Finland, nu måste vi också gå med”. I *DN* berömmar man Niinistös och Marins mod och Majander plockar även in citat från *Expressens* ledare som (på finska!) rubricerade ”Ett stort tack, storebror”.

De finländska medierna följde intensivt valkampanjen i Sverige, vilket det snarast är kutym att finska medier gör, men nu framstod även den i en viss dager: Skulle syskonen vara samstämda även efter valet?

Ja, det skulle visa sig att vägen till ansökan om Nato-medlemskap fortsatte friktionsfritt i syskonrelationen. Sen kom vändpunkten då Turkiet – som fick draghjälp av Ungern – vägrade godta ansökningarna. I Finland kom Turkiets kritiska inställning som en överraskning.

Ännu i juni 2022 underströk Niinistö att Sveriges sak är vår, vi går hand i hand. Men under hösten sker en förskjutning; Finland kan nämligen inte vänta. Majander citerar en *DN*-ledare från början av november som säger att när Sverige ”dansar piruetter inför Turkiet är Sanna Marins Finland tyst, lugnt och stabilt”... för att några veckor senare fortsätta med ”Det var länge sen Sverige var storebror. Vårt nya förhållningssätt bör vara: Vid tvivel, gör som Finland”.

”Vi vill inte och kan inte dra tillbaka vår ansökan” – blev Niinistös kommentar till att länderna ändå blev i otakt. Trots att det gick så är samhörighetskänslan mellan länderna större än på mannaminne, citerar Majander ett reportage i *SvD* i april 2023.

En av hans slutsatser blir att syskonstudien visar att intresset för Finland fick en ”hype” i svensk mediebevaktning under 2022, men att det intresset står på en svag grund. Det finns belägg för det påståendet, inte minst i alla de samhällsskikt som bryr sig föga om vilka ledare landets ledande tidningar skriver,

och även i ljuset av den kulturella delen av Majanders studie. Finska författare, filmer, musiker förmår sällan ta sig över nyhetströsklarna i Sverige, i varje fall betydligt mer sällan än de svenska i Finland. I avsnittet om deckargiganten (Sverige) och dess koloni finns för övrigt en liten lapsus, i hänvisningarna till Åsa Larssons böcker står det ett par gånger om "hans" böcker.

Sammantaget är Majanders analys intressant, lättläst och välkommen. Det finns garanterat utrymme för många fler studier av närhistorien. Att få bevittna denna tid kunde kännas som en ynnest, om det inte vore för att orsaken var så sorglig, kriget mot Ukraina.

I Niinistö's sommarprat (20.8.2023 i *PI*) berättas om hur imponerad han blev den gången han märkte att Stefan Löfven kunde citera poeten Eeva Kilpis dikter. Tankarna går till Kilpis kända "Sånger om kärlek"; det finns paralleller också till kärleken syskon emellan.

Anja Kuusisto

Mikko Majander: *Syskon men inte tvillingar – Finland och Sverige i den ömsesidiga mediediskussionen*. Rapport publicerad 23.5.2023, Magma.fi.

SKOLREFORMEN I SVERIGE 1864

1864 är ett märkesår i svensk skolhistoria. Kyrkan som sedan medeltiden haft ett avgörande inflytande över skola och undervisning blev nu distanserad av vetenskapens män i form av universitetsprofessorer. Kvalitetssäkringen av utbildningen skedde hädanefter av universitetslärare som varje vår tjänstgjorde som censorer och deltog i förhören som hölls i anslutning till den nyinförda studentexamen. Disputerade lektorer tillsammans med universitetsutbildade adjunkter utgjorde basen i bemanningen. Läroverkssystemet gällde för den lilla del av den manliga befolkningen som hade förmånen att åtnjuta teoretiska studier. Den absoluta majoriteten av en årskull fick nöja sig med folkskolan.

Reformen 1864 innebar att ett parallellt skolsystem infördes, ett som gällde utbildning avsedd för fortsatta studier, ett som förberedde för yrkesarbete. Systemet kom att existera till 1960-talet där grundskolan och yrkesgymnasierna förändrade förutsättningarna. Bert Mårals bok, *Läroverken in memoriam*, handlar om denna historia.

Läroverken var en statlig angelägenhet. De började byggas i anslutning till läroverksreformens genomförande. Imposanta byggnader med utnyttjande av

tidens arkitektelit, universitetens expansion skapade förutsättningar för att realisera en undervisning som byggde på vetenskaplig grund. Professor Torsten Husén kunde långt senare konstatera att eleverna på våra landsortsgymnasier mötte fler disputerade lärare - lektorer - än vad studenterna vid våra universitet möter under sin grundutbildning.

Mårald fångar väl den utveckling systemet genomgår. Det gäller framförallt kvinnornas ställning. Motståndet var hårt när det gällde att öppna läroverken för flickor. Dessa erbjöds särskilda flickläroverk med ett ämnesinnehåll anpassat efter antagna kvinnliga livskarriärer. Således infördes samundervisning vid ett av de mest namnkunniga läroverken - Norra Real i Stockholm - först på 1960-talet.

En annan stridsfråga var frågan om latinets ställning. Undervisning i det latinska språket och kulturen hade tillsammans med undervisning i antik grekiska varit en av hörnpelarna i den gamla lärdomsskolan. Företrädarna för denna ville garantera antikstudierna en given plats. Dessa var en nödvändighet för att hävda en skola för bildning. Motståndarna hävdade att det nya samhället krävde kunskaper i matematik, fysik, kemi och biologi. Dessa ämnesområden var eftersatta men nödvändiga. Först på 1960 -talet förlorade latinstudierna sin ställning som främsta ämne för humanistiska studier.

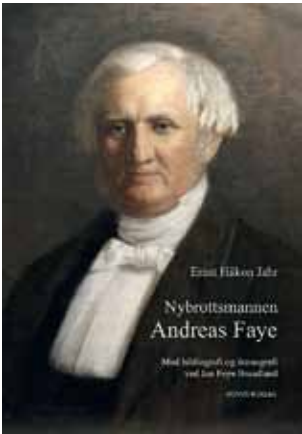
Mårald lyckas fånga denna långa och ofta komplicerade utveckling på ett intensivt och levande sätt. Han gör det genom att använda sig av kunskaper och erfarenheter från pedagogikforskare, lärare, rektorer, ämbetsmän m fl som varit verksamma under läroverkens hundraåriga historia. Hans underlag för framställningen utgörs av ett källmaterial som ligger nära det utspelade skeendet. Här kan bland annat nämnas memoarer, debattböcker, artiklar i tidningar och tidskrifter. Visst kunde man ha skurit ner vissa partier, rensat bort vissa personer. Men de korta biografnotiserna skänker kunskap som man annars inte fått. De skänker liv åt framställningen.

Det vore orättvist att begära ytterligare forskning men jag kan inte låta bli att påpeka att temat för den aktuella studien mycket väl passar för en komparativ analys där de nordiska länderna jämförs med avseende på utbildningens utveckling. Hur unikt var egentligen Sverige?

Per Thullberg

Bert Mårald. *Läroverken in memoriam. En studie av kulturmiljö pedagogik och politik under 100 år.* Gidlunds förlag, Örlinge 2023.

OMFATTENDE BIOGRAFI OM ANDREAS FAYE

Ernst Håkon Jahrs (EHJ) omfattende biografi om Andreas Faye (1802–1869) gir en langt på vei uttømmende skildring av livsløpet til en av de sosiale gründere – «nybrottsmenn» – som i det 19. århundre bidro til Norges utvikling fra politisk og kulturelt uselvstendig provins i den dansk-norske fellesstaten til selvstendig europeisk kultur- og vitenskapsnasjon. Biografien bygger på et omfattende kildemateriale: dagbøker, korrespondanse med personer i inn- og utland, offentlig dokumentasjon av Fayes virke som embedsmann og politiker, organisasjonsmann og kulturpersonlighet. Utførlige omtaler av et betydelig antall publikasjoner fra Fayes hånd gir forskningshistoriske innsikter.

Vitenskapelig forfatterskap

Av utdanning var Faye teolog og i sitt daglige virke prest og prost. Hans vitenskapelige interesser gjaldt i særlig grad historie og folkelige sagntradisjoner. Han var den første som publiserte norske folkesagn, – muntlig overleverte mytiske tradisjonsfortellinger med tilknytning til historiske personer eller begivenheter. Boken *Norske Sagn* utkom i 1833 (annen utvidede utgave kom i 1844 med tittelen *Norske Folke-Sagn*; i ny redaksjon 1948). Boken fikk stor betydning både som folkelesning og som inspirasjonskilde for norske forfattere og kunstnere, i aller første rekke Welhaven, Henrik Ibsen og Theodor Kittelsen. Sagn fra Fayes samling ble omtalt i Jacob Grimms *Deutsche Mythologie* og fikk i tysk og engelsk oversettelse internasjonal utbredelse.

Også som historiker var Faye banebrytende. Hans *Norges Historie til Brug ved Ungdommens Underviisning* (1831) var den første som inkluderte hele «dansketiden» frem til Kielfreden i 1814. En forkortet utgave *Udtog af Norges Riges Historie* (1834) ble bestilt av departementet for bruk i almueskolen. Fayes nasjonale og internasjonale resepsjonshistorie 1831–2021 er omhyggelig dokumentert i Jan Faye Braadlands annoterte bibliografi (s. 825–990).

Sosialt og politisk virke

Tidlige lærererfaringer gav Faye en livslang interesse for pedagogikk. Som sogneprest i Holt ved Arendal var han bestyrer av det lokale lærerseminariet og en betydelig skolereformator. Han arbeidet dessuten aktivt for måteholds- og avholdssaken, og utviste et stort engasjement i det lokale landhusholdningssselskapet.

I en historisk viktig periode med innføring av lokalt selvstyre var Faye også aktiv politiker, lokalt som ordfører og nasjonalt som stortingsmann. Han så med dyp mistro på at den embedsmannsstand han selv tilhørte, ble fratatt makt; hans utsagn «Demokratiets onde Genius [havde] udspreedt Misundelsens og Mistænkelighedens fordærvelige Sæd rundt om i Landet» (s. 585) er et pregnant uttrykk for denne stands statspaternalistiske ideologi. I praktisk politikk var Faye imidlertid lojal mot demokratisk fattede vedtak, og hans stemmegivning var fremtidsrettet og ofte progressiv. Fayes brede sosiale engasjement manifesterte seg i en rekke allmenntnyttige og mye leste publikasjoner.

Anseelse og resepsjon

Faye ble allerede i 1832 medlem av Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem, og i 1846 av Videnskabselskabet i Christiania (siden 1924 Det Norske Videnskaps-Akademi). I 1866 ble han ridder av St. Olavs orden.

Etter sin død falt Faye stadig mer ut av norsk ånds- og virkningshistorie. Utgangspunktet for hans falmende anseelse er den anmeldelse den senere lysende historikerstjerne P. A. Munch publiserte i 1833 av sagnsamlingen. Den er blitt karakterisert som «et av de mest graverende 'øksemord' på noen norsk forfatter» (*Norsk Biografisk Leksikon* 2001: 78). Fayes kritikere valgte i stor grad å overse den suksess sagnsamlingen hadde som forsknings- og formidlingspublikasjon nasjonalt og internasjonalt; de vurderte hans verk språklig-estetisk ut fra den angivelig mer ekte norske stilstandard man mente folkesagn- og eventyrsamlerduoen Asbjørnsen og Moes eventyrutgaver representerte. EHV dokumenterer hvordan de negative vurderingene av Faye fikk næring av en prestisjekampanje som særlig den senere biskop og folkekjære forfatter Jørgen Moe initierte mot Faye.

I norsk sammenheng var Faye den virkelige folkeminnepioneren, men ettertiden reduserte ham til en – språklig ubehjelpelig – «forløper som ikke må glemmes» for Asbjørnsen og Moe. I sin Faye-bibliografi dokumenterer Jan Faye Braadland hvordan en rekke folkeminneforskere og antologitgivere blander sammen de tre utgavene fra 1833, 1844 og 1948. Det tyder både på mangelfull lesning av tekstgrunnet og på en viss likegyldighet overfor Faye som kilde. Omtalen av Faye i en rekke nyere fremstillinger er ofte nedlatende og neglisjerer bredden i hans omfattende litterære og sosiale virksomhet. Men unntagelser finnes, som den inngående beskrivelsen av Faye som folkesagns-utgiver og nasjonal og geistlig historiker i *Norsk litteraturhistorie* (1959: 351–354), og omtalene av historikeren Øystein Sørensen i bind III av *Norsk idéhistorie* (2001: 191) og i *Norsk Biografisk Leksikon* (2001: 78–79).

Dannelsesreiser og europeiske og skandinaviske relasjoner

Fayes virke utfoldet seg i en norsk kontekst, men var ikke innesluttet i denne. Det var i betydelig grad et resultat av nordiske og europeiske erfaringer og impulser. Faye foretok to viktige dannelsesreiser, den første til Danmark i august og september 1828, den andre til Danmark, Tyskland, Østerrike, Sveits, Italia og Frankrike fra februar til oktober 1831. EHJs beretninger om de to reisene er på ca. 120 sider, og utgjør langt på vei en bok i boken.

Disse reisene brakte Faye i personlig kontakt med en lang rekke fremtredende personer i dansk åndsliv, som dikteren Adam Oehlenschläger, teologen Peter Erasmus Müller, litteraturhistorikeren Rasmus Nyerup, språkforskeren Rasmus Rask og ikke minst N. F. S. Grundtvig. Ett høydepunkt på den store europeiske reisen var personlig audiens hos Johann Wolfgang Goethe i Weimar den 15. mai 1831, to andre møtene i Dresden med J. C. Dahl og H. C. Andersen i Dresden. I samarbeid med Dahl ble Faye en pioner i arbeidet for bevaring av de norske stavkirkene og andre fortidsminner for ettertiden. H. C. Andersen skulle bli den første som utmyntet et Faye-sagn litterært. Vesentlige kilder til inspirasjon for Fayes fremtidige virke som skolereformator var i Dresden besøket på Pestalozzi-institusjonen Blochmannsche Erziehungsanstalt og senere på reisen med den sveitsertyske pedagoger Heinrich Zschokke.

Boken gjengir mange vitnesbyrd om overveldende kunst- og kulturopplevelser overalt hvor Faye kom, men det er Tyskland og Sveits som gir ham de rikeste impulser av betydning for hans eget fremtidige virke. Det var i Europas tyskspråklige områder tidens norske nasjonsbyggere fant de viktigste kilder til Norges kulturelle oppblomstring på 1800-tallet.

Fayes svenske forbindelser var på et overordnet embedsnivå. Han var flere ganger i audiens hos den svensk-norske kronprins eller konge, i 1840 både hos kronprins Oscar og kong Karl Johan, og hos førstnevnte, da som Oscar I, igjen 1845 og 1847.

Det falt i Fayes lodd å spille en særlig rolle på de tre skandinaviske kirkemøtene i København 1857, i Lund 1859 og i Kristiania 1861.

Sluttord

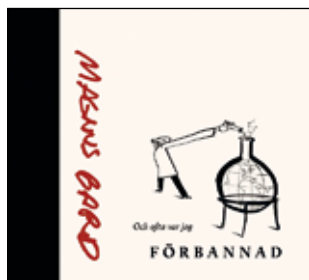
Ernst Håkon Jahrs og Jan Faye Braadlands Faye-biografi gir vesentlige bidrag til forståelsen av 1800-tallets embedsmannskultur og tidlige faser av fagfeltene norsk historie- og folkeminneforskning og pedagogikk. Biografien korrigerer tidligere overfladiske og negative vurderinger av Fayes virke og lar ham innta en fortjent plass i galleriet av 1800-tallets betydningsfulle norske samfunnsbyggere.

John Ole Askedal

Ernst Håkon Jahr: *Nybrottsmannen Andreas Faye*. Med en utvida og annotert bibliografi og en ikonografi ved Jan Faye Braadland. Novus forlag, Oslo 2021.

EN BITSK BERÄTTELSE OM 2000-TALET

Magnus Bard och satirteckningen

Och ofta var jag förbannad är titeln på Magnus Bards bok med satirteckningar från 2000-talets första decennier. Det är en bitsk berättelse. Ändå svär han inte särskilt grovt; förbannelserna är både underhållande och tankeväckande. Och det är en bok som säger mycket om den tid vi lever i.

Magnus Bard har i många år varit en av Sveriges mest framstående satirtecknare. Här har han samlat sina mest uppskattade och

omdebatterade teckningar från 2000-talet, varav de flesta tidigare varit publicerade i *Dagens Nyheter* och fackförbundetstidningen *Kommunalarbetaren*. Urvalet har styrts av tillgången på teckningar ”som tål att publiceras igen” och händelser som han vill påminna om. Han har gjort ett personligt bokslut över 2000-talets två första och på många sätt omvälvande årtionden.

”Jag tecknar bara om problem och sådant som går dåligt”, poängterar han i förordet, det som gått bra får vara i fred. ”Självklart tecknar jag för att påverka (och för att få ur mig ilska och frustration), men politisk satirbild med sitt direkta tilltal ser jag också som en möjlighet att rent allmänt skapa intresse för samhällsfrågor”. Hans avsikt ”är inte att komma åt individer utan visa på större tendenser i samhället”.

Bard har inte haft svårt att hitta skeenden och företeelser som lämpar sig att återge i satirens form. Han har valt att sortera sina bilder i tjugo olika avsnitt och kommenterar vart och ett i korta introducerande texter. De ger inte bara extra information utan placerar in teckningarna i ett tydligt sammanhang. Man stannar gärna till ett tag vid varje tema, även om nästan varje bild på de 200 sidorna berör läsaren på ett eller annat sätt. Det är ingen bilderbok som man bara bläddrar i.

Första temat, Sverigebilder, anger tonen. En bit in på det nya millenniet har Sverige blivit mer som ett land vilket som helst i västvärlden, konstaterar Bard och illustrerar med syrliga satirer sådant som fått självbilden att krackelera. De följande avsnitten ger en god spegel och repetition av vad som stått i fokus i den nationella debatten under 2000-talet. Det geografiska perspektivet vidgas i kapiteln om flyktingpolitiken och miljön och i de avslutande delarna om EU, Israel, USA, Ryssland, Kina och bortom Medelhavet.

Sverigedemokraternas intåg och privatiseringen av välfärden gisslas med satirikerns hela arsenal. Andra avsnitt där det bränner till handlar om skolan och miljön. ”Faktaresistens är ordet jag tänker på när svensk skola debatteras för vilken gång i ordningen”, skriver han och ger fantasifulle och drastiska exempel på hur denna tar sig uttryck. I teckningarna om miljön använder han ofta barn som karaktärer. En bild visar hur en gråtande flicka står vid en

museimonter och ser en snöhög smälta bort. Den är tecknad med mycket enkla linjer och konturer, i linje med hur han själv beskriver sitt arbetssätt i boken: ”Jag tycker om tomma ytor, de kan användas som spänningsfält och jag antyder gärna detaljer mer än jag tecknar dem”. Han vill att bilden ska vara lätt att ta till sig, men även leda läsaren till upptäckter och tolkningar.

Inrikespolitiken är Bards främsta arena; här ser han också störst möjlighet att påverka sin publik. Men flera av de absoluta höjdpunkterna hämtar sina motiv från världspolitiken, som bilderna på Trump och Putin. De behöver ingen text och håller internationell toppklass. Han påminner om hur han och andra svenska tecknare 2007 ställde ut Rysslandssatirer på Kaliningrads stadsmuseum tillsammans med ryska kolleger. Ett par år senare var det inte möjligt att driva med Putin och makten.

Bard var från 1998 till 2015 halvtidsanställd på *Dagens Nyheter*s ledarredaktion, därefter har han fortsatt som frilans. Han skildrar i boken en dag i den oberoende liberala miljön, ”så pass liberal att även jag [...] som har annan politisk hemvist känner mig välkommen i rummet”. På söndagarna hade han länge utrymme att göra egna kommentarer, många av bilderna i boken har sitt ursprung här.

Magnus Bard tillhör en krympande skara av satirtecknare i den nordiska dagspressen. Som Hannibal Munk och Orla Vigsö visade i en artikel i *Nordisk Tidskrift* 2/2020 har tidningarna generellt skurit ned på antalet teckningar de senaste decennierna utan att förklara varför. Snabbast har utvecklingen gått i Sverige. Magnus Bards samlingsvolym är bara av det skälet värdefull, för att visa på genrens livskraft i dagens medieklimat. Men framför allt är det en underhållande och slagkraftig dokumentation av 2000-talets två första decennier.

Lars-Åke Engblom

Magnus Bard. *Och ofta var jag förbannad*. Galago, Ordfront förlag Stockholm 2022.

INGVAR CARLSSONS BETRAKTELSE OM DÖDEN

När pandemin slår till i början av 2020 talar det mesta emot Ingvar Carlsson.

Han är man, 86 år och har ett hjärtfel.

När förkylningen kommer en kväll, inser han att det nu kan vara dags.

Att möta döden.

I stället för att förtränga dödsångesten går han systematiskt igenom vad döden betytt för honom i livet. Och han inser att den varit en ständig följeslagare från allra första början.

Resultatet har blivit en vacker, gripande liten bok med titeln *I sällskap med döden*.

Det första han insåg var att döden kom att påverka honom innan han ens var född, ja utgjorde en förutsättning för hans själva existens.

I 1880-talets Sverige rådde det brist på skollokaler. Lärarna fick i stället ge sig ut på orten och undervisa i de gårdar som var bäst lämpade. Den 17 november 1885 hölls lektioner i byn Källenas, söder om Borås. Där hade Johan Johansson en bondgård.

Vattnet i Svansjön nedanför gården hade redan frusit. Vintern hade kommit tidigt. På rasten hittade en grannpojke en kälke som han gav sig ut på sjön med. Bak satt Johan Johanssons fyraårige son. Isen höll inte och kälken gick igenom. Johans hustru Matilda som var hemma försökte tillsammans med läraren rädda barnen, men de hamnade själva i vattnet.

Alla fyra drunknade.

Ett och ett halvt år efter olyckan gifte Johan Johansson om sig med en yngre kvinna från trakten. De fick sju barn. Ett av dem var Ida, som skulle komma att få en son som fick namnet Ingvar.

“Om olyckan inte inträffat, hade jag inte funnits till. Det var ju den tragedin som ledde till att morfar gifte om sig. Det blev för mycket för mig att hantera och jag försökte lägga den mörka händelsen bakom mig”, skriver Ingvar Carlsson.

Den riktigt mörka händelse som träffar honom själv och förändrar hans liv äger rum när han är 12 år gammal. Och den är för alltid förknippad med bränt kaffe.

Hans far hade fått ett arbete på ett kafferosteri i Borås där familjen bodde. En dag när sonen är på väg till rosteriet känner han redan utanför att något är fel. Kaffet brukar inte dofta på det sättet, bränt.

När han kom in låg fadern död vid maskinen. Hjärtat hade gett upp.

Vad som händer är mest ett mörker för Ingvar Carlsson i dag. Han drabbas av chock som han först på ålderns höst förstått påverkat honom djupt.

“Nu ser jag ett tydligt samband mellan det jag i en känslig ålder upplevde vid min pappas död och den ångest som jag har fått leva med resten av livet. Med professionell hjälp i ett tidigt skede hade det kanske kunnat rättas till eller lindras. Men något sådant existerade inte i en arbetarfamilj på den tiden.”

Med fadern försvann den stora tryggheten, och den 12-årige Ingvar får tidigt vara med och ta ansvar för familjens gemensamma uppgifter och för sitt eget liv. Det formade honom tidigt som ledare, konstaterar han.

Han beskriver också beundrande hur modern, sömmerskan Ida, tog ansvar för en familj, som redan före faderns död levde under knappa förhållanden, och såg till att alla tre söner kunde studera vidare.

“Av min mammas insatser förstod jag att kvinnor på intet sätt är underlägsna män. Talet om kvinnor som det svaga könet genomskådade jag. Den vetskapen och övertygelsen blev en tillgång när jag senare i livet hamnade mitt i kampen för jämställdhet och feminism”, konstaterar han.

Antalet personer som mördas genom åren och påverkar Ingvar Carlsson på olika sätt är många: Dag Hammarskjöld, John F Kennedy, Robert Kennedy, Martin Luther King, Indira Gandhi, Rajiv Gandhi, Yitzhak Rabin.

Han konstaterar att det alltid är de progressiva ledarna som mördas.

Det mord som skulle påverka honom mest och ändra inriktningen på hans liv var naturligtvis mordet på Olof Palme. Han beskriver det som ett knockoutslag, och plötsligt fick han av ren plikt ta en roll han aldrig velat ha.

Med en hårsman undkommer han själv ett mord, när Carl Bildt kallar hem honom under valutakrisen 1992 och sällskapet som han egentligen skulle ha ätit middag med på kvällen mördas av iranska säkerhetsagenter.

När Anna Lindh mördas bekräftas återigen tanken på att det är de progressiva som röjs ur vägen.

Det svåraste kapitlet att skriva för Ingvar Carlsson blev det om en annan sorts död, det långsamma sättet att försvinna in i en demenssjukdom. Han har varit gift med grosshandlardottern Ingrid Melander i 67 år och de hann få en längre tid tillsammans fria från alla plikter innan hon insjuknar i vad som ska visa sig vara alzheimer. Den dagliga kampen för att upprätthålla en någorlunda normal vardag blir till slut för tung och med smärta tvingas Ingvar Carlsson inse att han inte klarar det själv.

“Det är svåra processer, detta att ge upp. De tar tid, gör ont. Hela tiden tänkte jag att jag måste orka lite till, bara lite till. Jag visste ju att när jag gav upp, skulle Ingrid och jag aldrig mer leva tillsammans.”

Som den politiker Ingvar Carlsson är avslutas boken om döden med reflektioner över vår tid, och han ser med oro på hur högerextrema krafter vinner mark i Europa och i Sverige.

Han är förvånad över och kritisk till att de borgerliga partierna som tidigare inte ville ha något att göra med Sverigedemokraterna nu låtit dem bli stödparti för regeringen.

“Det är faktiskt att spela roulett med den svenska demokratin”, varnar han.

Owe Nilsson

Ingvar Carlsson. *I sällskap med döden*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2023.

FILMSKAPAREN ROY ANDERSSON OCH FOLKHEMMET

För generationer svenskar förknippades Roy Andersson, i den mån man alls var bekant med hans namn, med succédebuten *En kärlekshistoria* från 1970, en långfilm som genom åren vann mångas hjärtan och en stor publik. Få hade däremot sett *Giliap*, det monumentala fiasko som följde fem år senare. När jag själv läste filmvetenskap, under tidigt 1980-

tal, fick vi studenter dock se den, tack vare en framsynt lärare som insåg dess särprägel. Men under 25 år formades ändå bilden av Roy Andersson som regissören som lämnat långfilmen bakom sig och istället skapat sin helt egna stil inom reklamfilmen. Till skillnad från Ingmar Bergman, som före sin egentliga karriär gjorde reklamfilm för Bristvålen och sedan lämnade det bakom sig, gjorde Andersson särpräglad konst av sina reklamfilmer, och utvecklade där fullt ut sitt filmspråk, inte minst en helt egenartad scenografi. Filmer som *Bröllopet* för Trygg Hansa, *Familjen* för Lotto, *Varför ska vi bry oss om varandra* för SAP och (inte minst) *Spjålsången* för HSB har blivit klassiker, vida citerade. Vid sidan av dem gjorde han även en handfull kortfilmer: *Tryggare kan ingen vara* 1980, *Härlig är jorden* 1991, *Någonting har hänt* 1993. När Roy Andersson år 2000 återvände till långfilmsformatet med *Sånger från andra våningen*, som vann juryns pris i Cannes, kom det ändå som en överraskning för många. Filmen vann unisont kritikernas gillande, och nådde även sin publik. Och fler långfilmer skulle följa: *Du levande* 2007, *En duva satt på en gren och funderade på tillvaron* 2014, *Om det oändliga* 2019.

Du levande fick 2008 Nordiska rådets filmpris, *En duva...* vann Guldlejonet i Venedig och *Om det oändliga* fick Silverlejonet för bästa regi. Det rörde sig alltså inte om ett enstaka fenomen, som somliga först trott, utan om en kraftfull återkomst till spelfilmsformatet. Från kultfigur för de införstådda hade Andersson tagit steget till internationellt uppburen filmskapare.

Det är alltså inte en dag för tidigt när Mårten Blomkvist nu gett ut en omfattande och rikt illustrerad biografi över regissören: *Sånger från folkhemmet. Om Roy Andersson*. Blomkvist, som tidigare också skrivit en biografi över Bo Widerberg, är väl skickad för uppgiften; som kritiker har han följt Roy Andersson under många år och hans kunskap om svenskt filmliv är enastående.

Blomkvists praktverk är inte den första boken om Roy Andersson. Filmvetaren Daniel Brodén har tidigare (2016) gett ut en filmvetenskaplig studie – *Någoting har hänt. Roy Anderssons filmskapande och det moderna Sverige* – där han hävdar att Andersson genom åren sysselsatt sig med vart det svenska folkhemmet är på väg, men att det genom åren skett en förskjutning i riktning mot en allmän modernitetskritik.

Blomkvists ärende är dock ett annat, även om folkhemmet apostroferas redan i hans titel; ämnet är för övrigt svårt att undvika för den som rör sig i Anderssons filmvärld. Han skildrar utförligt scener och scenografier, motiv och reminiscenser, men han syftar inte primärt till att bedriva filmanalys. Det han gör, och här är han verkligen oslagbar, är att skildra Roy Anderssons liv och verk, att fånga hans speciella arbetssätt, vilka medarbetare han omgav sig med, hans valfrändskaper, hur hans filmer finansierades och distribuerades, eller hur det gick till i den berömda studion på Sibyllegatan. Kort sagt, hur en okänd yngling så långt från ”kulturbarnsstatus” man kan komma, med vaga författarplaner, kom att bli en av de internationellt mest välkända regissörerna i svensk filmhistoria. Det Mårten Blomkvist inte vet eller tagit reda på i ämnet är väl knappast värt att veta – hans bok är ett veritabelt ymnighetshorn varur kunskapen flödar, övergripande skeenden såväl som detaljer.

Ändå, paradoxalt, väcker boken lust till än mer fördjupad kunskap – det om något visar samtidigt att den fyllt sitt syfte. Ett spännande perspektiv bland flera, som kanske någon forskare i framtiden kan belysa, är det nordiska: har Andersson, utöver Nordiska rådets filmpris, gjort något avtryck i våra närmaste grannländer, eller är hans ärende alltför specifikt svenskt folkhemskt? En detalj som Blomkvist nämner i förbigående är att unga filmskoleelever, som tidigare inte känt till regissören, under åren efter *Sånger från andra våningen* började söka arbete eller praktik i studion: ”Många kom från Nordiska scenografiskolan i Skellefteå, startad på 1980-talet...” – idag integrerad i Luleå tekniska universitet. Var det en nordisk scenografiskola endast till namnet, eller även till gagnet?

Till bokens allra mest spännande partier hör de djupdykningar som Blomkvist emellanåt tillåter sig, och som breddar perspektivet utöver ett självklart fokus på huvudpersonen, till att ge en levande bild av det sammanhang som format Andersson och där han verkat. Jag vill framför allt nämna min personliga favorit, kapitlet ”Fenomenet Filmskolan”, där Blomkvist erbjuder en fascinerande studie av den kortlivade utbildning (den fanns endast i sex år) som var ett av de mest framträdande resultaten av 1963 års berömda filmavtal. Utvecklingen motiveras av att Anderssons debutfilm, *En kärlekshistoria*, tillsammans med Stefan Jarls och Jan Lindqvists *Dom kallar oss mods*, som Blomkvist med rätta omnämner som två milstolpar i den svenska filmhistorien, hade sitt ursprung i filmskolans verksamhet.

Allt som allt tecknar Blomkvist porträttet av en särling i den svenska filmens historia, lika egenartad som egensinnig, men väl värd att se och se om. Inte minst för det mått av hemlighetsfullhet som sammanfattas i ett citat från Andersson, som svar på frågan varför försäljare är ständigt återkommande i hans filmer: ”Det kan hända”. Liksom hans reklamfilmer rymmer så mycket mer än det de avser att marknadsföra rymmer hans spelfilmer mer än det som enkelt låter sig sammanfatta. Mårten Blomkvists bok ger rika ingångar till dessa hemligheter.

Astrid Söderbergh Widding

Mårten Blomkvist. *Sånger från folkhemmet. Om Roy Andersson*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2023.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

John Ole Askedal, professor em, Oslo

Lars-Åke Engblom, professor em, Göteborg

Anja Kuusisto, bitr. chefredaktör HSS Media, Kaskö

Owe Nilsson, journalist, Stockholm

Hans H. Skei, *NT*:s norske redaktör, Oslo

Jarle Skjørestad, seksjonsleiar, Stortinget, Oslo

Fredrik Sterzel, professor em, fd justitieråd, Stockholm

Per Thullberg, fd generaldirektör, Stockholm

Astrid Söderbergh Widding, professor i filmvetenskap, Stockholm

Henrik Wivel, *NT*:s danske redaktör, Köpenhamn

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrift nr 3/2023 inleds med en artikel om konstnärkolonien i Arild omkring år 1900 av Henrik Wivel. Det nya Färöarna är ämnet för Bergur Rønne Mobergs text. Arnþór Gunnarsson skriver om Islands högsta domstol 100 år. Marianne Nordenlöw har besökt utställningen om konstnären Ernst Josephson på Waldemarsudde i Stockholm hösten-vintern 2023/2024. NIB – Nordiska investeringsbanken har när man finansierar projekt, fokus på bl.a miljövänlighet och forskning, upplyser Tommy Westerlund. Lena Wiklund har varit vid havet på Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn.

I *NT-intervjun* samtalar Marianne Krogh Andersen med den grönländske fotografen Inuuteq Storch.

Under vinjetten *För egen räkning* skriver Matilda af Hällström ”Hälsningar från Ständerhuset i Helsingfors”. Anders Ljunggren fortsätter sin *Krönika om nordiskt samarbete* med ämnet Nordens utmaningar i Globala Syd och Höga Nord.

I avdelningen *Letterstedtska föreningen* återfinns minnesord över den mångåriga *NT*-medarbetaren Henrik Wilén, nedtecknad av Lena Wiklund och Guy Lindström.

I *Bokessän* tar sig Henrik Wivel an det monumentala verket och biografien om museiskaparen Pontus Hultén känd från bl.a Moderna Museet i Stockholm.

Under *Kring böcker och människor* finns nio bidrag. Hans H. Skei har läst *Fra unionsvennenes leir. Statsminister Georg Sibbern og hans slekt*. Fredrik Sterzel omskriver boken *Østen Undén, Tage Erlander og det kalla kriget*. Jarle Skjørestad har nedtecknat en recension om boken *Berge Furre – eit liv i rørsle*. Anja Kuusisto har fördjupat sig i rapporten *Syskon men inte tvillingar – Finland och Sverige* om den ömsesidiga mediediskussionen. Per Thullberg skriver om skolreformen 1864. John Ole Askedal har läst Ernst Håkon Jahrs omfattande biografi om Andreas Faye. Lars-Åke Engblom omskriver Magnus Bards bok med satirteckningar från 2000-talet. Owe Nilsson har läst Ingvar Carlssons bok *I sällskap med döden*. Numret avslutas med Astrid Söderbergh Widdings betraktelse om filmskaparen Roy Andersson och folkhemmet.

LW

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin nro 3/2023 alkaa Arildin taiteilijakoloniasta noin vuonna 1900 kertovalla artikkelilla, jonka on kirjoittanut Henrik Wivel. Uusi Fäärsaaret on Bergur Rønne Mobergin tekstin aihe. Arnþór Gunnarsson kirjoittaa 100-vuotiaasta Islannin korkeimmasta oikeudesta. Marianne Nordenlöw on tutustunut Waldemarsuddessa Tukholmassa syksyn ja talven 2023/2024 aikana esillä olevaan taiteilija Ernst Josephsonin näyttelyyn. NIB:llä – Pohjoismaiden investointipankilla on eri hankkeiden rahoituksessa lähtökohtana mm. ympäristöystävällisyys ja tutkimus, kertoo Tommy Westerlund. Lena Wiklund on käynyt meren rannalla Skärhamnissa sijaitsevassa Pohjoismaisessa akvarellimuseossa. *NT:n* haastattelussa Marianne Krogh Andersen keskustelee grönlantilaisen valokuvaajan Inuuteq Storchin kanssa.

Vinjetin *För egen räkning* alla Matilda af Hällström kertoo terveisiä Säätytalolta Helsingistä. Anders Ljunggren jatkaa palstaansa *Krönika om nordiskt samarbete* aiheella Pohjolan haasteet Globaalissa etelässä ja Korkeassa pohjoisessa.

Letterstedtska föreningen -osastossa Lena Wiklund ja Guy Lindström kirjoittavat muistosanat *NT:n* monivuotisen avustajasta Henrik Wilénistä.

Bokessän -osastossa Henrik Wivel perehtyy mm. Tukholman nykytaiteen museon perustajana tunnettua Pontus Hulténia käsittelevään monumentaalisen teokseen ja elämäkertaan.

Kring böcker och människor -osastossa on yhdeksän artikkelia. Hans H. Skei on lukenut teoksen *Fra unionsvennenes leir. Statsminister Georg Sjøbræn og hans slekt*. Fredrik Sterzel kuvaa Östen Undénia, Tage Erlanderia ja kylmää sotaa käsittelevää kirjaa. Jarle Skjørestad on kirjoittanut arvion kirjasta *Berge Furre – eit liv i rørsle*. Anja Kuusisto on syventynyt raporttiin *Syskon men inte tvillingar – Finland och Sverige i den ömsesidiga mediediskussionen*. Per Thullberg kirjoittaa vuoden 1864 koulu-uudistuksesta. John Ole Askedal on lukenut laajan, Ernst Håkon Jahrín kirjoittaman Andreas Fayen elämäkerran. Lars-Åke Engblom kuvaa Magnus Bardin kirjaa 2000-luvun satiiriipiirroksista. Owe Nilsson on lukenut Ingvar Carlssonin kirjan *I sällskap med döden*. Viimeisenä numerossa on Astrid Söderbergh Widdingin katsaus filmintekjä Roy Anderssoniin ja kansankotiin.

LW

Suomennos:
Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetsspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2023 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2023 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12. E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil. kand. Louise Hertzberg
Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavngade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel. +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel. +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no